

Στράτος Ν. Δορδανάς & Βάιος Καλογρηάς

ΟΙ ΈΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΣΤΑΖΙ

**ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΑΟΚΡΑΤΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ.....	
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ.....	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: «ΣΤΑΖΙ: ΤΟ ΣΠΑΘΙ ΚΑΙ Η ΑΣΠΙΔΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ».....	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΈΛΛΗΝΕΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΡΙΜΜΙΑ ΤΟΥ Γ΄ ΡΑΙΧ.....	
Α. Η ανθρωπιστική κατάσταση στην ηττημένη Γερμανία και οι Έλληνες του πολέμου.....	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗ ΝΕΑ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΧΩΡΑ.....	
Α. Τα αδελφά κόμματα SED και ΚΚΕ: Η οργάνωση της βοήθειας προς τη μαχόμενη δημοκρατική Ελλάδα και η προετοιμασία της εγκατάστασης των πολιτικών προσφύγων.....	
Β. «Εγώ η κόρη σου Σοφία»: Η άφιξη και εγκατάσταση των παιδιών.....	
Γ. «Για την κατασκευή ποδιού»: Η περίθαλψη των αναπήρων.....	
Δ. «Με το ένα ποδάρι μέσα στη γερμανική ζωή»: Το ΚΚΕ στην Ανατολική Γερμανία.....	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΟΙ ΈΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΣΤΑΖΙ.....	
Α. Από τον ελληνικό Εμφύλιο στην πρωσική «δικτατορία του προλεταριάτου».....	
Β. Οι «ελληνικοί» φάκελοι της Στάζι.....	
Γ. Οι Έλληνες πράκτορες της Στάζι.....	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	
ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ

AMEE	Αγωνιστικό Μέτωπο Επαναστατημένων Ελλήνων
ΓΛΔ	Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία
ΔΣΕ	Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΒΟΠ	Επιτροπή «Βοήθεια στο Παιδί»
ΕΠΟΝ	Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΚΕ	Κεντρική Επιτροπή
ΚΚΒ	Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΚΚΕ-ΜΛ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος-Μαρξιστικό Λενινιστικό
ΚΟΒ	Κομματική Οργάνωση Βάσης
ΟΔΓ	Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας
ΟΚΝΕ	Οργάνωση Κομμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδας
ΠΓ	Πολιτικό Γραφείο
ΠΔΚ	Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση
CARE	Cooperative for American Remittances to Europe
DDR	Deutsche Demokratische Republik
FDJ	Freie Deutsche Jugend
GI	Geheiminformant
GM	Geheimer Mitarbeiter
HM	Hauptamtliche Mitarbeiter
IM	Inoffizielle Mitarbeiter
KJVD	Kommunistischer Jugendverband Deutschlands
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
MfS	Ministerium für Staatssicherheit (Stasi)
NOF	Narodni Osvobotien Front
NVA	Nationale Volksarmee
OibE	Offiziere im besonderen Einsatz
RAF	Rote Armee Fraktion

SBZ	Sowjetische Besatzungszone
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
SfS	Staatssekretariat für Staatssicherheit
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
ZAIG	Zentrale Auswertungs- und Informationsgruppe
ZPDB	Zentrale Personendatenbank

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η συγγραφή της ανά χείρας μονογραφίας εντάσσεται στο πλαίσιο των παραδοτέων του προγράμματος «ΘΑΛΗΣ: Η Ελλάδα από τον Β΄ Παγκόσμιο στον Ψυχρό Πόλεμο. Διεθνείς σχέσεις και εσωτερικές εξελίξεις» και έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό ιστοριογραφικό κενό αναφορικά με τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες στην Ανατολική Γερμανία. Πρόκειται, ασφαλώς, για τη λιγότερο μελετημένη περίπτωση σε σχέση με τις κοινότητες των πολιτικών προσφύγων που μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου διασκορπίστηκαν στις χώρες του ανατολικού συνασπισμού, στις λεγόμενες λαϊκές δημοκρατίες. Ίσως, αυτό το μειωμένο ενδιαφέρον για τους Έλληνες της Ανατολικής Γερμανίας οφείλεται στον πολύ μικρό αριθμό όσων τελικά εγκαταστάθηκαν εκεί, τον μικρότερο από κάθε άλλη σοσιαλιστική χώρα. Σε κάθε περίπτωση, αυτό δεν μειώνει την αξία της ενασχόλησης με το συγκεκριμένο αντικείμενο για έναν επιπρόσθετο λόγο· δεν συνδέεται μόνο άμεσα με την εξέλιξη της ελληνικής παρουσίας στην ανατολικογερμανική ζώνη, που αμέσως μετά το τέλος του πολέμου πέρασε στον σοβιετικό στρατιωτικό και πολιτικό έλεγχο, αλλά και με τους όρους κάτω από τους οποίους «παλαιές» και «νέες» εγκαταστάσεις περιλήφθηκαν στην κοινωνική-οικονομική πρακτική ενός αρτισύστατου πολιτικού συστήματος, αντιμετώπισαν τις ραγδαίες μεταβολές και αντιμετωπίστηκαν με συγκεκριμένα εργαλεία πειθαναγκασμού από το ανατολικογερμανικό καθεστώς, μετά τη συγκρότηση ξεχωριστού κράτος στα τέλη του 1949.

Η τελευταία διάσταση αποτέλεσε το βασικό ερέθισμα για την ένταξη στον κατάλογο των παραδοτέων του προγράμματος μιας μονογραφίας για το συγκεκριμένο ζήτημα. Με άλλα λόγια, διαπιστώθηκε πως το αρχείο του πάλαι ποτέ παντοδύναμου υπουργείου κρατικής ασφάλειας (Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik), γνωστότερου ως Στάζι, που από τις αρχές της δεκαετίας του '90 είχε ανοίξει τις πύλες του στους ερευνητές – χωρίς επιπλέον όρους και προϋποθέσεις – δεν ήταν ευρύτερα γνωστό στην ελληνική ερευνητική κοινότητα. Αντίθετα, ήταν ευρύτατα γνωστό στην κοινή γνώμη για τις δημοσιογραφικές «έρευνες» που κατά καιρούς έλαβαν χώρα για χάρη περισσότερο της ανακάλυψης καλά κρυμμένων μυστικών από την εποχή του Ψυχρού Πολέμου που θα μπορούσαν να συνταράξουν την ελληνική κοινωνία, υπακούοντας στα κελεύσματα της συγκυριακής πολιτικής ορθοφροσύνης.

Χρειάστηκαν δύο κατά σειρά προγραμματισμένες επισκέψεις στο συγκεκριμένο αρχείο στο Βερολίνο, τον Ιούλιο και τον Οκτώβριο του 2014, κατά τη διάρκεια των οποίων ερευνήθηκαν οι φάκελοι ελληνικού ενδιαφέροντος και αναπαρήχθησαν φωτοτυπικά χιλιάδες σελίδες (καθώς αυτή είναι η μόνη δυνατότητα για να παραγγεληθεί το μελετώμενο υλικό).

Αξίζει να σημειωθεί εδώ πως η πρόσβαση απαιτεί μια απλή γραπτή επικοινωνία για τον προγραμματισμό της επίσκεψης, την επί τόπου μελέτη του υλικού και την απεριόριστη δυνατότητα αναπαραγωγής του με την προαναφερόμενη μορφή, αφού προηγουμένως έχουν σβηστεί από τον υπεύθυνο του αρχείου όλες οι πληροφορίες που εμπίπτουν στις διατάξεις της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Αν και αυτού του είδους η «μεταχείριση» συνιστά «ακρωτηριασμό» του εγγράφου και αλλοίωση της ολότητάς του, επιφέροντας σποραδικά νοηματικά χάσματα, ο ερευνητής έχει την ευκαιρία στο στάδιο της έρευνας να μελετήσει το πρωτότυπο υλικό χωρίς καμία έξωθεν παρέμβαση και να κρατήσει σημειώσεις.

Οι «Έλληνες της Στάζι», δηλαδή όσοι στρατολογήθηκαν από τη γερμανική κρατική ασφάλεια ως σημαντικοί πράκτορες ή απλοί πληροφοριοδότες από τις αρχές της δεκαετίας του '50 έως και την πτώση του Τείχους το 1989, συγκροτούν το δεύτερο μέρος του βιβλίου (τρίτο κεφάλαιο). Παιδιά και νέοι που ενηλικιώθηκαν απότομα εξαιτίας του Εμφυλίου και με διαφορετικές παραστάσεις μετά την προώθησή τους στη Γερμανία, καθώς και μερικές δεκάδες μέλη του ΚΚΕ, βρέθηκαν παγιδευμένοι στα πλοκάμια της Στάζι (ή συνειδητά σε σχέση συνεργασίας) και προστέθηκαν στα μικρά ποσοστά των πρακτόρων ξένης υπηκοότητας. Η μελέτη συγκεκριμένων περιπτώσεων είναι σημαντική μόνο όταν αυτή μπορεί να αναχθεί στο γενικό και να ενταχθεί σε μια συνολική προσπάθεια κατανόησης της δομής, υφής και λειτουργίας ενός ολοκληρωτικού μηχανισμού ελέγχου και πειθάρχησης της κοινωνίας που αποστολή του ήταν η μακροήμερευση του ανατολικογερμανικού καθεστώτος.

Η παραπάνω διευκρίνιση κρίνεται αναγκαία για να περιγραφούν οι βασικοί στόχοι του συγγραφικού εγχειρήματος. Δεν πρόκειται για μια ακόμη «δημοσιογραφική επιδρομή» στο εν λόγω αρχείο, με σκοπό να ανακαλυφθούν στενοί δεσμοί και υπόγειες συνεργασίες ελληνικών οικονομικών και πολιτικών ελίτ με τη Στάζι κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου· αντίθετα, περικλείει εξ ολοκλήρου μια συντονισμένη επιστημονικά προσπάθεια να φωτιστούν πτυχές της ζωής των ξένων Ελλήνων, πολιτικών προσφύγων ως επί το πλείστον, υπό συνθήκες παραβίασης της ιδιωτικότητάς τους και καταστρατήγησης κάθε έννοιας ατομικού δικαιώματος που απολαμβάνει κάθε πολίτης στη δημοκρατία. Ερωτήματα για τον ρόλο Ελλήνων στην ομώνυμη ταινία «Οι Ζωές των Άλλων» επαναφέρουν αυτομάτως τη συζήτηση στις απαρχές της που δεν είναι άλλες από τη λειτουργία ενός πολυπλόκαμου κρατικού μηχανισμού, στρατευμένου στο διεθνές ψυχροπολεμικό περιβάλλον για να προστατεύσει αλλά και να παράσχει πλήρη κάλυψη στις πρακτικές του κόμματος (SED).

Προηγούνται δύο άλλα κεφάλαια που στόχο έχουν να εισάγουν ομαλά τον αναγνώστη στη συζήτηση για τους Έλληνες της Ανατολικής Γερμανίας μεταξύ 1949-1989, με την εκκίνηση να τοποθετείται χρονικά ενόσω ακόμη διαρκούσε ο πόλεμος. Τότε, μερικές

εκατοντάδες Έλληνες βρέθηκαν στο Γ΄ Ράιχ για διάφορους λόγους. Σε όσους επέλεξαν να μην επιστρέψουν στην Ελλάδα με το τέλος του πολέμου και βρέθηκαν στη σοβιετική ζώνη κατοχής, προστέθηκαν από το 1949-50 οι πολικοί πρόσφυγες του Εμφυλίου Πολέμου, θέμα που διαπραγματεύεται εκτενώς το δεύτερο κεφάλαιο. Να σημειωθεί απλώς εδώ πως επρόκειτο για το πρώτο οργανωμένο κύμα πολιτικών προσφύγων που δέχθηκε η Ανατολική Γερμανία· αργότερα θα ακολουθήσουν δύο άλλα από τη Χιλή (το πολυπληθέστερο) και την Ισπανία, στο πλαίσιο της διεθνιστικής αλληλεγγύης προς τους ανά τον κόσμο χειμαζόμενους από τους φασισμούς δημοκρατικούς λαούς.¹

Για την όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση του θέματος κρίθηκε σκόπιμο τα ευρήματα από την έρευνα στη Γερμανία να αξιολογηθούν συγκριτικά με τις αρχειακές διαθεσιμότητες στην Ελλάδα. Γι' αυτό η έρευνα επεκτάθηκε στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) και στο Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, κατά τη διάρκεια μιας μακράς παραμονής στην Αθήνα. Βιβλιογραφικά αξιοποιήθηκαν τα έργα που τα τελευταία χρόνια παρήχθησαν σε μια άνθηση των σχετικών επιστημονικών ενδιαφερόντων για τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες στην υπερορία και την εξαιρετικά πολύπλοκη παρεπόμενη διαδικασία του επαναπατρισμού τους, που άπτεται τόσο του διεθνούς περιβάλλοντος, όσο και ειδικότερα των εσωτερικών εξελίξεων στην Ελλάδα. Χωρίς να εξαντλείται (προς το παρόν) η παράθεση της σχετικής βιβλιογραφίας (συμπεριλαμβανομένων των απομνημονευμάτων) για την πολιτική προσφυγιά στις ανατολικές χώρες και τη Σοβιετική Ένωση (Βουλγαρία, Ρουμανία, Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία αλλά και Γιουγκοσλαβία, Αλβανία), ελάχιστες είναι οι επιστημονικές συμβολές που ασχολούνται ειδικά με την ανατολικογερμανική περίπτωση.

Σε μια παράγραφο λίγο πριν από το τέλος, ως συνήθως, περικλείονται οι ευχαριστίες προς όλους όσοι συνέβαλαν στο να λάβει αυτή η μελέτη «σάρκα και οστά». Θερμές ευχαριστίες οφείλονται καταρχάς σε όλους τους συναδέλφους που συμμετείχαν στο πρόγραμμα και διευκόλυναν μέσα από συζητήσεις την ανάπτυξη ενός εποικοδομητικού προβληματισμού που συντέλεσε στον επιτυχέστερο επιστημονικό προσανατολισμό του ερευνητικού και συγγραφικού εγχειρήματος. Χωρίς, φυσικά, την αμέριστη βοήθεια του προσωπικού των αρχείων στη Γερμανία και στην Ελλάδα, που αντιμετώπισε με βαθιά κατανόηση κάθε πιεστική «απαίτηση» των συγγραφέων, απόρροια των ασφυκτικών χρονοδιαγραμμάτων του προγράμματος, θα ήταν πρακτικά αδύνατο να ολοκληρωθεί το παραδοτέο αυτό.

¹ Deutscher Gewerkschaftsbund, Bundesministerium des Innern/Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (Hg.) „50 Jahre (Arbeits-) Migration in Deutschland“, Düsseldorf 2005, στο http://www.migration-online.de/data/publikationen_datei_1135273254.pdf

Η τελευταία τελεία στην τελευταία σελίδα της μελέτης τοποθετήθηκε για λόγους καθαρά συμβατικών και γραμματικών. Το σωστότερο θα ήταν να μπει μια άνω τελεία· το συγκεκριμένο θέμα δεν εξαντλείται εδώ, εκλαμβάνεται δε η μελέτη περισσότερο ως μια απόπειρα να τεθούν οι πρώτες βάσεις παρά ως την κυριολεκτικά πλήρη και εξαντλητική παρουσίαση της δεδομένης ερευνητικής πρότασης. Από την άποψη αυτή μένει να γραφούν και άλλα επεισόδια στις «Ζωές των Άλλων», ώστε η ιστορία να θεωρείται ολοκληρωμένη, πόσο μάλλον όταν πρόκειται για τη συγκεκριμένη...

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΤΑΖΙ: «Το σπαθί και η ασπίδα του κόμματος»

Το «Υπουργείο Κρατικής Ασφάλειας» («Ministerium für Staatssicherheit», MfS) ή αλλιώς «Στάζι» («Stasi») ιδρύθηκε στις 8 Φεβρουαρίου του 1950, μόλις λίγους μήνες μετά την ίδρυση της «Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας» (ΓΛΔ) τον Οκτώβριο του προηγούμενου έτους. Ουσιαστικά επρόκειτο για τη μετεξέλιξη της «Κεντρικής Υπηρεσίας για την προστασία της Λαϊκής Οικονομίας στη ΓΛΔ» και όχι για μια τελείως νέα υπηρεσία. Την εξουσία στο έδαφος της ΓΛΔ, της λεγόμενης έως τότε «σοβιετικής ζώνης κατοχής» («Sowjetische Besatzungszone»-SBZ), ασκούσε το «Σοσιαλιστικό Ενωτικό Κόμμα Γερμανίας» («Sozialistische Einheitspartei Deutschlands»-SED), το οποίο είχε ιδρυθεί τον Απρίλιο του 1946 μετά την ένωση του «Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας» («Kommunistische Partei Deutschlands»-KPD) με ένα τμήμα του «Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας» («Sozialdemokratische Partei Deutschlands»-SPD), ύστερα από αφόρητες πιέσεις των κομμουνιστών και των σοβιετικών αρχών κατοχής προς τους σοσιαλδημοκράτες.

Αν και επιτράπηκε η ίδρυση μερικών ακόμη κομμάτων – μοναδικό φαινόμενο στην ιστορία του Ανατολικού μπλοκ –, όπως του Εθνικού-Δημοκρατικού, του Φιλελεύθερου και του Αγροτικού, αυτά δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ένα διακοσμητικό στοιχείο. Άλλωστε, και στο ίδιο το SED οι κομμουνιστές είχαν το πάνω χέρι, περιθωριοποιώντας σύντομα τα σοσιαλδημοκρατικά στοιχεία. Υπό την καθοδήγηση και τον έλεγχο των κομμουνιστών, το SED μετατράπηκε σε κόμμα σταλινικού τύπου και επέβαλλε χάρη στη βοήθεια της ΕΣΣΔ καθεστώς μονοκομματικής δικτατορίας. Από τη σκοπιά της επίσημης ιδεολογίας η ΓΛΔ, το ένα από τα δύο γερμανικά κράτη που διαδέχτηκαν το χιλιετές εθνικοσοσιαλιστικό Ράιχ, αντιπροσώπευε την «αντιφασιστική-δημοκρατική» Γερμανία. Σε αντίθεση με την «Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας» (ΟΔΓ) υποτίθεται ότι ενσάρκωνε το αντιστασιακό πνεύμα κατά του «χιτλερισμού».² Την κρατική της ύπαρξη (και όχι μόνο τη μορφή του καθεστώτος της), που δημιουργήθηκε στον αντίποδα της φιλελεύθερης δημοκρατίας και της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς, όφειλε η ΓΛΔ αποκλειστικά στη

² Έργο αναφοράς για την ιστορία της ΓΛΔ είναι το βιβλίο του Hermann Weber, *Geschichte der DDR 1945-1990*, 5^η έκδ., Oldenbourg Verlag, München 2012. Επίσης, βλ. Klaus Schröder, *Der SED-Staat: Geschichte und Strukturen der DDR 1949-1990*, 3^η έκδ., Köln-Weimar-Wien 2013. Σχετικά με την ιστορία της Στάζι, βλ. Jens Gieseke, *Mielke-Konzern. Die Geschichte der Stasi 1945-1990*, Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart 2001. Karl-Wilhelm Fricke, *Die DDR-Staatssicherheit. Entwicklung, Strukturen, Aktionsfelder*, 3^η έκδ., Köln 1989.

Σοβιετική Ένωση.

Το γεγονός ακριβώς πως πίσω από τις υπηρεσίες κρατικής ασφάλειας κρυβόταν το κόμμα και όχι το κράτος, όπως αντίθετα συνέβαινε σε ορισμένες στρατιωτικές δικτατορίες, όπου το κράτος χρησιμοποίησε το κόμμα ως όργανο πολιτικής ενδυνάμωσης για τον έλεγχο της κοινωνίας, αποτελεί ένα σημαντικό προσδιοριστικό στοιχείο του τρόπου οικοδόμησης του συγκεκριμένου καθεστώτος στην Ανατολική Γερμανία. Γενικότερα, όπως και στις υπόλοιπες χώρες του ανατολικού συνασπισμού έτσι και εδώ δεν πρέπει να μιλάμε για ένα «κρατικό κόμμα» («Staatspartei») αλλά για ένα «κομματικό κράτος» («Parteistaat»). Αυτό εντάσσεται ασφαλώς στη λογική του διεθνούς κομμουνιστικού συστήματος, όπως για παράδειγμα στην ΕΣΣΔ του Στάλιν, όπου το κράτος ενσωματώθηκε ή καλύτερα απορροφήθηκε από την κομματική γραφειοκρατία. Στο τέλος η κρατική δομή και οργάνωση αντικαταστάθηκε από τον κομματικό μηχανισμό.³

Αρχικά, την ευθύνη για την ασφάλεια της Ανατολικής Γερμανίας είχαν οι σοβιετικές μυστικές υπηρεσίες. Στη συνέχεια πήρε τα σκήπτρα το «Υπουργείο Κρατικής Ασφάλειας». Επίσημως, η Στάζι υπαγόταν στο κόμμα και την κυβέρνηση, απ' όπου έπαιρνε τις εντολές της. Δεν δεσμευόταν, όμως, από κανένα νόμο του κράτους και δεν υπόκειτο σε κανένα έλεγχο του «Λαϊκού Κοινοβουλίου» («Volkskammer»)⁴ Στην αρχική ηγεσία της υπήρχε ένας σκληρός πυρήνας κομμουνιστών, που διέθετε πλούσια εμπειρία στην παράνομη εργασία από την εποχή της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και του Γ' Ράιχ. Ορισμένοι είχαν διωχθεί από το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς ή είχαν προβάλει αντίσταση εναντίον του, ενώ άλλοι είχαν βιώσει τη φρίκη των ναζιστικών στρατοπέδων συγκέντρωσης ή είχαν αυτοεξοριστεί στη Σοβιετική Ένωση, τη μητέρα-πατρίδα του σοσιαλισμού. Δεν έλειψαν ακόμη εκείνοι που είχαν πάρει μέρος ως εθελοντές στον ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο (1936-1939).⁵

Σε αυτή την κατηγορία ανήκε ο πρώτος υπουργός Κρατικής Ασφάλειας Βίλχελμ Τσάιζερ (Wilhelm Zaisser, 1893-1958). Ο τελευταίος, δάσκαλος στο επάγγελμα, ήταν μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος από το 1919. Το 1920 είχε διοικητική θέση στον επαναστατικό «Ερυθρό Στρατό του Ρουρ». Γι' αυτήν τη δραστηριότητά του συνελήφθη τον Ιανουάριο του επόμενου έτους και καταδικάστηκε σε τέσσερις μήνες φυλακή. Επίσης, απολύθηκε από την

³ Siegfried Suckut-Walter Suss (Hg.), *Staatspartei und Staatssicherheit. Zum Verhältnis von SED und MfS*, Christoph Links Verlag, Berlin 1997, S. 7-23.

⁴ Karsten Dümmel, „Schild und Schwert der SED-Was war die Stasi?“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 9. Richard Poplewell, „The Stasi and the East German Revolution of 1989“, *Contemporary European History* 1 (1992), S. 40. Comas Josi, «Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας: Η φωλιά των αμείλικτων κατασκόπων», *Το Βήμα*, 13 Αυγούστου 2009.

⁵ Jens Gieseke, „Die Hauptamtlichen Mitarbeiter“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 67.

πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Το 1924 στάλθηκε για εκπαίδευση στην πολιτικοστρατιωτική σχολή της Κομμουνιστικής Διεθνούς στη Μόσχα. Το 1925/26 ήταν στρατιωτικός σύμβουλος στη βόρεια Αφρική και τη Συρία, ενώ το χρονικό διάστημα 1927-1930 ανέλαβε στρατιωτικός σύμβουλος του Κουο Μι Τανγκ («Εθνικό Λαϊκό Κόμμα»)⁶ στην κινεζική επαρχία της Μαντζουρίας. Από το 1932 έως το 1936 διεύθυνε μια πολιτικοστρατιωτική σχολή στην περιοχή της Μόσχας. Τα επόμενα δύο χρόνια πήρε μέρος στον ισπανικό Εμφύλιο και, με το ψευδώνυμο «στρατηγός Γκόμεζ», τέθηκε επικεφαλής της XIII Διεθνούς Ταξιαρχίας. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου εργάστηκε σε έναν εκδοτικό οίκο της Μόσχας ως υπεύθυνος για τη γερμανόφωνη λογοτεχνία. Τον Φεβρουάριο του 1947 επέστρεψε στη Γερμανία. Στο ανατολικό της τμήμα ανέλαβε αρχικά το αξίωμα του αστυνομικού διευθυντή της περιφέρειας Sachsen-Anhalt. Το 1948/49 ανέλαβε υπουργός Εσωτερικών και αναπληρωτής πρωθυπουργός του Sachsen. Τον Ιούλιο του 1953, μερικές εβδομάδες μετά την εργατική εξέγερση στο Ανατολικό Βερολίνο – την πρώτη σε ολόκληρο το Ανατολικό μπλοκ –, διαγράφηκε από μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του SED λόγω «αντικομματικής σεκταριστικής συμπεριφοράς» και απώλεσε το αξίωμα του υπουργού Κρατικής Ασφάλειας. Ένα χρόνο αργότερα διαγράφηκε ως «εχθρός του κόμματος» και από απλό μέλος του SED. Η γυναίκα του παραιτήθηκε από τη θέση της υπουργού Λαϊκής Παιδείας. Λόγω της αδυναμίας της να προβλέψει ή να εμποδίσει την εξέγερση των εργατών, που υπήρξε βαρύτατο πλήγμα στο θεωρητικό οικοδόμημα του μαρξισμού-λενινισμού, η Στάζι υποβαθμίστηκε σε «Κρατική Γραμματεία της Κρατικής Ασφάλειας» (Staatssekretariat für Staatssicherheit-SfS). Ταυτόχρονα υπήχθη στις εντολές του υπουργείου Εσωτερικών. Τον Νοέμβριο του 1955 ανέκτησε τις παλιές της αρμοδιότητες ως «Υπουργείο Κρατικής Ασφάλειας».⁷

Ως δεύτερος κατά σειρά υπουργός Κρατικής Ασφάλειας υπηρέτησε ο Ερνστ Βόλβεμπερ (Ernst Wollweber, 1898-1967). Ο ίδιος συμμετείχε ως προεδρεύων του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου στην εξέγερση των ναυτών του Κιέλου τον Νοέμβριο του 1918, που οδήγησε τελικά στην εκθρόνιση του Γουλιέλμου Β΄. Το 1919 έγινε μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος. Από τον Νοέμβριο του 1932 έως τον Μάρτιο του 1933 διετέλεσε

⁶ Υπό την ηγεσία του στρατηγού Τσανγκ Καϊ Σεκ το Κουο Μι Τανγκ εκπροσωπούσε την υπόθεση της εθνικόφρονας Κίνας. Οι τρεις ιδρυτικές αρχές του κόμματος ήταν «Εθνικισμός, Δημοκρατία, Σοσιαλισμός». Ωστόσο, στα εδάφη που κυριάρχησε, απέτυχε να μεταρρυθμίσει τις «αιώνιες» φεουδαρχικές δομές. Κατά την περίοδο 1924-1927 συνεργάστηκε με το Κομμουνιστικό Κόμμα Κίνας και απεσταλμένους-συμβούλους της ΕΣΣΔ. Μετά το τέλος της ιαπωνικής κατοχής αποτέλεσε τον αντίπαλο των κομμουνιστών στον κινεζικό Εμφύλιο (1946-1949), βλ. σχετικά <http://www.britannica.com/topic/Nationalist-Party-Chinese-political-party>.

⁷ Dorlis Blume-Regina Blume-Irmgard Zündorf, „Biografie Wilhelm Zaisser“, *LeMO-Biografien, Lebendiges Museum Online, Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, in <http://www.hdg.de/lemo/biografie/wilhelm-zaisser.html>. Hellmuth Vensky, „Spitzel unter sich. Die Stasi-Gründung 1950“, *Die Zeit*, 8 Februar 2010.

μέλος του Ράιχσταγκ. Μετά την κατάληψη της εξουσίας από τους Εθνικοσοσιαλιστές εγκατέλειψε τη Γερμανία. Το διάστημα 1936-1940 οργάνωσε ομάδα δολιοφθορών κατά του ναυτικού των «φασιστικών κρατών». Το 1937 οργάνωσε και την αποστολή σοβιετικού στρατιωτικού εξοπλισμού για την ισπανική δημοκρατική κυβέρνηση. Τον Μάρτιο του 1946 επέστρεψε στην (Ανατολική) Γερμανία. Την περίοδο 1950-1953 τοποθετήθηκε γραμματέας στο υπουργείο Συγκοινωνιών της ΓΛΔ. Αργότερα, εξέφρασε διαφορετικές απόψεις σχετικά με τα επαναστατικά γεγονότα του 1956 στην Ουγγαρία και υιοθέτησε την ιδέα ενός «εθνικού γερμανικού κομμουνισμού». Επειδή απέκλινε από την επίσημη κομματική γραμμή, έπεσε σε δυσμένεια και τον Οκτώβριο του 1957 «παραιτήθηκε» από την ηγεσία της Στάζι. Μάλιστα, τον Φεβρουάριο του 1958 έχασε και τη θέση του ως μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του SED. Από τότε έζησε απομονωμένος και στην αφάνεια, χωρίς να κατέχει πολιτικά ή κομματικά αξιώματα.⁸

Περισσότερη τύχη είχε ο μέχρι τότε αντιπρόσωπος και έπειτα διάδοχός του. Από το 1957 έως το 1989 επικεφαλής της Στάζι ήταν ο Έριχ Μίλκε (Erich Mielke, 1907-2000), μέλος του πολιτικού γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του SED από το 1976. Στην επαναστατική δράση μυήθηκε από τους γονείς του, οι οποίοι ανήκαν το 1918 στα ιδρυτικά μέλη του KPD. Το 1921 προσχώρησε στην οργάνωση της γερμανικής κομμουνιστικής νεολαίας («Kommunistischer Jugendverband Deutschlands»-KJVD). Τέσσερα χρόνια αργότερα έγινε μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος. Το διάστημα 1928-1931 εργάστηκε ως ρεπόρτερ της κομματικής εφημερίδας *Κόκκινη Σημαία (Rote Fahne)* και ταυτόχρονα ήταν μέλος της ομάδας αυτοπροστασίας του κόμματος. Τον Αύγουστο του 1931 κατηγορήθηκε για τη δολοφονία δύο αστυνομικών σε μια διαδήλωση στο Βερολίνο και διέφυγε στη Σοβιετική Ένωση. Το 1935/36 δίδαξε ως λέκτορας για στρατιωτικοπολιτικά ζητήματα στη Σχολή Λένιν στη Μόσχα. Έπειτα πήρε μέρος στον ισπανικό Εμφύλιο ως μέλος των Διεθνών Ταξιαρχιών. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στάλθηκε για παράνομη δράση στο Βέλγιο και τη Γαλλία. Το 1944 συνελήφθη από τις γερμανικές αρχές κατοχής και υποχρεώθηκε σε εκτέλεση καταναγκαστικής εργασίας. Τον Ιούνιο του 1945 επέστρεψε στο Βερολίνο και τέθηκε επικεφαλής της αστυνομικής επιθεώρησης Berlin-Lichtenberg στην Ανατολική Γερμανία. Το 1949/50 διορίστηκε υπεύθυνος της «Κεντρικής Υπηρεσίας για την προστασία

⁸ Dorlis Blume-Irmgard Zündorf, „Biografie Ernst Wollweber“, *LeMO-Biografien, Lebendiges Museum Online, Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, in <http://www.hdg.de/lemo/biografie/ernst-wollweber.html>. Hellmuth Vensky, „Spitzel unter sich. Die Stasi-Gründung 1950“.

της Λαϊκής Οικονομίας στη ΓΛΔ». ⁹ Υπό τον άμεσο έλεγχο του η Στάζι εξελίχθηκε στον γνωστό και επίφοβο μηχανισμό παρακολούθησης και καταπίεσης. Στην εποχή Χόνεκερ (1971-1989) ο Μίλκε υπήρξε ένας από τους πολυτιμότερους συνεργάτες του παντοδύναμου δικτάτορα.

Και οι τρεις επικεφαλής της Στάζι ανήκαν στην «παλιά φρουρά» του γερμανικού κομμουνιστικού κινήματος. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ο Μίλκε ήταν παράλληλα μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του SED. Όλοι οι αξιωματούχοι της Στάζι σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο ήταν επίσης μέλη του SED. Επομένως, υπήρχε ταύτιση κόμματος και Στάζι στα ανώτερα κλιμάκια της υπηρεσίας – οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Το «Υπουργείο Κρατικής Ασφάλειας» αριθμούσε το 1989 91.016 «συνεργάτες πλήρους απασχολήσεως» (Hauptamtliche Mitarbeiter-HM). Ο αριθμός αυτός ήταν αρκετά μεγάλος, αν αναλογιστεί κανείς ότι η Στάζι είχε ξεκινήσει το 1950 με χίλιους υπαλλήλους, ενώ το 1962 διέθετε ήδη 20.000. Πολλοί «συνεργάτες πλήρους απασχολήσεως» διέθεταν πανεπιστημιακό πτυχίο και είχαν το «δικαίωμα» διακοπών σε ειδικές εξοχικές κατοικίες. Ο μισθός τους ήταν κατά πολύ υψηλότερος των συνηθισμένων επαγγελματιών. Χωρίς αμφιβολία ανήκαν στην προνομιούχα τάξη της ΓΛΔ. Στους «συνεργάτες πλήρους απασχολήσεως» πρέπει να προστεθούν και 174.000 «ανεπίσημοι συνεργάτες» (Inoffizielle Mitarbeiter-IM). Σε αντίθεση με τους HM, οι IM δεν ήταν υπάλληλοι σε γραφεία της Στάζι. Ασκούσαν κανονικά επαγγέλματα και διεκπεραιώναν τη «χαφιέδικη εργασία» σε χώρους κοινωνικής δραστηριότητας (π.χ. εργοστάσια, σωματεία, αθλητικές ομάδες, φοιτητικές οργανώσεις, εκκλησία). Το όνομα της Στάζι συνδέθηκε κυρίως με τη δική τους δραστηριότητα. Σε αντίθεση με τους συνεργάτες άλλων μυστικών υπηρεσιών σε χώρες της «καπιταλιστικής Δύσης», δεν είχαν μόνο την αποστολή να εκμαιεύσουν πληροφορίες από τους «υπόπτους» αλλά και να κερδίσουν την εμπιστοσύνη τους, να γίνουν «κοινωνοί» των σκέψεων και των απόψεων τους και, τέλος, να τους επηρεάσουν για λογαριασμό της Στάζι, και αυτό για μεγάλο χρονικό διάστημα. ¹⁰

⁹ Regina Haunhorst-Irmgard Zündorf, „Biografie Erich Mielke“, *LeMO-Biografien, Lebendiges Museum Online, Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, in <http://www.hdg.de/lemo/biografie/erich-mielke.html>. Hellmuth Vensky, „Spitzel unter sich. Die Stasi-Gründung 1950“.

¹⁰ Popplewell, “The Stasi and the East German Revolution”, 45-46. Wolfgang Templin, „Stasi von ihnen-Die Mitarbeiter“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 61-62. Josi, «Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας». Σύμφωνα με άλλους υπολογισμούς, η Στάζι διέθετε 125.000 «υπαλλήλους πλήρους απασχολήσεως» και περίπου 100.000 πληροφοριοδότες. Από τους μόνιμους υπαλλήλους οι 1.052 ήταν υπεύθυνοι για την παγίδευση και υποκλοπή τηλεφωνημάτων, οι 2.100 για το άνοιγμα ταχυδρομικών επιστολών και οι 5.000 για την παρακολούθηση «υπόπτων», βλ. σχετικά, Molly Andrews, “One Hundred Miles of Lives: The Stasi Files as a People’s History of East Germany”, *Oral History* 26/1 (1998), 24. Σχετικά με τις υποκατηγορίες των IM (IMS, IMV, IMB), βλ. Ulrich Schröter, „Wie wurde man ein IM?“, *Die Zeit*, 6 Februar 1992. Πιο αναλυτικά, βλ. Jens

Οι «ανεπίσημοι συνεργάτες» ήταν το αόρατο «αυτί και μάτι του κόμματος» ή, κατά μία άλλη άποψη, ο «πνεύμονας της Στάζι, χωρίς τον οποίο ήταν αδύνατο να αναπνεύσει».¹¹ Συνήθως, υπέγραφαν μια «δήλωση ανάληψης υποχρεώσεων» (Verpflichtungserklärung). Κατόπιν, ένας αξιωματικός της Στάζι τούς ανέθετε τη συγκεκριμένη αποστολή, που έπρεπε να επιτευχθεί, και κατέγραφε την πρόοδό τους. Φυσικά, είχε προηγηθεί εξονυχιστική ανάλυση των στοιχείων για το ποιον του υποψηφίου IM, σε διασταύρωση με στοιχεία από άλλες κρατικές υπηρεσίες. Οι IM δεν κατείχαν ανώτατα κομματικά ή κρατικά αξιώματα. Με τον τρόπο αυτό η Στάζι ενέπλεξε στα δίχτυα της ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό της ανατολικογερμανικής κοινωνίας, μεταβάλλοντάς το σε συνένοχο των πράξεων της. Η ΓΛΔ εξελίχθηκε έτσι σε μια από τις πιο αστυνομοκρατούμενες κοινωνίες της Ευρώπης.

Ως «ασπίδα και σπαθί του κόμματος για την υπεράσπιση της δικτατορίας του προλεταριάτου» η Στάζι δεν ήταν απλώς μια μυστική υπηρεσία. Στην ουσία ήταν μηχανισμός παρακολούθησης, καταστολής και δικαστικής δίωξης σε ένα. Διέθετε μάλιστα τους δικούς της δικαστές και εισαγγελείς, όπως και τα δικά της κρατητήρια. Ο κύριος σκοπός της ήταν η έγκαιρη εξουδετέρωση ανατρεπτικών ενεργειών κατά της ΓΛΔ, κάτι που είχε αποτύχει όμως να πράξει τον Ιούνιο του 1953. Με άλλα λόγια, η Στάζι διασφάλιζε το μονοπώλιο εξουσίας του SED, και κατ' επέκταση την επιβίωση της ΓΛΔ.¹²

Για την επίτευξη τούτου του σκοπού χρηματοδοτήθηκε αφειδώς από τον κρατικό προϋπολογισμό (με 3,6 δισεκατομμύρια μάρκα ετησίως) και δημιούργησε δικό της στρατό, τη «Φρουρά Φέλιξ Ντζερζίνσκι» – προφανώς για να τιμήσει το όνομα του ιδρυτή της πρώτης μυστικής αστυνομίας της κομμουνιστικής Ρωσίας, της διαβόητης Τσεκά, στις οποίας τα ίχνη άλλωστε πορεύτηκε. Η ελιτίστικη αυτή οργάνωση αριθμούσε 10.992 μέλη και ήταν υπεύθυνη για την προστασία διάφορων σημείων στρατηγικής σημασίας για την ασφάλεια του SED και της ΓΛΔ. Εκτός αυτού διέθετε αποθήκες όπλων και πυρομαχικών. Επρόκειτο για την ισχυρότερη ένοπλη οργάνωση μετά τον «Εθνικό Λαϊκό Στρατό» (Nationale Volksarmee-NVA). Επειδή η Στάζι ήταν κάτοχος μεγάλης ακίνητης περιουσίας (μεταξύ άλλων 2.037 κτιρίων, διαμερισμάτων και εξοχικών κατοικιών), εξελίχθηκε σε ένα είδος επιχειρηματικού κολοσσού και σε έναν από τους σημαντικότερους εργοδότες της χώρας.¹³

Gieseke, *Die Hauptamtlichen Mitarbeiter des MfS*, Berlin 1995. Helmut Müller-Enbergs, *Die Inoffiziellen Mitarbeiter*, 2 Bd., Berlin 1996, 1998.

¹¹ Helmut Müller-Enbergs, „Inoffizielle Mitarbeiter“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 71.

¹² Karsten Dümmel, „Die Stasi-ein gewöhnlicher Geheimdienst?“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 13.

¹³ Andrews, „One Hundred Miles of Lives“, 24. Popplewell, „The Stasi and the East German Revolution“, 45. Επίσης, βλ. „Schild und Schwert der Partei (I)“, *Der Spiegel* 6 (1990), 51.

Στην ουσία επρόκειτο για το «μακρύ χέρι» του κόμματος, που διέθετε «στρατό καταδοτών» για τον αποτελεσματικό έλεγχο της κοινωνίας. Οι «στρατιώτες» της δεν κρατούσαν όπλα, αλλά «πολεμούσαν» ως τελωνειακοί υπάλληλοι, σερβιτόροι, ελεγκτές τρένων, αεροσυνοδοί, αθλητές, μέλη ροκ συγκροτημάτων, φυλακισμένοι ή ακόμη και ως «μάρτυρες του Ιεχωβά». Φοιτητές της Θεολογίας έδιναν πληροφορίες στη Στάζι για τη σχολή ή την εκκλησία τους, με αντάλλαγμα τη «χορήγηση υποτροφίας» για την κάλυψη των εξόδων των πανεπιστημιακών σπουδών τους. Ιδίως οι πληροφορίες από τον εκκλησιαστικό χώρο ήταν σημαντικές, καθώς η εκκλησία – ως μη κρατικός φορέας – ήταν τόπος σύναξης αντικαθεστωτικών στοιχείων.¹⁴ Από το χώρο αυτό, άλλωστε, ξεχύθηκαν οι ανοικτές λαϊκές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας το φθινόπωρο του 1989.

Ιδιαίτερη «φροντίδα» έδειξε η Στάζι για συγγραφείς, καλλιτέχνες και διανοούμενους, που διαπνέονταν από κριτική διάθεση απέναντι στον πολιτικό δογματισμό και το καθεστώς ανελευθερίας στη ΓΛΔ, όπως για τον φυσικοχημικό Ρόμπερτ Χάβεμαν (Robert Havemann), τον τραγουδοποιό Βολφ Μπίρμαν (Wolf Biermann), τον λογοτέχνη Στέφαν Χάιμ (Stefan Heym) και τον Βόλφγκανγκ Τέμπλιν (Wolfgang Templin).¹⁵ Ο πρώτος μάλιστα είχε καταδικαστεί σε θάνατο κατά την εθνικοσοσιαλιστική περίοδο και είχε συνεργαστεί για ένα διάστημα με τη Στάζι, ενώ ο τρίτος, Εβραίος στην καταγωγή και συνεπής εκπρόσωπος ενός «ανθρώπινου, ουτοπικού σοσιαλισμού», είχε διαφύγει το 1933 στην Πράγα και από εκεί στο Σικάγο, για να εγκατασταθεί μόνιμα το 1952 στο Ανατολικό Βερολίνο.¹⁶

Ιδιαίτερα μετά τη σοβιετική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία το 1968, το καθεστώς Ούλμπριχτ θέλησε να φιμώσει κάθε κριτική φωνή στον χώρο του Τύπου, της ραδιοφωνίας, του θεάτρου και της διανοήσης.¹⁷ Σε 1.000 συγγραφείς αντιστοιχούσαν περίπου 1.500 συνεργάτες της Στάζι. Σε όλα νευραλγικά πόστα (σε εκδοτικούς οίκους, στη σύνταξη εφημερίδων, σε καλλιτεχνικούς συνδέσμους κλπ.), αναρριχήθηκαν άνθρωποι της κρατικής ασφάλειας.¹⁸ Από το 1945 έως το 1989 το καθεστώς φυλάκισε 43 – επικίνδυνους ή ενοχλητικούς – συγγραφείς. Παράλληλα υπήρξαν συγγραφείς, ποιητές και πανεπιστημιακοί καθηγητές, που συνεργάστηκαν ως IM με τη Στάζι. Ένα γνωστό παράδειγμα ήταν ο ποιητής

¹⁴ „Schild und Schwert der Partei (I)“, *Der Spiegel* 6 (1990), 56.

¹⁵ Στο ίδιο, 70.

¹⁶ Ο όγκος των πληροφοριών της Στάζι για τον Χάβεμαν, που αποτέλεσε τον σημαντικότερο πόλο αντιπολιτευτικών και αντικαθεστωτικών στοιχείων, ξεπερνούσε τους 400 φακέλους, βλ. Matthias Schlegel, „Staatsfeind Nummer 1“, *Die Zeit*, 11 Februar 2010. Σχετικά με τη βιογραφία του Χάιμ, βλ. Christoph Dieckmann, „Der Trotz auf Erden. Stefan Heym ist gestorben“, *Die Zeit*, 19 Dezember 2001.

¹⁷ Karsten Dümmel, „Kunst, Kultur und Stasi“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 109.

¹⁸ Joachim Walther, „Literatur und Stasi“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 113.

Ούβε Μπέργκερ (Uwe Berger, κωδικό όνομα «Uwe»), ο οποίος συνεργάστηκε με τη Στάζι από το 1970 έως και τη διάλυσή της. Το προϊόν της πολυετούς «έρευνάς» του συμπλήρωσε ένα εξάτομο έργο 2.255 σελίδων.¹⁹

Εκτός από τον κόσμο των γραμμάτων και των τεχνών, ο αντικομμουνιστικός τρόπος ζωής πολλών νέων προκαλούσε την αμηχανία, τη δυσφορία και εν τέλει τη δυσπιστία του κομμουνιστικού καθεστώτος. Η «εισαγόμενη» μουσική ροκ εντ ρολ, τα μακριά μαλλιά, τα άγρια γένια και τα τζιν παντελόνια έκρυβαν, σύμφωνα με το καθεστώς, το σπόρο αντιπολιτευτικών κινήσεων. Και στον χώρο αυτό πέτυχε η Στάζι να διεισδύσει, στρατολογώντας περίπου 12.000-17.000 παιδιά και νέους (κάτω των 21 ετών) ως IM.²⁰ Ειδικά τα πανεπιστήμια κατακλύστηκαν από πράκτορες και καταδότες της Στάζι. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 η Στάζι προβληματιζόταν έντονα για τις τάσεις ανεξαρτησίας που εκδηλώνονταν στους κόλπους της νεολαίας και εκφράζονταν μέσω του ντυσίματος, των μουσικών της ακουσμάτων αλλά και της σεξουαλικής ελευθερίας, με δυο λόγια του δυτικού τρόπου ζωής. Στη δεκαετία του 1980 μεγάλη ανησυχία προκάλεσε η κίνηση των πανκ αλλά και η άγρια βιαιότητα των ακροδεξιών οργανώσεων νεολαίας, που ανήκαν συχνά στον σκληρό πυρήνα των οργανωμένων οπαδών διάφορων ποδοσφαιρικών ομάδων.²¹ Συνολικά, η Στάζι κατέγραψε σε εκθέσεις και αναφορές της πάνω από 8.600 περιστατικά προπαγάνδας και βίας με ξενόφοβο, νεοναζιστικό και αντισημιτικό υπόβαθρο.²²

Από το 1964 η Στάζι διεξήγαγε και έλεγχο διαβατηρίων στα σύνορα της ΓΛΔ και ανέλαβε τον έλεγχο της ταξιδιωτικής κίνησης, με σκοπό να εμποδίσει την «παράνομη» έξοδο Ανατολικογερμανών πολιτών στο εξωτερικό («Republikflucht»). Ύστερα από τη σοβιετική επέμβαση στην Τσεχοσλοβακία συνέλαβε τον Οκτώβριο του 1968 σχεδόν 1.200 πολίτες ως φιλικά διακείμενους στην «Άνοιξη της Πράγας».²³ Γενικά, αποτέλεσε την αιχμή του δόρατος στην καταπολέμηση κάθε μορφής συλλογικής ή μη αντιστασιακής δράσης.²⁴ Η αρμοδιότητα

¹⁹ Ernest Wichner, „Die petzenden Poeten. Die langerwartete Studie von Joachim Walther: Sicherungsbereich Literatur-Schriftsteller und Staatssicherheit“, *Die Zeit*, 18 Oktober 1996.

²⁰ Karsten Dümmel, „Rekrutierungsmaßnahmen der Stasi bei Kindern und Jugendlichen“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 87-88.

²¹ Thomas Auerbach, „Jugend im Blickfeld der Stasi“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 80-86.

²² Τα περιστατικά αυτά συμβάλλουν στην αποδόμηση του μύθου της «αντιφασιστικής Γερμανίας» και θέτουν επιτακτικά το ερώτημα για τη μακρά επιβίωση θυλάκων του Εθνικοσοσιαλισμού σε μια κομμουνιστική χώρα. Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Harry Waibel, *Der gescheiterte Anti-Faschismus der SED. Rassismus in der DDR*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2014, S. 13.

²³ Markus Würz, „Ausbau der Staatssicherheit“, *Lebendiges Museum Online, Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, in <http://www.hdg.de/lemo/kapitel/geteiltes-deutschland-modernisierung/reformversuche-im-osten/ausbau-der-staatssicherheit.html>.

²⁴ Δεν ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες μέλη της αντίστασης κατά της δικτατορίας του SED είχαν αντισταθεί και ενάντια στην εθνικοσοσιαλιστική εξουσία. Σχετικά με την αντίσταση κατά του κομμουνιστικού

της Στάζι δεν περιορίστηκε μέσα στα όρια του ανατολικογερμανικού κράτους αλλά επεκτάθηκε και εκτός συνόρων, ιδίως στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 φαίνεται πως υπέθαλψε το κίνημα της διεθνούς «αντικαπιταλιστικής» τρομοκρατίας, εκπαιδώντας, εξοπλίζοντας και παρέχοντας άσυλο σε – παροπλισμένα όπως τελικά αποδείχτηκε – μέλη της δυτικογερμανικής τρομοκρατικής οργάνωσης «Φράξια Κόκκινος Στρατός» («Rote Armee Fraktion»-RAF).²⁵

Συνολικά, η Στάζι διέθετε δεκαπέντε περιφερειακές διοικήσεις, με δικά της κρατητήρια και κρατούμενους, και 209 επαρχιακά τμήματα με υποδιοικήσεις.²⁶ Η σημαντικότερη υπηρεσία της ήταν το «Κεντρικό Τμήμα XX» (Hauptabteilung XX-HA XX), υπεύθυνο για την παρακολούθηση των πολιτικών εχθρών του καθεστώτος. Η «Κεντρική Υπηρεσία Διαφωτίσεως» (Hauptverwaltung Aufklärung-HVA), με περίπου 4.000 συνεργάτες, αποτέλεσε την υπηρεσία πληροφοριών και κατασκοπείας εξωτερικού. Η «Κεντρική Ομάδα Αξιολόγησης και Πληροφοριών» (Zentrale Auswertungs- und Informationsgruppe-ZAIG), με 1.000 περίπου μέλη, ανέλυε και αξιολογούσε το πλήθος των πληροφοριών που έφταναν στη Στάζι μέσω των οργάνων της· επρόκειτο φυσικά για τεράστια γραφειοκρατική εργασία.²⁷

Το 1986 δημιουργήθηκε μια νέα δομή, παράλληλη προς το δίκτυο των πληροφοριοδοτών. Επρόκειτο για τους «Αξιωματικούς σε Ειδική Αποστολή» (Offiziere im besonderen Einsatz – OibE), οι οποίοι διείσδυσαν σε καίρια πόστα του κράτους και της οικονομίας, φανερώνοντας ότι από την κατηγορία του «εσωτερικού εχθρού» δεν αποκλείονταν ούτε τα μέλη του διοικητικού μηχανισμού. Συνολικά, από τα 16 εκατομμύρια πολιτών της ΓΛΔ, περίπου πέντε εκατομμύρια – το ένα τρίτο του πληθυσμού – είχαν καταγραφεί στατιστικά στην «Κεντρική Τράπεζα Προσωπικών Δεδομένων» (Zentrale Personendatenbank-ZPDB). Ιδιαίτερα οι τηλεφωνικές επικοινωνίες και οι ταχυδρομικές υπηρεσίες τελούσαν υπό τη μυστική επιτήρηση της Στάζι.²⁸ Η βαθμιαία ισχυροποίηση της φανέρωνε τον διακαή φόβο που έτρεφαν οι αξιωματούχοι του SED απέναντι στον ίδιο τους το λαό και μαρτυρούσε τη βαθιά

καθεστώτος, βλ. Karl Wilhelm Fricke-Peter Steinbach-Johannes Tuchel (Hg.), *Opposition und Widerstand in der DDR. Politische Lebensbilder*, Verlag C.H. Beck, München 2002. Επίσης βλ. Ehrhart Neubert, *Geschichte der Opposition in der DDR 1949-1989*, Bundeszentrale für politische Bildung, 2^η έκδ., Bonn 2000.

²⁵ Klaus Pokatzky, „Dank an die Stasi“, *Die Zeit*, 31 Januar 1992.

²⁶ Karsten Dümmel, „Aufbau und Struktur der Stasi. Das Linienprinzip“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 10. Η εξαγορά κρατουμένων του κομμουνιστικού καθεστώτος από τη Δυτική Γερμανία ήταν σύνηθες φαινόμενο και αποτέλεσε μια επιπλέον πηγή συναλλάγματος για την παραπαίουσα οικονομία της Ανατολικής Γερμανίας. Για την απελευθέρωση 35.000 πολιτικών κρατουμένων, η Δυτική Γερμανία κατέβαλε συνολικά το ποσό των 3,5 δισεκατομμυρίων μάρκων, Τίνα Πολίτη, «Στα άδυνα της Στάζι. Ιστορίες καθημερινής προδοσίας», *Το Βήμα*, 24 Νοεμβρίου 1996.

²⁷ Poppellwell, „The Stasi and the East German Revolution“, 45-46.

²⁸ Στο ίδιο, 43. Επίσης, „Schild und Schwert der Partei (I)“, 51, 59. Οι «Αξιωματικοί σε Ειδική Αποστολή» ήταν «συνεργάτες πλήρους απασχόλησεως» με βαθμό αξιωματικού. Ως εκ τούτου διέθεταν αρκετά προνόμια, για παράδειγμα αμείβονταν με διπλό μισθό. Επίσης, Templin, „Stasi von ihnen“, S. 61.

ανασφάλεια της κομμουνιστικής ηγεσίας υπό τον διάδοχο του Ούλμπριχτ, Έριχ Χόνεκερ (Erich Honecker).²⁹

Εν τούτοις, παρά το πλήθος των πληροφοριών που συνέλεξε, η Στάζι δεν ήταν σε θέση να προβλέψει ή να αποτρέψει την «ειρηνική επανάσταση» και την πτώση του Τείχους τον Νοέμβριο του 1989, σε μια εποχή κατά την οποία το SED έδειχνε φανερά σημάδια κόπωσης και αδυναμίας. Το μαζικό κύμα εξόδου των Ανατολικογερμανών – μέσω της κατάληψης των δυτικογερμανικών πρεσβειών στην Ουγγαρία και την Τσεχοσλοβακία – προς τη Δυτική Γερμανία από τον Αύγουστο του 1989 αιφνιδίασε τη Στάζι, που απορούσε πως τόσοι πολίτες ήταν δυνατόν να είναι δυσαρεστημένοι με το καθεστώς. Το άνοιγμα των ουγγρικών και τσεχοσλοβακικών συνόρων με τη Δυτική Γερμανία σηματοδότησε την αρχή του τέλους για το ανατολικογερμανικό κράτος των «εργατών και αγροτών». Αντικαθεστωτικά κινήματα με περιορισμένη έως τότε εμβέλεια, όπως το «Νέο Φόρουμ» (Neues Forum) άρχισαν να έχουν απήχηση στον πληθυσμό.³⁰ Στην ουσία, η Στάζι απέτυχε στον κυριότερο στόχο της, δηλαδή να διατηρήσει ανέπαφο το καθεστώς από τους κλυδωνισμούς των κοσμοϊστορικών αλλαγών της περιόδου 1989-1991. Μάλιστα, στις περισσότερες τουλάχιστον περιπτώσεις, παρέμεινε απαθής και αμέτοχος θεατής κατά την πτώση του Τείχους και δεν πρόβαλε καμία αντίσταση στην αναίμακτη, τελικά, κατάληψη των γραφείων της.³¹

Τον Ιανουάριο του 1990 χιλιάδες πολίτες διαδήλωσαν κατά του καθεστώτος και εισέβαλαν στην κεντρική έδρα της Στάζι στο Ανατολικό Βερολίνο (περιοχή Lichtenberg) αλλά και στα γραφεία της στις περιφερειακές πρωτεύουσες, αποτρέποντας την ολοσχερή καταστροφή των φακέλων της. Η κατάληψη της έδρας της στο Ανατολικό Βερολίνο ήταν ίσως η πράξη που συμβόλιζε όσο καμία άλλη την χρεοκοπία του κομμουνιστικού καθεστώτος μετά την πτώση του Τείχους. Η πρώτη επιδρομή διαδηλωτών σε γραφεία της Στάζι είχε σημειωθεί ήδη τον Δεκέμβριο του 1989 στο Ρόστοκ (Rostock). Στη συνέχεια, επιτροπές πολιτών ανέλαβαν τη διαφύλαξη των φακέλων, που αφορούσαν έξι εκατομμύρια Ανατολικογερμανούς και δύο εκατομμύρια Δυτικογερμανούς πολίτες.³² Το σχετικό με την εξωτερική κατασκοπεία αρχείο

²⁹ Poppewell, “The Stasi and the East German Revolution”, 43.

³⁰ Στο ίδιο, 55-58.

³¹ Gieseke, „Die Hauptamtlichen Mitarbeiter“, S. 70. Ωστόσο, συνέχισε τη σχολαστική καταγραφή των γεγονότων και τη σύνταξη σχετικών εκθέσεων, βλ. Alexander Gamman, „Das begreift keiner. Wie die Stasi ihren eigenen Untergang mitschnitt“, *Die Zeit*, 22 Januar 2015.

³² Poppewell, “The Stasi and the East German Revolution”, 38. Σχετικά με τη σύσταση της ανεξάρτητης κρατικής υπηρεσίας „Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik“ από μέλη των επιτροπών πολιτών και υπό την ευθύνη του σημερινού προέδρου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας Γιόακιμ Γκάουκ (Joachim Gauck) για τη συλλογή, ταξινόμηση και διερεύνηση των αρχείων της Στάζι, βλ. Joachim Gauck, „Das Erbe der Stasi-Akten“, *German Studies Review* 17 (1994), 187-198. Σχετικά με τα προβλήματα και τη σχετική συζήτηση για τη διάθεση του αρχειακού υλικού, βλ.

πέρασε κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες στα χέρια των μυστικών υπηρεσιών των ΗΠΑ, για να επιστραφεί στη Γερμανία το 2003, αφού προηγήθηκε η σχετική εκκαθάριση των στοιχείων. Επρόκειτο για 381 δίσκους, με 33 εκατομμύρια σελίδες.³³

Με την επιδρομή τους στα γραφεία της μισητής Στάζι, οι Ανατολικογερμανοί πολίτες διέσωσαν πολύτιμο αρχειακό υλικό, όχι μόνο για τη δραστηριότητα της εν λόγω υπηρεσίας αλλά και για το ποιόν των μυστικών συνεργατών της. Μετά την επανένωση των δύο Γερμανιών αναγνωρίστηκε σε χιλιάδες πολίτες το δικαίωμα πρόσβασης στο αρχείο της Στάζι για να μελετήσουν τους φακέλους που αφορούσαν τους ίδιους ή πρόσωπα του οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Με έκπληξη, οργή αλλά και λύπη ένας απροσδιόριστος αριθμός πολιτών διαπίστωσε ότι οικεία σε αυτούς πρόσωπα (σε κάποιες περιπτώσεις και η ίδια ή ο ίδιος ο σύζυγος) έδιναν στη Στάζι πληροφορίες σχετικά με τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες και τις οικογενειακές τους υποθέσεις αλλά και για τις πολιτικές πεποιθήσεις τους. Μακρόχρονες σχέσεις δοκιμάστηκαν, όταν τα θύματα της Στάζι πληροφορήθηκαν πως οι καταδότες τους ανήκαν στον στενό οικογενειακό ή φιλικό τους κύκλο.³⁴

Παρ' όλα αυτά δεν διασαλεύτηκε ο κοινωνικός ιστός στην επανενωμένη Γερμανία, ούτε απειλήθηκε σοβαρά η εθνική συνοχή του γερμανικού λαού. Η γενική ευφορία που προκλήθηκε από την πτώση του Τείχους και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, καθώς και η επιθυμία του πολιτικού κόσμου της ΟΔΓ για την όσο το δυνατόν ταχύτερη ενσωμάτωση της Ανατολικής Γερμανίας στους πολιτικούς, διοικητικούς και οικονομικούς μηχανισμούς του δυτικογερμανικού κράτους δεν άφησαν όμως πολλά περιθώρια για την ενδελεχή μελέτη της ανατολικογερμανικής δικτατορίας. Εξάλλου, ήδη υπήρχε «κορεσμός» στην κοινωνία από την πολυετή και συστηματική ενασχόληση με το φαινόμενο του Εθνικοσοσιαλισμού, που είχε επίσης εκκολαφθεί επί γερμανικού εδάφους. Δεν ήταν τυχαίο ότι η καλλιτεχνική αντιμετώπιση του κομμουνιστικού παρελθόντος εκφράστηκε αρχικά με χιουμοριστική διάθεση, με κορυφαίο παράδειγμα τη σατιρική ταινία «Goodbye, Lenin!».³⁵ Εδώ, όμως, ελλόχευε ο κίνδυνος να αγνοηθεί ή να υποβαθμιστεί ο πραγματικός χαρακτήρας της δικτατορίας του SED.

Jan Ross, „Ein Revolutionsrest im Rechtsstaat. Im Reich der Akten, die Kohl und Schily sperren wollten: Ein Porträt der Gauck-Birthler-Behörde“, *Die Zeit*, 9 August 2001.

³³ Ο μηχανισμός παρακολούθησης της Στάζι παράγγαγε 114 χιλιόμετρα ντοκουμέντων, με πολιτικές καρτέλες και αναφορές των καταδοτών, αποθηκευμένες στην έδρα της Στάζι στο Ανατολικό Βερολίνο και στα υποκαταστήματά της σε ολόκληρη τη ΓΛΔ, Josi, «Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας».

³⁴ Πολίτη, «Στα άδυτα της Στάζι».

³⁵ Josi, «Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΈΛΛΗΝΕΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΡΙΜΜΙΑ ΤΟΥ Γ΄ ΡΑΙΧ

A. Η ανθρωπιστική κατάσταση στην ηττημένη Γερμανία και οι Έλληνες του πολέμου

Μέσα στο χάος της γερμανικής κατάρρευσης του Γ΄ Ράιχ εκατομμύρια άμαχοι βρέθηκαν παγιδευμένοι στα συντρίμια της χιλιόχρονης αυτοκρατορίας του Χίτλερ. Γερμανοί πρόσφυγες από τα ανατολικά εδάφη, ξένοι εργάτες από τις πρώην κατεχόμενες χώρες αλλά και εθελοντές στη Βέρμαχτ και τα SS ήταν μερικές φορές σχεδόν αδύνατο να διακριθούν μεταξύ τους, ακόμα και μετά την κατάπαυση του πυρός και την οριστική συντριβή του ναζιστικού καθεστώτος. Οι δρόμοι ήταν γεμάτοι από πρόσφυγες, στρατιώτες νικητές και ηττημένους, ξένους υπηκόους που είχαν επιστρατευτεί κατά τη διάρκεια του πολέμου, απελευθερωμένους-επιζώντες από τα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης. Όλοι αυτοί έρχιζαν άμεσης βοήθειας για να κρατηθούν αρχικά στη ζωή και στη συνέχεια με τη βοήθεια διεθνών οργανώσεων αρωγής να επαναπροωθηθούν στις πατρίδες τους. Επρόκειτο σε κάθε περίπτωση για δύσκολες αποστολές που έγιναν ακόμη δυσκολότερες από τις ανώμαλες συνθήκες της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου και κυρίως από τις μεγάλες ελλείψεις σε είδη πρώτης ανάγκης και δυνατότητες προσωρινής στέγασης. Στους παραπάνω περιλαμβάνονταν μερικές χιλιάδες Ελλήνων που το επόμενο χρονικό διάστημα θα προβληματίζαν δεόντως τις ελληνικές αρχές στη Γερμανία για τον τρόπο διαχείρισής τους.³⁶

Τόσο οι προξενικές αρχές, όσο κυρίως οι εκπρόσωποι της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής στο Βερολίνο κινητοποιήθηκαν σχετικά γρήγορα με σκοπό να προσεγγίσουν μέσα στα χαλάσματα του πολέμου τούς ανά τη Γερμανία Έλληνες υπηκόους, δηλαδή να τους εντοπίσουν για να επιχειρήσουν να δώσουν λύση σε κάποια επείγουσας ανάγκης ζητήματά τους. Φυσικά δεν αγνοούσαν πως η μεταχείριση που θα έπρεπε να τύχουν εξαρτιόταν από τον χρόνο (εδώ ο πόλεμος αποτέλεσε το σημείο τομής), τους λόγους έλευσης και την εν γένει στάση τους κατά τη διάρκεια της παραμονής τους. Μια κατηγοριοποίησή τους ήταν επομένως

³⁶ Μέχρι το φθινόπωρο του 1945 μόνο η UNRRA (United Relief and Rehabilitation Administration: Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για τη Βοήθεια και την Ανοικοδόμηση) είχε επαναπροωθήσει στις εστίες τους περίπου 6.000.000 άτομα. Άλλα 1.500.000 παρέμεναν σε στρατόπεδα μετατοπισμένων και τον Ιούνιο του 1947 ο αριθμός όσων δεν επιθυμούσαν να επιστρέψουν στις χώρες τους ανερχόταν στις 500.000, βλ. Mark Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας, μετάφρ. Κώστας Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001*, σσ. 212-213. Για την κατάσταση που επικρατούσε στη Γερμανία αμέσως μετά τη λήψη του πολέμου βλ. αναλυτικότερα, Richard Bessel, *Γερμανία 1945. Από τον πόλεμο στην ειρήνη, μετάφρ. Ελένη Αστερίου, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010*.

αναπόφευκτη για να προσδιορίσει συνεπακόλουθα και την αντίστοιχη στάση του ελληνικού κράτους έναντί τους.

Στα τέλη του 1947 ο Αντισυνταγματάρχης του Μηχανικού Σ. Ζησιμόπουλος, σύνδεσμος στους Αμερικανούς στην περιοχή της Φρανκφούρτης, υπέβαλλε στο υπουργείο Εξωτερικών αναλυτική κατάσταση των Ελλήνων στη Γερμανία, διακρίνοντάς τους σε δύο βασικές κατηγορίες: α) σε όσους ανήκαν στις προπολεμικές ελληνικές κοινότητες και σε όσους β) είχαν έλθει στη Γερμανία κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η πρώτη κατηγορία περιλάμβανε κατά κύριο λόγο εμπόρους, βιομήχανους, κτηματίες, επιστήμονες και καλλιτέχνες, κατανεμημένους ανά τη γερμανική επικράτεια σε κοινότητες, με τις πιο οργανωμένες να αναδεικνύονται αυτές της Λειψίας και της Δρέσδης εν συγκρίσει με εκείνες του Βερολίνου, του Αμβούργου και του Μονάχου. Η δεύτερη κατηγορία ήταν η πολυπληθέστερη και διακρινόταν σε τέσσερις υποκατηγορίες: Στους εργάτες καταναγκαστικής εργασίας που μπροστά στο δίλλημα του εκβουλαρισμού τους επέλεξαν να εγκαταλείψουν την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη και να μεταβούν στη Γερμανία, σε όσους οικειοθελώς στρατολογήθηκαν ως εργάτες «μισθώσαντες την προσωπικήν των εργασίαν», στους ομήρους και στους φοιτητές. Με τους ομήρους και τους καταγόμενες από τις πρώην βουλγαροκρατούμενες περιοχές να έχουν ήδη επαναπατριστεί, ο Ζησιμόπουλος έστρεψε την προσοχή του στις δύο εναπομείνασες υποομάδες για να περιγράψει με τα μελανότερα χρώματα τον βίο και την πολιτεία τους μετά τη γερμανική συνθηκολόγηση:

«Την επομένην της καταρρέουσας του γερμανικού μετώπου ο κόσμος ούτος των ελευθέρων εργατών ευρέθη άνευ εργασίας και περιθάλψεως εις τροφήν και στέγην. Το ένα μέρος τούτων διηκολύνθη δια των πρώτων μεταφορών και επαναπατρίσθη. Εν μέρος υπελείφθη και παρέμεινε οικειοθελώς εν Γερμανία. Εξ αυτών τινες ζώσι εις διάφορα μικρά κέντρα. Η πλειονότης όμως τούτων συνεκεντρώθη εις μεγάλα κέντρα: εν Μονάχω, Αουγκσμπουργκ, Στουτγάρτη, Μανχάϊμ, Αϊντελβέργη, Φραγκφούρτη, Νυρεμβέργη, Ανοβέρω, Αμβούργω και Βερολίνω. Οι τόποι συγκεντρώσεως των εις τας άνω πόλεις -ειδικά καφφενεία- θεωρούνται ως κέντρα όμοια προς τα φημολογούμενα καταγώγια της μαύρης χειρός και απασχολούσι διαρκώς την Αμερικαν. και Γερμανικήν Αστυνομίαν και την ποινικήν δικαιοσύνην των Αρχών Κατοχής. Έκαστον εκ των κέντρων τούτων αποτελεί ένα στίγμα του ελληνικού πολιτισμού ενώπιον των ομμάτων ενός διεθνούς κόσμου. Αφίνουν την εντύπωσιν ότι οι σημερινοί Έλληνες είναι τοιαύτης χαμηλής, ταπεινής, εις πολιτισμόν, βαθμίδος, ως ούτοι οίτινες αποτελούσιν τα 80% περίπου των εν

Γερμανία σήμερα διαβιούντων Ελλήνων. Αι ασχολία των είναι: Απάτη, κλοπαί, διαρρήξεις, ληστεία, φόνοι. Χαρακτηριστικόν είναι ότι ήδη αλληλοαπατώνται, αλληλοκλέπτονται, αλληλοκαταγγέλονται, εμφανίζοντες και αναμεταξύ των την πλέον θλιβεράν εικόνα ανθρωπίνης εξαθλιώσεως. Οποιομανείς οι πλείστοι και κομμουνιστικών φρονημάτων ενασμενίζονται να εμφανίζονται ως Έλληνες, πολλοί δε εξ αυτών φέρουσι και ελληνικόν διαβατήριον, το οποίον νεωστί απέκτησαν. Άπαντες ούτοι υπολογίζονται περίπου εις οκτακόσιους. [...] Ως προς τους φοιτητάς είναι αρκετόν να σημειώσωμεν ότι εν Μονάχω συγκροτηθέντες εις σώμα ακαδημαϊκόν εξέλεξαν, ως Πρόεδρον αυτών, τον σεσημασμένον εν Ελλάδι, τότε ψευδοϊατρόν, ονόματι Κωνσταντίνον Κωνσταντόπουλον, φέροντα καταδικαστικήν, εν Ελλάδι, απόφασιν πλέον των πέντε ετών [...]. Εκ τούτου και μόνον δύναται τις να συμπεράνη το βάθος της ηθικής καταπτώσεως εις ην οι λεγόμενοι φοιτηταί ευρίσκονται σήμερα εν Γερμανία. Ούτοι ανέρχονται σήμερα περίπου εις 50, ασχολούμενοι, επί πλέον, εις μαύρην αγοράν».³⁷

Στην «κόπρο του Αυγείου» που έπρεπε όσο το δυνατόν συντομότερα να εκκαθαριστεί³⁸ αναφέρονταν και άλλες ελληνικές πηγές από τη Γερμανία, χρησιμοποιώντας έκτοτε την προαναφερόμενη έκθεση ως σημείο αναφοράς. Για παράδειγμα ο Αρχιμανδρίτης Μελέτιος Γαλανόπουλος της ορθόδοξης εκκλησίας του Μονάχου αποδεχόταν τη διάκριση μεταξύ «παλαιών» και «νέων» Ελλήνων. Αν για τους πρώτους έμενε να διευκρινιστεί η στάση τους κατά τη διάρκεια του πολέμου, για τους δεύτερους τα πράγματα ήταν πιο ξεκάθαρα. Οι Έλληνες εργάτες, άπαντες στρατεύσιμοι και άνευ επαγγέλματος, παρέμεναν απλώς στη Γερμανία αναμένοντας καρτερικά να βελτιωθεί η κατάσταση στην Ελλάδα «ίνα επιστρέψωσι και απολαύσωσι των αγαθών της ειρήνης εάν δεν δυνηθώσι να φύγωσι εις άλλας χώρας». Οι καιροσκόποι αυτοί, όπως και οι φοιτητές, είχαν «καταρρακώσει το Ελληνικόν όνομα δια της αναξιοπρεπούς ζωής των [...] άνευ κόκκου εθνικής συνειδήσεως και πατριωτισμού». Φυγόστρατοι, κοσμοπολίτες, δημοκράτες με δικαιώματα αλλά χωρίς υποχρεώσεις, κομμουνιστές, φωνασκούντες για τα δέματα βοήθειας και κοπτόμενοι για το μέλλον του ελληνισμού στη Γερμανία, όλοι τους παρουσίαζαν «μίαν αξιοθρήνητον εικόνα, χειρωτέραν δε

³⁷ Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών [στο εξής ΙΑΥΕ], φάκ. 160 (1949), υποφάκ. 9: Hq Eucom, Allied Contact Section, Greek Liaison Section, Apo 757, US Army, No. 06/480, Σ. Ζησιμόπουλος προς Υπουργείον Εξωτερικών, «Έκθεσις επί της καταστάσεως Ελλήνων εν Γερμανία», Φρανκφούρτη, 4 Δεκεμβρίου 1947.

³⁸ Στο ίδιο. Ο Ζησιμόπουλος ζητούσε να πληροφορηθεί για τις προθέσεις της ελληνικής κυβέρνησης έναντι του μείζονος σημασίας προβλήματος που εξέθετε τη χώρα στο εξωτερικό. Αν αποφασίζοταν ο βίαιος επαναπατρισμός των εναπομεινάντων αυτών Ελλήνων – κάθε άλλο μέτρο εθελούσιου επαναπατρισμού τους είχε προηγουμένως ναυαγήσει – ζητούσε να ενημερώσει το αμερικανικό στρατηγείο για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων.

οι σπουδαστές και ακαδημαϊκοί λεγόμενοι, οι ως επιστήμονες προετοιμαζόμενοι να κληθώσι να υπηρετήσωσι την Πατρίδα ως αναγκαίοι της αύριον μετά γερμανικής μορφώσεως».³⁹

Με την Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή στο Βερολίνο να στελεχώνεται την περίοδο αυτή με τρεις μόνο αξιωματικούς και να είναι υπεύθυνη για το σύνολο της επικράτειας, ελλείπει διπλωματικής αντιπροσώπευσης, ανέλαβε να εξετάσει ορισμένες καταγγελίες ο Στρατιωτικός Ακόλουθος της πρεσβείας στο Παρίσι Ταξίαρχος Θεμιστοκλής Κετσέας. Μεταβαίνοντας στη Γερμανία για τον σκοπό αυτόν, σχημάτισε την ίδια ακριβώς γνώμη για τους εκεί Έλληνες, απαριθμώντας μάλιστα ορισμένες χαρακτηριστικές περιπτώσεις που αποδείκνυαν πως «αρκετόν μέρος εκ των Ελλήνων τούτων αποτελούσιν κοινωνικήν υποστάθμην, ασυναγώνιστον εις την εγκληματικότητα και τον εκχυδαϊσμόν του ανθρώπου». Απάτες, χαρτοπαιξία, μαυραγοριτισμός ήταν μερικοί μόνο από τους παραβατικούς τομείς, στους οποίους οι Έλληνες καταλάμβαναν την πρώτη θέση για να καταλήξουν εκατοντάδες από αυτούς στις γερμανικές φυλακές. Υπήρχε και ένας άλλος τομέας αφού κατά τον Κετσέα «εις την στροφήν προς τας συγχρόνους αναρχικάς ιδέας, φαίνονται ότι οι Έλληνες κατέχουσι και εκεί την πρώτην θέσιν περιφέρονται κοινωνιολογούντες και πολιτικολογούντες και ζητούντες να αποκατασταθή η ισότης και ο πλούτος εις τον Κόσμον δια της εξοντώσεως παντός ανθρώπου ο οποίος τιμίως ηυδοκίμησεν».⁴⁰

Πόσοι ήταν τελικά αυτοί οι Έλληνες στην καθημαγμένη Γερμανία, για τους οποίους είχε χυθεί έως τότε αρκετό μελάνι, με τους συντάκτες των εκθέσεων να αναφέρονται με τα χειρότερα λόγια για την πλειοψηφία τους; Με βάση την παραπάνω κατηγοριοποίηση υπολογιζόταν πως συνολικά στη Γερμανία παρέμεναν 4.000, από τους οποίους οι 1.500 ανήκαν στους «παλαιούς» Έλληνες και οι υπόλοιποι 2.500 ήταν οι εναπομείναντες που αρνούσαν να επαναπατριστούν.⁴¹ Όμως, ακριβής προσδιορισμός του αριθμού των Ελλήνων φαίνεται πως δεν ήταν δυνατός και γι' αυτό όσοι παραδίδονται από τις πηγές ποικίλουν αλλά διαφοροποιούνται μεταξύ τους και ως προς τις ζώνες κατοχής.

Χαρακτηριστική ήταν η μεγάλη απόκλιση που παρατηρούταν στις αναφορές του Αστυνομικού Διευθυντή Αθηνών Άγγελου Έβερτ και του επικεφαλής της Στρατιωτικής Αποστολής Βερολίνου Πλοιάρχου Κλ. Παπαγεωργίου. Με κύριο αντικείμενο της συζήτησής τους την επισήμανση πως μεταξύ των Ελλήνων αυτών βρίσκονταν και κομμουνιστές, ο

³⁹ ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 11, υποφάκ. 2: Ελληνική Ορθόδοξος Εκκλησία Μονάχου, Αρχιμανδρίτης Μελέτιος Γαλανόπουλος προς Αγαπητό, Μόναχο, 2 Ιανουαρίου 1948.

⁴⁰ ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 160, υποφάκ. 9: Ο Στρατιωτικός Ακόλουθος Β. Πρεσβείας Παρισίων (Θεμ. Κετσέας) προς την Β. Πρεσβείαν Παρισίων, «Περί της καταστάσεως των Ελλήνων της Γερμανίας», Αριθ. 82, Παρίσι, 28 Ιουνίου 1947.

⁴¹ ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 160, υποφάκ. 9: «Πληροφοριακόν Σημείωμα».

Έβερτ τούς υπολόγιζε σε περίπου 12.000 (συμπεριλαμβανομένης της Αυστρίας).⁴² Αντίθετα, ο Παπαγεωργίου, έχοντας ασφαλώς καλύτερη πληροφόρηση, θεωρούσε πως οι όμηροι και οι εργάτες δεν θα έπρεπε να υπερéβαιναν τους 1.000. Δεν απέκλειε με τη σειρά του μεταξύ τους να βρίσκονταν κομμουνιστές που είχαν συλληφθεί στην Ελλάδα και μεταφερθεί όμηροι στη Γερμανία, όντας σε κάθε περίπτωση βέβαιος πως στην πλειοψηφία τους επρόκειτο για κακοποιά στοιχεία που κέρδιζαν τα προς το ζην από τη μαύρη αγορά και το έγκλημα. Έναντι της αδυναμίας να προσδιοριστεί ο ακριβής αριθμός τους προέβαλε ένα πειστικό επιχείρημα: «[...] Οι Έλληνες αυτοί αλλάζουν συνεχώς τόπο κατοικίας μεταβαίνοντας από τη μια ζώνη κατοχής στην άλλη για να μην εντοπιστούν από τις αστυνομικές αρχές. Μερικοί μάλιστα μεταβαίνουν στο εξωτερικό για να επιστρέψουν λίγο αργότερα και πάλι στη Γερμανία [...]».⁴³ Λίγους μήνες αργότερα και ο ίδιος μετακινήθηκε από τον παραπάνω αριθμό, κάνοντας πλέον λόγο για 2.220 ανειδίκευτους εργάτες ως επί το πλείστον αλλά και επιστήμονες, γιατρούς, που δεν επιθυμούσαν να επιστρέψουν πίσω γιατί μεταξύ άλλων πολλοί είχαν παντρευτεί Γερμανίδες. Για πρώτη φορά στους «νέους» Έλληνες περιλαμβάνονταν Ελληνίδες που είχαν ακολουθήσει Γερμανούς στρατιώτες κατά την αποχώρηση από την Ελλάδα.⁴⁴

Όπως προαναφέρθηκε, «παλαιοί» και «νέοι» κατανέμονταν και ως προς τις ζώνες κατοχής, όπου ανασυγκροτήθηκαν οι κοινότητες και εκλέχθηκαν διοικητικά συμβούλια, με σκοπό να διαπραγματευτούν από ευνοϊκότερη θέση ως συλλογικότητες κατά τις επαφές τους με τις συμμαχικές αρχές. Με βάση την κατανομή αυτή καταμετρήθηκαν 1.168 Έλληνες, εγκατεστημένοι σε οκτώ κοινότητες:⁴⁵

ΠΟΛΗ-ΠΕΡΙΟΧΗ	ΖΩΝΗ ΚΑΤΟΧΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΛΛΗΝΩΝ
Βερολίνο	---	415
Λειψία	Ρωσική	150
Αμβούργο	Αγγλική	150
Δρέσδη	Ρωσική	63
Μόναχο και Νυρεμβέργη	Αμερικανική	150

⁴² ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 160, υποφάκ. 9: Βασιλείον της Ελλάδος, Αστυνομική Διεύθυνσις Αθηνών (Α. Μ. Έβερτ), Εμπιστευτικόν Τμήμα, Γραφείον Πον, προς Υπουργείον Δημοσίας Τάξεως, Γενικόν Επιτελείον Στρατού, Αρχηγείον της Αστυνομίας Πόλεων, Αριθ. 1840 Φ 170, Αθήνα, 12 Νοεμβρίου 1946.

⁴³ ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 160, υποφάκ. 9: Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή (Παπαγεωργίου) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών (Διεύθυνσις Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Ευρώπης), Αριθ. 2188, Βερολίνο, 29 Δεκεμβρίου 1946.

⁴⁴ ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 160, υποφάκ. 9: Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή (Παπαγεωργίου) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, Αριθ. 1093, Βερολίνο, 17 Απριλίου 1947.

⁴⁵ ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 11, υποφάκ. 2: Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή (Δ. Γ. Φωκάς) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, «Περί παροχής βοήθειας εις Έλληνας της Γερμανίας», Αριθ. 801, Βερολίνο, 14 Αυγούστου 1946.

Μ. Έσση	Αγγλική-Αμερικανική-Γαλλική	100
Βόννη Ρήνου	Αγγλική	100
Γκαίρλιτς	Ρωσική	40

Διαπιστώνονται, λοιπόν, και στην περίπτωση αυτή ευδιάκριτες αριθμητικές αποκλίσεις. Ειδικότερα, στην αμερικανική και γαλλική ζώνη το ελληνικό προξενείο της Φρανκφούρτης υπολόγιζε τους Έλληνες σε περίπου 1.500,⁴⁶ ενώ μόνο στην αμερικανική σε περίπου 1.000, εκ των οποίων οι 250 ανήκαν στην κατηγορία των «παλαιών», δηλαδή των εγκατεστημένων προπολεμικά, ενώ μόνο στο Μόναχο οι εργάτες υπολογίζονταν σε 600 και οι φοιτητές σε 50. Σε συνέχεια της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ Έβερτ-Παπαγεωργίου ο ακόλουθος του προξενείου προσέγγισε επίσης το ζήτημα από πολιτικής άποψης, υποστηρίζοντας πως «τα κοινωνικά αυτών φρονήματα είναι αμφιβόλου εθνικής γνησιότητας [...] λόγω του ανήθικου περιβάλλοντος εις το οποίον ζώσι, ποσοστόν εξ αυτών εμφορείται υπό κομμουνιστικών ιδεωδών».⁴⁷

Με αφορμή την τοποθέτηση του προξενείου, ο επικεφαλής της Στρατιωτικής Αποστολής Χρήστος Διαμαντόπουλος για πρώτη φορά ίσως προσέγγισε το ζήτημα των Ελλήνων στη Γερμανία υπό μια άλλη ψυχραιμότερη και εναργέστερη ματιά. Ασκώντας εμμέσως κριτική στην Αθήνα για την αδυναμία της να απομακρύνει εγκαίρως τους Έλληνες από την πυρίκαυστο ζώνη, πραγματεύτηκε με κατανόηση δύο από τις φλέγουσες πτυχές της παραμονής: Την μαύρη αγορά και τον κομμουνισμό. Η εμπλοκή στην μαύρη αγορά, τόνιζε, αφορούσε τόσο τους Έλληνες, όσο και τους Γερμανούς αλλά και τον καθένα που προσπαθούσε να επιβιώσει κάτω από αντίξοες συνθήκες. Άλλωστε, συμπλήρωνε, τα κύρια είδη πωλούνταν λαθραία από τα συμμαχικά στρατεύματα. Αναφορικά με την πολιτική διάσταση τοποθετούσε τους ομογενείς στην πτέρυγα των αναρχικών παρά των κομμουνιστών γιατί απλά δεν ενδιαφέρονταν για την πολιτική. Αν συνέβαινε το αντίθετο, θα είχαν ήδη καταταγεί στον ΔΣΕ στην Ελλάδα ή θα είχαν μεταβεί στη Γιουγκοσλαβία και στη Βουλγαρία. Αλλά ακόμη και στις περιπτώσεις εκείνες που είχαν παρασυρθεί από τον κομμουνισμό, η ανυπαρξία του γερμανικού ΚΚ και η επαφή με τους Ρώσους ήταν αρκετά για να τους

⁴⁶ Στο ίδιο: Β. Ελληνικόν Προξενείον Φραγκφούρτης προς την Ελληνικὴν Στρατιωτικὴν Αποστολήν, Αριθ. 195/Κ., Φρανκφούρτη, 3 Ιουνίου 1948.

⁴⁷ Στο ίδιο: Ελληνικόν Β. Προξενείον εν Φραγκφούρτη (Ε. Καλαμίδας) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικῶν (Β' Πολιτικὴν Δ/σιν, Τμήμα Ι), Αριθ. 628/Κ/2, Φρανκφούρτη, 31 Μαΐου 1948. Ο ακόλουθος πριμοδότησε με τη σειρά του τη λύση της βίαιης παλινδότησης γιατί «εν εναντία περιπτώσει οι ούτω διαβιούντες Ἕλληνες εργάται, οι οποίοι θάττον ἢ βραδιον, λόγω της διαβλεπομένης δυσμενοῦς στάσεως των γερμανικῶν Αρχῶν προς τους εν Γερμανία εν γένει αλλοδαπούς, θα ευρεθούν συντόμως άνευ δικαιώματος εξασκήσεως επαγγέλματος τινος ενταύθα, θέλουν εκφυλισθῆ εις διεθνείς απατεώνες ἢ τροφίμους των γερμανικῶν φυλακῶν».

«θεραπεύσουν από τις κομμουνιστικές ιδέες». Όντας αισιόδοξος πως τα κακοποιά στοιχεία στο τέλος θα απομονώνονταν, πρότεινε οι ελληνικές προξενικές αρχές να διαδραματίσουν ενεργητικότερο ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση: «Μέλημα των εν Γερμανία Προξενικών Αρχών είναι να διενεργούν την επιλογήν μεταξύ των ομογενών τούτων δια παρακολουθήσεως της δράσεως αυτών. Τα καλά στοιχεία δέον να τυγχάνουν πάσης υποστηρίξεως, ίνα επιστρέψουν προς την κανονική ζωήν είτε εν Γερμανία παραμένοντα είτε εν Ελλάδι παλλινოსτούντα. Η σύναψις γάμων μετά Γερμανίδων υπηκόων ανωτέρου κοινωνικού επιπέδου δύναται επίσης να βοηθήση εις την διάσωσιν αυτών».⁴⁸

Τα «καλά στοιχεία» εντοπίζονταν κυρίως στους κόλπους των περίπου 2.000 Ελλήνων των προπολεμικών κοινοτήτων που δεν είχαν καμία σχέση «προς διαφόρους αντεθνικώς δράσαντος και τυχοδιώκτας, προσφυγόντας κατά τον πόλεμον ή μεταπολεμικώς εις Γερμανίαν».⁴⁹ Αυτοί έπρεπε να τύχουν άμεσα της αρωγής του ελληνικού κράτους γιατί σε διαφορετική περίπτωση αφενός θα χανόταν η γερμανική αγορά για τον ελληνικό καπνό και τη γούνα και αφετέρου η αναγκαστική επιστροφή των εμπορικών αυτών κυψελών στην Ελλάδα θα δεδομένη χρονική στιγμή θα καθιστούσε τη συντήρησή τους δαπανηρότερη και επομένως δυσχερέστερη. Υπήρχε και ένας επιπρόσθετος, ιδιάζων λόγος, για τον οποίο η συγκεκριμένη κατηγορία ήταν αναγκαίο να βοηθηθεί ουσιαστικά:

«Ότι κατά τας περιελθούσας εις το Υπουργείον Εξωτερικών πληροφορίας, εις την Γερμανίαν εξακολουθεί οξύ το αντισημιτικόν πνεύμα, το οποίον δεν φαίνεται πιθανόν να εκλείψη. Συνέπεια τούτου είναι ότι οι υπολειφθέντες εν Γερμανία Εβραίοι δεν θα είναι δυνατόν να παραμείνωσιν εις την χώραν ταύτην και δεν θα είναι αδύνατον Έλληνες να καταλάβουν πολλάς των θέσεων τας οποίας προπολεμικώς κατείχε το εβραϊκό στοιχείο. Ίνα όμως ευχερανθή τοιαύτη προσπάθεια, συμφέρον είναι να υπάρξουν πυρήνες πεπειραμένων περί τα γερμανικά πράγματα Ελλήνων, πυρήνες οι οποίοι να χρησιμεύσουν ως κέντρα υποδοχής των μελλόντων να μεταναστεύσουν εις Γερμανία Ελλήνων».⁵⁰

⁴⁸ Στο ίδιο: Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή (Χρήστος Διαμαντόπουλος) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, «Περί των εν Γερμανία Ελλήνων», Αριθ. 2804-Z, Βερολίνο, 4 Ιουνίου 1948.

⁴⁹ Για την κατηγορία αυτή η Στρατιωτική Αποστολή στο Βερολίνο και οι κατά τόπους προξενικές αρχές έδιναν κυριολεκτικά έναν τιτάριο αγώνα για τον εντοπισμό, τη σύλληψη, με τη βοήθεια των συμμαχικών αρχών, και την έκδοση στην Ελλάδα όσων είχαν συνεργαστεί υπό οποιαδήποτε μορφή με τους Γερμανούς στην Κατοχή και στη συνέχεια διέφυγαν στη Γερμανία για να γλιτώσουν την τιμωρία. Ο αγώνας αυτός ήταν πολυμέτωπος γιατί κατά κύριο λόγο διεξαγόταν εναντίον του πιεστικού χρόνου, καθώς οι συμμαχικές αρχές είχαν θέσει χρονικά όρια στη διαδικασία έκδοσης, και της ελληνικής ανεπάρκειας, προχειρότητας και γραφειοκρατίας, βλ. αναλυτικά, Στράτος Ν. Δορδανάς, *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη. Επιβιώσεις του δοσιλογισμού στη Μακεδονία, 1945-1974*, Εστία, Αθήνα 2012, σσ. 94-114.

⁵⁰ Στο ίδιο: Επιτροπή Μεταναστευτικής Πολιτικής (Απόφαση Υπουργού Συντονισμού, 2298/1947).

Με δεδομένες τις μεγάλες ελλείψεις σε είδη πρώτης ανάγκης οι Έλληνες στη Γερμανία είχαν να αντιμετωπίσουν αναπόφευκτα τις ασθένειες. Ο επικεφαλής της ελληνικής παροικίας του Βερολίνου ιατρός Γ. Χ. Λίτσκας διεκτραγωδούσε την υγειονομική κατάσταση των ομογενών και υπογράμμιζε πως το ποσοστό των Ελλήνων ασθενών υπερέβαινε τον αντίστοιχο γερμανικό μέσο όρο. Η φυματίωση προσέβαλε κυρίως τους βιαίως εκπατρισθέντες κατά τη διάρκεια του πολέμου και τα παιδιά που είχαν γεννηθεί στη Γερμανία. Στη δεύτερη θέση καταγράφονταν οι νόσοι που οφείλονταν στον υποσιτισμό του πληθυσμού. Τον κώδωνα του κινδύνου έκρουε με τη σειρά της η Στρατιωτική Αποστολή που ζούσε από κοντά τη δεινή επισιτιστική κατάσταση στο Βερολίνο και πίεζε προς κάθε κατεύθυνση για την παροχή οργανωμένης βοήθειας. Σε διαφορετική περίπτωση προειδοποιούσε την Αθήνα πως οι κοινότητες απειλούνταν με διάλυση εξαιτίας της έως τότε παντελούς εγκατάλειψής τους στην τύχη τους. Πέρα από τις ανθρώπινες απώλειες το κύρος της Ελλάδας στο εξωτερικό βρισκόταν στο ναδίρ, καθώς για τους διεθνείς παρατηρητές το μέτρο σύγκρισης παρείχαν οι άλλες χώρες που είχαν προστρέξει εγκαίρως για να συνδράμουν τους πολίτες τους στην κατεστραμμένη Γερμανία.⁵¹

Ο αδύναμος κρίκος στην παροχή οργανωμένης ανθρωπιστικής βοήθειας από την πλευρά του κράτους εντοπιζόταν στο υπουργείο Οικονομικών, δηλαδή το πρόβλημα ήταν καθαρά λογιστικό-ταμειακό. Είχε ήδη τεθεί επί τάπητος από το 1946 όταν τόσο το υπουργείο Εξωτερικών όσο και ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός προχώρησαν σε σχετικά διαβήματα χωρίς κανένα αντίκρισμα: το αρμόδιο υπουργείο δεν διέθεσε τότε το ποσό των 26.000 ελβετικών φράγκων που είχε υπολογιστεί πως θα απαιτούταν για κάθε μήνα στο πλαίσιο ενός εξαμηνιαίου προγράμματος περίθαλψης.⁵²

Μεταξύ 1948-49 επιζητήθηκε με κάθε τρόπο και τελικά δρομολογήθηκε λύση χάρη και πάλι στις ενέργειες του υπουργείου Εξωτερικών, που αποτελούσε άλλωστε και τον αποδέκτη των αναφορών αγωνίας που έφταναν από τη Γερμανία. Για να διευκολυνθεί η διαδικασία και να αποφευχθούν γραφειοκρατικού τύπου κωλύματα προκρίθηκε η χρησιμοποίηση της αμερικανικής οργάνωσης C.A.R.E. (Cooperative for American Remittances to Europe) που ήδη δραστηριοποιούνταν στη Γερμανία και αποτελούσε την πιο κατάλληλη και συμφέρουσα επιλογή. Η συγκεκριμένη οργάνωση ήταν σε θέση να διαθέσει άμεσα δέματα τροφίμων προς 10 δολάρια το ένα, πληρωτέα από τους συγγενείς στον αντιπρόσωπό της στην Αθήνα Melvin

⁵¹ Στο ίδιο: Greek Military Mission (Παπαγεωργίου) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών (Δ/σιν Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Ευρώπης), Βερολίνο, 13 Ιουνίου 1947. Επίσης, «Μελετών», Βερολίνο, 20 Ιουνίου 1947 και Γ. Χ. Λίτσκας (Πρόεδρος της Ελληνικής Παροικίας Βερολίνου), «Το πρόβλημα της υγείας των εν Βερολίνω Ελλήνων».

⁵² Στο ίδιο: «Μελετών», Βερολίνο, 20 Ιουνίου 1947.

Johnson. Παρά τις προσπάθειες του υπουργείου Εξωτερικών και Συντονισμού για την έγκριση του ποσού των 40.000 δολαρίων, που θα εξασφάλιζε επί τέσσερις μήνες την αποστολή 1.000 δεμάτων σε 2.000 ενδεείς της Γερμανίας, η Νομισματική Επιτροπή περιέκοψε το πρόγραμμα στο μισό (20.000 για δύο μήνες).⁵³

Έστω και υπό το καθεστώς των περικοπών μέχρι το τέλος του 1949 η επισιτιστική κατάσταση των ενδεών είχε βελτιωθεί, γεγονός που επέτρεψε τη διακοπή της αποστολής δεμάτων και της συνέχισης της εξατομικευμένης βοήθειας μέσω πλέον των εμβασμάτων. Η ενθαρρυντική αυτή επισήμανση δεν αφορούσε ωστόσο το σύνολο των Ελλήνων στη Γερμανία αλλά μόνο όσους κατοικούσαν στο δυτικό τμήμα. Στην προκειμένη περίπτωση η παρατηρούμενη βελτίωση οφειλόταν εν μέρει στις γενικότερες συνθήκες ζωής που άρχισαν να διαμορφώνονται στη Δυτική Γερμανία και επέτρεπαν σχετική αισιοδοξία. Αντίθετα, όσοι Έλληνες είχαν βρεθεί στη σοβιετική ζώνη κατοχής τα πράγματα δεν προοιωνίζονταν γι' αυτούς ρόδινα· εξακολουθούσαν να στερούνται των πάντων και οι μόνες δυνατότητες τροφοδοσίας τους ήταν μέσω του δελτίου τροφίμων ή της προσφυγής στη μαύρη αγορά. Επιπλέον, επειδή οι Σοβιετικοί δεν επέτρεπαν στην C.A.R.E. να επεκτείνει τη δράση της στον ανατολικό τομέα του Βερολίνου, η αποστολή-παραλαβή των δεμάτων θα μπορούσε να εξυπηρετείται μέσω της Στρατιωτικής Αποστολής.⁵⁴

Παράλληλα με το ενδιαφέρον για τους εναπομείναντες Έλληνες στη σοβιετοκρατούμενη ανατολική ζώνη οι συνθήκες ζωής γενικότερα βρέθηκαν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της Στρατιωτικής Αποστολής. Άλλωστε αυτό εντασσόταν στα άμεσα καθήκοντα της Αποστολής συνολικά για τον γερμανικό χώρο, μέσα από την αποτύπωση σε μηνιαία βάση της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης στις διάφορες ζώνες κατοχής και στη συνέχεια εντός των δύο ξεχωριστών κρατών. Στην υπό διαμόρφωση, λοιπόν, σε κράτος ανατολική ζώνη της Γερμανίας οι Έλληνες εντοπίζονταν σε τρεις πόλεις: Στη Δρέσδη, στη Λειψία και στο Γκαίρλιτς. Στη Δρέσδη βρίσκονταν περί τα 55 άτομα, καπνέμποροι και καπνοβιομήχανοι, οι περισσότεροι από τους οποίους είχαν ήδη καταφύγει στη Δυτική Γερμανία. Η Λειψία ήταν η πολυπληθέστερη κοινότητα με 125 μέλη, κυρίως γουνέμποροι,

⁵³ Στο ίδιο: Roual Greek Embassy, Washington D.C. προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, Διεύθυνσις Αποδήμου Ελληνισμού, «C.A.R.E.: Cooperative for American Remittances to Europe», Ουάσιγκτον, 22 Μαρτίου 1948 και Υπουργείον Συντονισμού, Διεύθυνσις Δ', προς την Τράπεζαν της Ελλάδος, «Διάθεσις συν/τος 40.000 δολαρίων δι' αποστολήν δεμάτων εις Γερμανίαν», Αριθ. 6523/565, Αθήνα, 28 Μαΐου 1949. Επίσης, Νομισματική Επιτροπή, Ο Γενικός Γραμματέας (Σ. Α. Μπαρμπιτσιώτης) προς το Υπουργείον Συντονισμού, Διεύθυνσις Δ', Αριθ. 3305, Αθήνα, 24 Ιουνίου 1949 και Υπουργείον Εξωτερικών, Δ/σις Εκκλησιών και Αποδήμου Ελληνισμού, Τμήμα ΙΙ, προς την εν Βερολίνω Ελληνικήν Στρατιωτικήν Αποστολήν, «Αρωγή Ελλήνων Γερμανίας», Αριθ. 38281/ΑΠ/3/Γερμ., Αθήνα.

⁵⁴ Στο ίδιο: Greek Military Mission (Διαμαντόπουλος) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών (Δ/σις Εκκλησιών και Αποδήμου Ελληνισμού, Τμήμα ΙΙ), «Περί αρωγής Ελλήνων Γερμανίας», Βερολίνο, 12 Δεκεμβρίου 1949.

αλλά και μερικοί εργάτες που είχαν φτάσει κατά τη διάρκεια του πολέμου και είχαν παντρευτεί με Γερμανίδες. Τέλος, στο Γκαίρλιτς βρίσκονταν εγκαταστημένες 10 οικογένειες από την περίοδο ακόμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.⁵⁵ Και στις τρεις πόλεις η οικονομική κατάσταση περιγραφόταν ως ζοφερή, όπως άλλωστε «οικτρά» ήταν συνολικά η κατάσταση σε όλη την ανατολική ζώνη. Ο δε σοβιετικός αποκλεισμός του Βερολίνου είχε επιδεινώσει δραματικά τα οικονομικά μεγέθη, με συνέπεια «πάντες οι δυνάμενοι σπεύδωσι να την εγκαταλείψουν [ανατολική ζώνη] και ως εκ τούτου καθημερινώς ογκούται το ρεύμα των προσφύγων εις τας δυτικές ζώνας, αφ' ετέρου μεταξύ των παραμενοντών αυξάνει το αντικομμουνιστικόν και αντισοβιετικόν φρόνημα [...]».⁵⁶

Όσο για τα πολιτικά φρονήματα των εκεί εγκατεστημένων Ελλήνων ο Διαμαντόπουλος σημείωνε σχετικά, με μια είναι η αλήθεια κριτική διάθεση σε σχέση με όσα είχαν ήδη ειπωθεί για το θέμα αυτό:

«Όσον αφορά τα πολιτικά φρονήματα των εν τη ρωσική ζώνη Ελλήνων ουδεμία αφορμή υπάρχει να αμφισβητήση τις τον εθνικόφρονα χαρακτήρα αυτών. Ζώντες εν καθημερινή επαφή μετά των σοβιετικών αρχών και των κομμουνιστών Γερμανών υπαλλήλων οι Έλληνες της σοβιετικής ζώνης γνωρίζουν καλλίτερον παντός άλλου την πραγματικήν έννοιαν του κομμουνιστικού καθεστώτος. Διαδίδεται μεν ότι ένιοι εκ των εν τη ρωσική ζώνη διαβιούντων Ελλήνων, οίτινες ήλθον εις Γερμανίαν κατά την διάρκεια του πολέμου πρόσκεινται προς τας κομμουνιστικάς αρχάς ουδεμία όμως περί αυτού απτή απόδειξις υπάρχει και αι διαδόσεις αύται δέον μάλλον να αποδίδονται εις προσωπικάς διενέξεις».⁵⁷

Από τις αρχές της δεκαετίας του '50 οι ομότεχοι του Διαμαντόπουλου θα διαμορφώσουν μια τελείως διαφορετική άποψη για τους Έλληνες της Ανατολικής Γερμανίας. Η κρίσιμη

⁵⁵ Στην πόλη αυτή της Άνω Σιλεσίας βρέθηκε υπό καθεστώσ αιχμαλωσίας από τον Σεπτέμβριο του 1916 το σύνολο της δύναμης του Δ΄ Σώματος Στρατού, μετά την περικύκλωσή του και την κατάληψη της Καβάλας από τον βουλγαρικό στρατό. Συνολικά εκεί παρέμειναν μέχρι το τέλος του πολέμου «ως φιλοξενούμενοι» των Γερμανών του Κάιζερ 6.100 στρατιώτες και 430 αξιωματικοί, αλλά και μια μικρή δύναμη αντρών της χωροφυλακής, από τις φρουρές της Ανατολικής Μακεδονίας και της Φλώρινας, καθώς και γυναικόπαιδα. Στον ανατολικό τομέα της διχοτομημένης από το 1945 πόλης, ελεγχόμενος από τους Πολωνούς υπό την ονομασία Zgorzelec, θα καταφύγουν μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου σχεδόν 14.000 πολιτικοί πρόσφυγες, χωρίς καν να γνωρίζουν την ύπαρξη των συμπατριωτών τους στην άλλη πλευρά (γερμανική) του ποταμού Νάισε, βλ. Γεράσιμος Αλεξιάτος, *Οι Έλληνες του Γκαίρλιτς, 1916-1919*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2010. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, μετά την παλιννόστηση του Σώματος το 1919 άνω των 200 Ελλήνων παρέμειναν στη Γερμανία, οι περισσότεροι εξ αυτών στο Γκαίρλιτς (σ. 190).

⁵⁶ ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 86, υποφάκ. 6: Greek Military Mission (Διαμαντόπουλος) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών (Β΄ Πολιτικήν Διεύθυνσιν, Τμήμα Ι), «Παράσχονται πληροφορίες περί των εν τη ρωσική ζώνη κατοχής Ελλήνων», Αριθ. 666-Η/λ, Βερολίνο, 16 Φεβρουαρίου 1949.

⁵⁷ Στο ίδιο.

φυσικά καμπή, στην οποία οφειλόταν η αλλαγή αυτή, εντοπίζεται στο τέλος του Εμφυλίου Πολέμου όταν και εγκαταστάθηκαν στη νεόδμητη αυτή σοσιαλιστική χώρα ευάριθμοι πολιτικοί πρόσφυγες. Επρόκειτο πράγματι για τον μικρότερο αριθμό σε σύγκριση με τους χιλιάδες που κατέφυγαν στις άλλες λαϊκές δημοκρατίες. Μεταξύ 1949-1950 κάτι παραπάνω από χίλια άτομα, στην συντριπτική τους πλειοψηφία παιδιά από τη Βουλγαρία και ελάχιστα δοκιμασμένα στελέχη και μέλη του ΚΚΕ, πέρασαν στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας, δίνοντας άλλη διάσταση στην εκεί ελληνική παρουσία της προπολεμικής αλλά και πολεμικής περιόδου. Για να συμβεί, όμως, αυτό χρειάστηκε να κινητοποιηθεί ο κομματικός μηχανισμός του ΚΚΕ με σκοπό να προετοιμαστεί το έδαφος και να ρυθμιστούν οι τελευταίες λεπτομέρειες, σε αгаστή πάντα συνεργασία με το αδελφό SED. Η παρουσία των πολιτικών προσφύγων άνοιξε έτσι μια νέα σελίδα σε ένα βιβλίο που μόλις είχε αρχίσει να γράφεται για την πολιτική προσφυγιά. Ξεχωριστό αναμφίβολα κεφάλαιο κατέχει η ιστορία των πολιτικών προσφύγων στην Ανατολική Γερμανία, αρχής γενομένης από την πρώτη αποστολή το 1949.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗ ΝΕΑ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΧΩΡΑ

Α. Τα αδελφά κόμματα SED και ΚΚΕ: Η οργάνωση της βοήθειας προς τη μαχόμενη δημοκρατική Ελλάδα και η προετοιμασία της εγκατάστασης των πολιτικών προσφύγων

Ως έτος μηδέν για τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες στην Ανατολική Γερμανία θεωρείται αναμφίβολα το 1949 όταν η πρώτη αποστολή έφτασε στη σοβιετική ζώνη κατοχής (Sowjetische Besatzungszone, SBZ), μετά τη συγκατάθεση των Γερμανών συντρόφων του ΚΚΕ (Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας) να φιλοξενήσουν παιδιά του Εμφυλίου. Στις σελίδες του υποκεφαλαίου αυτού πρωταγωνιστεί δικαιωματικά ένας «καλαμαράς» που στις 25 Ιανουαρίου 1949, με εντολή του Πέτρου Ρούσσου, εγκαταστάθηκε στη σοβιετική ζώνη από την οποία ιδεολογικά δεν έφυγε ποτέ. Ο Θανάσης Γεωργίου γεννήθηκε το 1914 στους Αγίους Θεοδώρους Κορινθίας και πέθανε εκατό χρόνια μετά, τον Μάρτιο του 2014, στην πρωτεύουσα της ενιαίας πλέον Γερμανίας. Στα χρόνια της Κατοχής εργάστηκε ως δημοσιογράφος στον παράνομο Τύπο του ΕΑΜ (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο) και κατά την περίοδο της «Λευκής Τρομοκρατίας» διώχτηκε και εξορίστηκε στην Ικαρία. Μέλος του ΚΚΕ από το 1947 διέφυγε στο εξωτερικό, μετά την παροχή μερικής αμνηστίας, για να επιστρέψει το 1948 και να καταταγεί ως πολεμικός ανταποκριτής στον ΔΣΕ (Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας). Τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου, με εντολή του ΚΚΕ, μετέβη στην Πράγα και τον Ιανουάριο του 1949 πέρασε, όπως προαναφέρθηκε, στον υπό σοβιετικό έλεγχο ανατολικό τομέα του Βερολίνου. Στον επικήδειο για τον μέχρι το τέλος πιστό αυτό κομμουνιστή ο *Ριζοσπάστης* έγραψε: «Ο σύντροφος Θανάσης πάλεψε από το μετερίζι του δημοσιογράφου για τη διατήρηση των κομμουνιστικών χαρακτηριστικών του Κόμματος, για την υπεράσπιση του σοσιαλισμού στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία. Υπήρξε ακούραστος, οξυδερκής και πάντα στρατευμένος στην πάλη για τη νίκη του σοσιαλισμού-κομμουνισμού». Στους αναγνώστες του «Ριζοσπάστη», με τη συμβολή του για δεκαετίες ως ανταποκριτής της εφημερίδας στην Ανατολική Γερμανία, έμεινε γνωστός με το ψευδώνυμο ‘Θανάσης Βόρειος’.⁵⁸ Ποια συγκεκριμένα ήταν η αποστολή που ανέλαβε να φέρει σε πέρας στο Βερολίνο από το 1949, στο πλαίσιο πάντα της γενικότερης προετοιμασίας του εδάφους για την προσέγγιση και συνεργασία μεταξύ του μαχόμενου ακόμα κόμματος-εντολέα του και

⁵⁸ Για βιογραφικά στοιχεία του Γεωργίου βλ. <http://www.rizospastis.gr/story.do?id=7853734>

του αντίστοιχου αδελφού κομματικού μηχανισμού, που μόλις οικοδομούσε τον σοσιαλισμό και τη λαϊκή δημοκρατία;

Καταρχάς, τα εμπόδια που κλήθηκε να υπερβεί το πρώτο τουλάχιστον χρονικό διάστημα ήταν πολλά και διαφορετικής φύσης. Ως υπεύθυνος για τη διαφώτιση της κοινής γνώμης μέσω της αρθογραφίας του στον Τύπο απαιτήθηκε φυσικά η καλή γνώση της γλώσσας, πρόβλημα που αντιμετωπίστηκε με τη συνδρομή της εφημερίδας-οργάνου του κόμματος *Νέα Γερμανία* (*Neues Deutschland: Zentralorgan der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands*) που του παραχώρησε μια Γερμανίδα δακτυλογράφο. Το δεύτερο ήταν ο όγκος της δουλειάς που χρειαζόταν να διεκπεραιώσει μόνος του: Έγραφε ποικίλα άρθρα (πολιτικοοικονομικά, λογοτεχνικά, ειδικού περιεχόμενου), έδινε υλικό για τη δημοσίευση αφιερωμάτων για την Ελλάδα, παρακολουθούσε τον δυτικό Τύπο, μιλούσε στο ραδιόφωνο, παραχωρούσε συνεντεύξεις, συμμετείχε σε συγκεντρώσεις, σε συνέδρια και σε κάθε εκδήλωση «όπου η παρουσία του θα ωφελούσε το κίνημα», βοηθούσε στο έργο της Επιτροπής Βοήθειας για την Ελλάδα, αποτελούσε τον κύριο δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ του SED (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands: Σοσιαλιστικό Ενωτικό Κόμμα*) και του ΚΚΕ, ενώ από τον Αύγουστο του 1949 ανέλαβε εξ ολοκλήρου όλα τα ζητήματα που σχετίζονταν με την εγκατάσταση της πρώτης αποστολής παιδιών. Το τρίτο ήταν οι σημαντικές ελλείψεις σε κάθε είδους υλικά. Για να είναι σε θέση να τροφοδοτεί συνεχώς τις εφημερίδες γύρω από τις τρέχουσες εξελίξεις στην Ελλάδα χρειαζόταν πρωτίστως να ενημερώνεται ο ίδιος σε σταθερή βάση· η παραχώρηση από την Επιτροπή Βοήθειας ενός τελευταίας τεχνολογίας ραδιοφώνου έλυσε το πρόβλημα του σήματος και κατ' επέκταση της απρόσκοπτης ακρόασης του ραδιοσταθμού της «Ελεύθερης Ελλάδας». Η εκδοτική παραγωγή ήταν σχεδόν μηδαμινή, ενώ τα αιτήματα από ανατολικογερμανικής και σοβιετικής πλευράς για τον εφοδιασμό τους με ποικίλο πληροφοριακό υλικό, όπως για παράδειγμα με έναν χάρτη της Ελλάδας, με βιογραφικά και φωτογραφίες της ηγεσίας του ΚΚΕ και ΔΣΕ, με μουσικά κομμάτια και λογοτεχνικά έργα, με φωτογραφικά ρεπορτάζ από το μέτωπο κλπ., καθημερινά πολλαπλασιάζονταν, με τον Γεωργίου να αδυνατεί ουσιαστικά να ανταποκριθεί για ευνόητους λόγους. Οι ελλείψεις ταλάνιζαν και τον ίδιο: Στις πρώτες επιστολές του προς τον Ρούσσο με τα έως τότε πεπραγμένα του στο Βερολίνο αιτήθηκε επανειλημμένως της αποστολής ποσοτήτων καφέ, σαπουνιού, βουτύρου, τσιγάρων, συμπληρώνοντας χαρακτηριστικά πως εκεί δεν είχε τίποτε για να στείλει στους συντρόφους του σε ανταπόδοση της χειρονομίας τους.⁵⁹

⁵⁹ Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας [στο εξής ΑΣΚΙ], Αρχείο ΚΚΕ (Ειδικές Υπηρεσίες Εξωτερικού του ΚΚΕ), κουτί 180 (φάκ. 8): Διάφορα έγγραφα.

Τα προσωπικής-κομματικής φύσης προβλήματα δεν τελείωσαν εδώ για τον Γεωργίου· αντίθετα αυξήθηκαν μέσα στην άνοιξη του 1949, όπως διαπίστωσε ο αδελφός του Βάσος που μετέβη στο ανατολικό Βερολίνο από τη Βαρσοβία (26-31 Μαΐου) κατ' εντολή Ρούσσου. Ο Βάσος έγινε αποδέκτης μιας σειράς παραπόνων για τον Θανάση: Ήταν απομονωμένος από Γερμανούς και Σοβιετικούς, δεν είχε συχνή παρουσία στο SED, δεν ήταν πολύ δραστήριος, καθυστερούσε να απαντήσει αναφορικά με το ζήτημα της φιλοξενίας των παιδιών, ήταν απρόσεκτος στις σχέσεις του με τις γυναίκες, ήταν πολύ ευγενής και ντροπαλός, ήταν μόνο μερικά από αυτά. Η προσωπική άποψη του Βάσου ήταν πως ο αδελφός του ήταν λίγο απλοϊκός ως άνθρωπος, ανοιγόταν εύκολα και εμπιστευόταν ακόμη ευκολότερα, δεν ήξερε με άλλα λόγια όσο έπρεπε «τι θα πει κομματική πονηριά και κομματική επαγρύπνηση· η αλήθεια είναι πως τον διακρίνει μια επιπολαιότητα και τσαπατσουλιά που υποθάλπτει και κληροδοτεί η αστική δημοσιογραφία». Σε κάθε περίπτωση ήταν ένας πιστός και αφοσιωμένος σύντροφος. Το παρήγορο ήταν πως γενικά οι Σοβιετικοί έτσι και αλλιώς ήταν επιφυλακτικοί με όλους. Αναφορικά με τις γυναίκες αναγνώριζε πως πράγματι υπήρχε ένα ζήτημα ασφάλειας, καθώς δυτικές υπηρεσίες τις χρησιμοποιούσαν συνήθως για να αλιεύουν πληροφορίες, αλλά οι συναντήσεις με τον αδελφό του στο ξενοδοχείο όπου διέμενε ήταν καθαρά επαγγελματικές. Αναλαμβάνοντας ο Βάσος να τον συνετίσει, του μίλησε εξαντλητικά και προσπάθησε να του δώσει να καταλάβει πως οι απαιτήσεις στο Βερολίνο ήταν περισσότερες γιατί οι συνθήκες ήταν δυσκολότερες από τις άλλες λαϊκές δημοκρατίες. Του τόνισε πως «αυτοί θα πρέπει να διαφυλάξουν το κύρος του αγώνα, ότι δεν είναι καλόγεροι αλλά ότι η γυναίκα του Καίσαρα δεν πρέπει μόνο να είναι ηθική αλλά και να φαίνεται ηθική». «Πιστεύω πως ο σύντροφος Θανάσης το κατάλαβε» κατέληγε ο Βάσος, αποκλείοντας κάθε πιθανότητα αντικατάστασής του γιατί «στην αρχή του πηγαιμού του ήταν καλύτερος και πιο δραστήριος, και άρα χρειάζεται να σφιχθεί λιγάκι για να διορθώσει τη δουλειά του». ⁶⁰ Για να βάλει μια και καλή ένα τέλος ο ίδιος ο Θανάσης στις εναντίον του κατηγορίες-παράπονα έγραψε στον Ρούσσο μετά την αναχώρηση του αδελφού του: «Είμαι καλός και πιστός κομμουνιστής, έντιμος, κρατώ ψηλά στο εξωτερικό την τιμή του κόμματος και της Ελλάδας, ασχολούμαι με όλους τους τομείς της διαφώτισης [...] αλλά καλόγερος δεν είμαι» για να προσθέσει πως στο ζήτημα των παιδιών ο μόνος που δεν είχε καμία ενημέρωση ήταν ο

⁶⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/13: Βάσος Γεωργίου, «Εκθεση για τη δουλειά στην Γερμανία στο Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. και στο υπουργείο Εξωτερικών της Π.Δ.Κ.», Βαρσοβία, 13 Ιουνίου 1949.

ίδιος.⁶¹ Μετά την ήττα του ΔΣΕ χρειάστηκε να παρέμβει και πάλι η καθοδήγηση για να τον βγάλει από τη δυσχερή θέση της αποδοχής και προβολής των νέων θέσεων του κόμματος.

Επιστρέφοντας στην «αρχή του πηγαίου του» στο Βερολίνο, σχεδόν ταυτόχρονα με την εγκατάστασή του βρέθηκε μπροστά στην πρώτη μεγάλη πρόκληση της αποστολής του που ήταν η υποδοχή (με καθήκοντα διερμηνείας) μιας ελληνικής αντιπροσωπείας, αποτελούμενης από σημαίνοντα στελέχη του ΔΣΕ και της ΠΔΚ (Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση): Τον υπουργό Παιδείας και Υγιεινής Πέτρο Κόκκαλη, τους στρατηγούς Σαράντη Πρωτόπαπα (Κικίτσα) και Νίκο Κανακαρίδη (Λάμπρο) και το μέλος του κεντρικού συμβουλίου του NOF (Narodni Osvoobotien Front: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο) δάσκαλο Αντώνη Σικαβίτσα. Ο σκοπός της επίσκεψής της ήταν διττός, καθώς αφενός επιδίωκε να ενημερώσει την κοινή γνώμη και να την κινητοποιήσει ηθικά υπέρ του αγώνα του «ελληνικού λαού» και αφετέρου να πετύχει την περαιτέρω υλική ενίσχυση του ΔΣΕ. Γι' αυτό η πολυήμερη επίσκεψη-περιοδεία τελούσε υπό την αιγίδα της Επιτροπής Βοήθειας για τη Δημοκρατική Ελλάδα (Hilfskomitee für das demokratische Griechanland) που είχε ιδρύσει το SED λίγους μήνες νωρίτερα υπό την προεδρία του Ernst Krüger (παλαιού στελέχους του γερμανικού κομμουνιστικού κόμματος που είχε πολεμήσει ως εθελοντής στον ισπανικό Εμφύλιο).

Η αντιπροσωπεία έτυχε θερμής υποδοχής τόσο στο Βερολίνο, όσο και στα υπόλοιπα κρατίδια που επισκέφτηκε, δεξιώθηκε επανειλημμένως από εκπροσώπους του SED και τις τοπικές κυβερνήσεις, έλαβε μέρος και μίλησε σε 57 εκδηλώσεις (σε τέσσερα κρατίδια και το Βερολίνο), με τη συμμετοχή 87.250 ατόμων, συγκεντρώνοντας το αξιοσέβαστο για την εποχή ποσό των 1.020.207 μάρκων και 40 πφένιγκ. Την ίδια στιγμή συγκροτήθηκαν σε περιφερειακό επίπεδο 40 νέες επιτροπές βοήθειας.⁶² Μέσα σε αυτό το ευνοϊκό κλίμα οι προσφορές έλαβαν διάφορες μορφές, όπως συνέβη στην περίπτωση των 30.000 ανθρακωρύχων στο Βρανδεμβούργο που πρόσφεραν ένα ημερομίσθιό τους για τις ανάγκες του «ελληνικού αγώνα».⁶³ Στην απολογιστική του έκθεση (με την ευκαιρία της συμπλήρωσης ενός έτους παραμονής στο Βερολίνο), ο Γεωργίου σημείωνε πως το ελληνικό ζήτημα έγινε γνωστό στη Γερμανία της σοβιετικής ζώνης χάρη στις ενέργειες της αντιπροσωπείας υπό τον

⁶¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/14: Θανάσης Γεωργίου προς Πέτρο Ρούσσο, Βερολίνο, 22 Ιουνίου 1949.

⁶² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/1: „Bericht über die Arbeiten der Hilfskomitees für das demokratische Griechanland in Zusammenhang mit dem Besuch der griechischen Delegation in Berlin und in der sowjetischen Besatzungszone“ και φάκ. 8/6/1: «Έκθεση για την περιοδεία της αντιπροσωπείας στη Γερμανία». Για περισσότερες πληροφορίες για το συγκεκριμένο ζήτημα και γενικότερα για τις επαφές SED-ΚΚΕ κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου βλ. Andreas Stergiou, *Im Spagat zwischen Solidarität und Realpolitik: Die Beziehungen zwischen der DDR und Griechenland und das Verhältnis der SED zur KKE*, Bibliopolis Verlag, Mannheim und Möhnesee 2001, S. 30-39.

⁶³ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/4: Γεωργίου προς Ρούσσο, Βερολίνο, 29 Μαρτίου 1949.

Κόκκαλη.⁶⁴ Ενθουσιασμένος, χαρακτήριζε τα αποτελέσματα της έκθεσης ως «συναγερμό των προοδευτικών γερμανών που δεν έχει ξαναγίνει στα μεταπολεμικά χρόνια» για να πριμοδοτήσει με τη σειρά του ο υποστράτηγος Λάμπρος, καταθέτοντας πως συχνά αισθανόταν σαν να βρισκόταν ενώπιον «ελληνικού δημοκρατικού ακροατηρίου».⁶⁵

Θα πίστευε κανείς πως τα πράγματα εξελίχθηκαν κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο για την ελληνική αντιπροσωπεία αλλά δεν ήταν ακριβώς έτσι γιατί το άγρυπνο μάτι του ΚΚΕ ήταν εκεί για να ασκήσει με τη σειρά του κριτική στους συντρόφους: Στη σχετική έκθεσή του προς τον Ρούσσο ο Γεωργίου αναρωτιόταν: «Θα μου επιτραπή άραγε να πω δυο λόγια για την αντιπροσωπεία, δηλαδή για τα εσωτερικά της;». Μέσα σε δύο λόγια (για την ακρίβεια σε δύο σελίδες) επέκρινε τους Έλληνες αντιπροσώπους πως δεν είχαν επιδείξει πνεύμα «κολεκτιβίστικης δουλειάς», δεν παρουσίασαν στους Γερμανούς όπως έπρεπε την Ελλάδα, «τη δική μας, τη δημοκρατική», το Μακεδονικό αλλά αναλώθηκαν στα τετριμμένα περί της ασκούμενης τρομοκρατίας και της πολιτικοοικονομικής υποδούλωσης στους ξένους της «μοναρχοφασιστικής Ελλάδας».⁶⁶

Αλλά και η γερμανική πλευρά βίωσε τις δικές της δύσκολες στιγμές κατά τη διάρκεια της ελληνικής παραμονής. Ξεκινώντας από τη συνήθη πρακτική της σύνταξης εκθέσεων με σκοπό τη διαρκή βελτίωση, ο Krüger ζήτησε από την αντιπροσωπεία να του παραδώσει αναφορά με τις εντυπώσεις της από τη Γερμανία, επιμένοντας ιδιαίτερα σε ζητήματα σχετικά με την ωριμότητα ή την ανωριμότητα και τις ενδεχόμενες αδυναμίες που είχε διαπιστώσει κατά τις επαφές της στους χώρους του μόχθου με τους εργάτες. Τελικός αποδέκτης και αξιολογητής ήταν το SED.⁶⁷ Κάνοντας τη δική της αυτοκριτική ως Επιτροπή Βοήθειας, ομολογούσε πως πολλές φορές είχε βρεθεί σε αμήχανη θέση έναντι των φιλοξενούμενων της:

⁶⁴ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/25: «Έκθεση του σ. Θανάση Γεωργίου, αντιπροσώπου του Τύπου της Δημοκρατικής Ελλάδας προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε.», Βερολίνο, 22 Ιανουαρίου 1950.

⁶⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/3: «Έκθεση για τον σ. υπουργό Πέτρο Ρούσσο», Βερολίνο, 15 Μαρτίου 1949.

⁶⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/3: «Έκθεση για τον σ. υπουργό Πέτρο Ρούσσο», Βερολίνο, 15 Μαρτίου 1949.

⁶⁷ Στο ίδιο. Για το ζήτημα αυτό βλ. επίσης, ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 86, υποφάκ. 6: «Αι εντυπώσεις της Ελληνικής Αποστολής εκ του ταξιδιού της ανά την Ανατολικήν Ζώνην υπό Θανάση Γεωργίου, αντιπροσώπου του Τύπου της Ελευθέρας Ελλάδος. Άρθρον δημοσιευθέν εις την δευτέραν σελίδα της εφημερίδος 'NEUES DEUTSCHLAND, του επίσημου οργάνου του Κ.Κ. την 17.3.1949'. Όπως αναμενόταν, η αντιπροσωπεία αποκόμισε τις καλύτερες εντυπώσεις, διαπιστώνοντας τα αισθήματα αλληλεγγύης του γερμανικού λαού προς τον αγώνα του ΔΣΕ, την ταύτιση απόψεων αναφορικά με τον κοινό εχθρό (Αγγλοαμερικανοί ιμπεριαλιστές) και τον κοινό σύμμαχο (ΕΣΣΔ), την ταχύτατη εκβιομηχάνιση στη σοβιετική ζώνη κατοχής. Στο προοίμιο της τρισελίδης έκθεσής της σημειώνει: «[...] Με μεγάλην χαράν διεπιστώσαμεν την ειλικρινή συμπάθειαν του δημοκρατικού γερμανικού λαού δια τον Ελληνικόν Λαόν και τον αγώνα του υπέρ της ελευθερίας. Προ μερικών εβδομάδων ανεχώρησεν η Αποστολή συναποκομίζουσα την πεποίθησιν και την ικανοποίησιν ότι εις τούτο το τμήμα της Γερμανίας αναπτύσσεται ένας νέος κόσμος, ένας κόσμος της εργασίας, της προόδου και της ειρήνης. Οι δημοκρατικοί παράγοντες καθοδηγούν τον γερμανικόν λαόν προς το παγκόσμιον μέτωπον της Δημοκρατίας και της ειρήνης, δια της οδού του κοινού αγώνος κατά του εχθρού της ειρήνης».

οι Γερμανοί σύντροφοι δεν ήξεραν με άλλα λόγια ποια θα έπρεπε να ήταν η πρόπουσα κομματική συμπεριφορά τους στις δημόσιες εκδηλώσεις. Έτσι, αναπόφευκτα, παρουσιάστηκε ένας μάλλον ανεπιθύμητος πλουραλισμός στο τελετουργικό υποδοχής και προσφώνησης, καθώς αλλού είχε επιλεγεί ο ύμνος της Διεθνούς για να κλείσει την εκδήλωση, αλλού τους προσφωνούσαν συντρόφους, με συνέπεια να απωλεσθεί η έξωθεν καλή εικόνα πως τα πάντα κινούνταν βάσει της ενιαίας γραμμής του προγραμματισμού και της κομματικής πειθαρχίας.⁶⁸

Ο Γεωργίου είχε την ευκαιρία να υποδεχτεί λίγο αργότερα και αντιπροσωπεία της ΕΠΟΝ αλλά σταδιακά το μεγαλύτερο μέρος του ενδιαφέροντος και της ενεργητικότητάς του αφιερώθηκε στις επαφές για την προετοιμασία της έλευσης της πρώτης αποστολής παιδιών. Ο ίδιος ένιωθε έτοιμος να αναλάβει αυτό το βάρος γιατί πίστευε πως με τη δουλειά του είχε εδραιώσει τη θέση του και είχε κερδίσει την εμπιστοσύνη των συναδέλφων του, των Σοβιετικών και του SED. Πλέον θεωρούταν από όλες τις πλευρές ένας καλός και άξιος Έλληνας κομμουνιστής που μοχλούσε στο εξωτερικό για να φανεί αντάξιος της θυσίας χιλιάδων στελεχών και μαχητών για την εγκαθίδρυση μιας «δημοκρατικής Ελλάδας». Η τακτοποίηση των παιδιών θα αποδείκνυε πλέον με τον πιο εμφαντικό τρόπο πως το ψωμί του το έβγαζε με τον ιδρώτα του, όπως σημείωνε χαρακτηριστικά, για να παραθέσει ακριβή στοιχεία της μισθοδοσίας του, ώστε να μη γεννάται καμία αμφιβολία για την τιμιότητα και την εργατικότητά του· το SED διέθετε γι' αυτόν μηνιαίως 1.000 μάρκα, από τα οποία τα 350 πήγαιναν ως αμοιβή στη δακτυλογράφο. Έμενε σε σπίτι του κόμματος, σιτιζόταν και ντυνόταν με κάρτες του κόμματος, δεν πλήρωνε ούτε μάρκο για τις καταχωρήσεις στις εφημερίδες και διέθετε δικό του γραφείο στο κτίριο της Επιτροπής Βοήθειας.⁶⁹ Ήταν επομένως από κάθε άποψη έτοιμος τόσο ο ίδιος, όσο και οι Γερμανοί σύντροφοι για το επόμενο βήμα που θα εδραίωνε τη συνεργασία μεταξύ των δύο κομμάτων και θα έφερνε εγγύτερα δύο λαούς με κοινά πολιτικά και κοινωνικά οράματα, αφήνοντας μια για πάντα το παρελθόν πίσω τους. Με ανακούφιση διαπίστωνε το ευοίωνο μέλλον που διανοιγόταν μπροστά τους: «Καμία αμφιβολία δεν μένει πως με επιμονή και συστηματική δουλειά η Γερμανία θα αποδώσει αρκετά πράγματα στο έργο της υλικής και ηθικής ενίσχυσης της μαχόμενης πατρίδας μας».⁷⁰

⁶⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/1: „Bericht über die Arbeiten der Hilfskomitees für das demokratische Griechanland in Zusammenhang mit dem Besuch der griechischen Delegation in Berlin und in der sowjetischen Besatzungszone“

⁶⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/25: «Έκθεση του σ. Θανάση Γεωργίου, αντιπροσώπου του Τύπου της Δημοκρατικής Ελλάδας προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε.», Βερολίνο, 22 Ιανουαρίου 1950.

⁷⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/1: «Έκθεση δουλειάς από Θανάση Γεωργίου», Βερολίνο, 22 Απριλίου 1949.

Η πιθανότητα να φιλοξενηθούν παιδιά του Εμφυλίου από το SED ήταν κάτι που συζητήθηκε για πρώτη φορά μεταξύ του Κόκκαλη και της γερμανικής πλευράς κατά την επίσκεψη της αντιπροσωπείας τον Ιανουάριο. Ο Κόκκαλης, ως πρόεδρος της Επιτροπής «Βοήθεια στο Παιδί» (Ε.Β.Ο.Π.), θα επιστρέψει και πάλι στο ανατολικό Βερολίνο λίγους μήνες αργότερα για να συναντηθεί με τον υπουργό Παιδείας Paul Wandel, με σκοπό να διευθετηθούν ζητήματα σχετικά με την εκπαίδευση των παιδιών.⁷¹ Εκείνο που ενδιέφερε προς το παρόν ήταν η εκπεφρασμένη θέληση του SED να επιδείξει και με άλλον τρόπο την αλληλεγγύη του προς το μαχόμενο ΚΚΕ και να δεχτεί έναν αριθμό παιδιών. Ασφαλώς η απόφαση αυτή πέρα από τον ισχυρό συμβολισμό που ενείχε, ήταν πρόσφορη για να εξυπηρετήσει καθαρά προπαγανδιστικούς σκοπούς του εκκολαπτόμενου καθεστώτος.

Οι αρχικές αποφάσεις του Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου 1949 κατέστησαν υλοποιήσιμες μέσα στον Μάρτιο όταν ο Krüger ενημέρωσε τον Γεωργίου πως τα σπίτια είχαν ήδη ετοιμαστεί για να υποδεχτούν 200 παιδιά. Ο πρόεδρος της Επιτροπής Βοήθειας για τη Δημοκρατική Ελλάδα υπενθύμισε απλώς πως είχε λάβει τη διαβεβαίωση του γιατρού Δημήτρη Φωτόπουλου (μετέχοντας στην αντιπροσωπεία του Ιανουαρίου) για τη συντομότερη δυνατή αποστολή των παιδιών.⁷² Τον Μάιο τα πράγματα εμφανίζονταν στάσιμα, γεγονός που προκάλεσε δυσαρέσκεια εκ μέρους του SED, χωρίς αυτό να αφήσει στο απυρόβλητο και τον Γεωργίου. Ο αδελφός του Βάσος έκανε με τη σειρά του λόγο για 300 παιδιά μικρής ηλικίας, που θα μπορούσαν να καταρτιστούν σε επαγγελματικές σχολές, και για άλλα 100 από δεκατριών χρόνων, με τα 80 από αυτά να προορίζονται για τη βιομηχανία και τα 20 για σπουδές σε σχολές αγροτικής οικονομίας και για πρακτική άσκηση στα μεγάλα κρατικά αγροκτήματα. Κατά τον ίδιο, το γερμανικό ενδιαφέρον για τη «δημοκρατική Ελλάδα» ήταν ένας έμμεσος τρόπος επανασύνδεσης του SED με το ευρωπαϊκό και παγκόσμιο δημοκρατικό κίνημα. Αν και είχε ειδοποιηθεί σχετικά η Βουδαπέστη για τα παιδιά, δεν είχε σημειωθεί έως τότε καμία ουσιαστική εξέλιξη, κάτι που ανάγκασε τη γερμανική πλευρά να στείλει ένα σαφές μήνυμα: Τα σπίτια δεν θα μπορούσαν να κρατούνται για πολύ καιρό άδεια, σε περίοδο μάλιστα οξύτατου στεγαστικού προβλήματος.⁷³

Αλλά το SED δεν ήταν ο μόνος παράγοντας που ενδιαφερόταν για τα παιδιά από την Ελλάδα. Την αναφερόμενη χρονική περίοδο, με αμείωτο ενδιαφέρον παρακολουθούσε τις εξελίξεις από το δυτικό τμήμα του Βερολίνου, δηλαδή λίγα μόλις χιλιόμετρα μακρύτερα από το σημείο που λάμβαναν χώρα, ο αρχηγός της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής

⁷¹ Κατίνα Τέντα-Λατίφη, *Πέτρος Σ. Κόκκαλης (1896-1962). Βιοματική βιογραφία*, Εστία, Αθήνα 2011, σ. 208.

⁷² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/4: Έκθεση Γεωργίου προς Ρούσσο, Βερολίνο, 19 Μαρτίου 1949.

⁷³ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/13: Βάσος Γεωργίου, «Έκθεση για τη δουλειά στην Γερμανία στο Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. και στο υπουργείο Εξωτερικών της Π.Δ.Κ.», Βαρσοβία, 13 Ιουνίου 1949.

Διαμαντόπουλος. Κατέγραψε, λοιπόν, μέσα από την αποδελτίωση του ανατολικού Τύπου και από όσα του μετέδιδαν οι πληροφοριοδότες του την έλευση και δραστηριοποίηση της «αντιπροσωπείας [των] συμμοριτών», τις γερμανικές εκδηλώσεις συμπαράστασης, τη συγκέντρωση χρημάτων και ιατροφαρμακευτικού υλικού, την αγορά 20 φορητών ασυρμάτων και 5 μαγνητοφώνων, θεωρώντας ωστόσο απίθανο ανάμεσα στα άλλα να περιλαμβάνονταν και η αγορά όπλων. Με πληροφόρηση προφανώς εκ των έσω δεν αστόχησε, όπως ήδη αναφέρθηκε, ασχέτως αν χρειάστηκε το SED να περιμένει περισσότερο, όταν τον Μάρτιο αναφέρθηκε στην έλευση παιδιών στην ανατολική ζώνη, με άγνωστο τον τόπο εγκατάστασής τους. Γνώριζε επιπλέον για τις συζητήσεις που είχε η ελληνική αντιπροσωπεία με το SED και τις οργανώσεις του για την υποδοχή παιδιών και απαριθμούσε τις αντίστοιχες προσφορές: Η Λαϊκή Αλληλεγγύη της Σαξονίας είχε προσφερθεί να φιλοξενήσει 100 παιδιά για έναν χρόνο, συλλέγοντας άμεσα φάρμακα και επιδέσμους αξίας 20.000 μάρκων, η κυβέρνηση του κρατιδίου πρόσθεσε άλλες 50.000 σε είδη και την περίθαλψη ορφανών και χήρων, η Θουριγγία θα δεχόταν επίσης 100 παιδιά, ανάλογη προθυμία να προσφέρει στο έργο της περίθαλψης και εκπαίδευσης επέδειξε το Κεντρικό Συμβούλιο της «Ελεύθερης Γερμανικής Νεολαίας» και ο μακρύς κατάλογος συνεχιζόταν από πρόθυμα κόμματα,⁷⁴ φορείς, οργανώσεις και συλλόγους στα πέντε κρατίδια.⁷⁵

Τον Αύγουστο του 1949 η ήττα του ΔΣΕ συνέπεσε με την άφιξη 342 παιδιών, με την εγκατάσταση των οποίων επιφορτίστηκε ο Γεωργίου, όπως θα αναλυθεί παρακάτω. Η αποκλειστική ενασχόλησή του με τα παιδιά για σχεδόν έναν μήνα δεν του επέτρεψε να παρακολουθήσει τις εξελίξεις στην Ελλάδα και όταν χρειάστηκε να ξαναπιάσει την άκρη του νήματος της ενημέρωσης, βρέθηκε αντιμέτωπος με περισσότερες της μιας εκδοχές γύρω από τα τελευταία γεγονότα. Πώς θα έπρεπε να παρουσιάσει επισήμως την ήττα του ΔΣΕ και την ερμηνεία των αιτιών της; Με ποιον τρόπο χρειαζόταν να απαντήσει σε ερωτήσεις της κοινής γνώμης για την απομάκρυνση του Μάρκου Βαφειάδη και την περιθωριοποίησή του; Όταν και

⁷⁴ Η μόνη παραφωνία σημειώθηκε από τη μεριά του Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος (CDU) που σε δύο πόλεις, η μια στη Λειψία, δήλωσε πως «είνε υπέρ της ουδετερότητας απέναντι όλων των χωρών και δεν δύναται ως εκ τούτου να επιδοκιμάσει τους εράνους υπέρ της Ελλάδας» για να κατηγορηθεί αμέσως από το SED για πλήρη αδιαφορία έναντι του γεγονότος «ότι εις την Ελλάδα ο λαός πολεμά ηρωικώς υπέρ της ελευθερίας του έναντι των ιμπεριαλιστικών εκείνων δυνάμεων αίτινες διέσπασαν την Γερμανίαν και επιθυμούν να υποβιβάσουν τα 2/3 των Γερμανών εις δούλους των και αίτινες παροτρύνουν καθημερινώς τον κόσμον κατά τον απεχθέστερον τρόπον εις πόλεμον κατά των προοδευτικών κρατών», βλ. ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 86, υποφάκ. 6: Greek Military Mission (Διαμαντόπουλος) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, Β' Πολιτικήν Δ/σιν, Τμήμα Ι, «Περί δράσεως επιτροπής συμμοριτών», Αριθ. 871-Η/λ, Βερολίνο, 1 Μαρτίου 1949.

⁷⁵ Για τις συγκεκριμένες εκθέσεις του Διαμαντόπουλου προς το υπουργείο Εξωτερικών βλ. αναλυτικότερα (ενδεικτικά), ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 86, υποφάκ. 6: Greek Military Mission (Διαμαντόπουλος) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών (Β' Πολιτικήν Δ/σιν, Τμήμα Ι), «Περί ενταύθα αντιπροσωπείας συμμοριτών», Αριθ. 392-Η/λ, Βερολίνο, 27 Ιανουαρίου 1949· Αριθ. 466-Η/λ, Βερολίνο, 1 Φεβρουαρίου 1949· Αριθ. 599-Η/λ, Βερολίνο, 10 Φεβρουαρίου 1949· «Περί δράσεως επιτροπής συμμοριτών και επιτροπών βοήθειας», Αριθ. 1064-Η/λ, Βερολίνο, 18 Μαρτίου 1949 κ.ά.

ο ίδιος πείστηκε για την ορθότητα της γραμμής του κόμματος, συνέχισε απρόσκοπτα το έργο της διαφώτισης, αρθρογραφώντας για την προδοσία του Τίτο, την εντατικοποίηση της τρομοκρατίας, τις νέες μορφές πάλης (εργατική συσπείρωση, απεργίες κλπ.).⁷⁶ Χωρίς να έχει καμία αμφιβολία για την ανάγκη συνέχισης του αγώνα μέσα από τις νέες θέσεις και περιστάσεις, έστειλε τους αγωνιστικούς χαιρετισμούς του: «Ας μου επιτραπή να στείλω από την πρωτεύουσα της Γερμανικής Δημοκρατίας, τους πιο θερμούς χαιρετισμούς στο κόμμα μας, στην Κεντρική Επιτροπή και στον μεγάλο μας αρχηγό σ. Νίκο Ζαχαριάδη. Ο αγώνας μας έχει προκαλέσει τον θαυμασμό των γερμανών δημοκρατών. Και αυτός ο αγώνας, που είναι έργο του άξιου και υπερήφανου λαού μας, λάμπει γιατί φωτίζεται από το καθαρό, το φωτεινό μυαλό του αρχηγού μας, που μας καθοδηγεί στην βασανιστική πορεία προς τη νίκη».⁷⁷

B. «Εγώ η κόρη σου Σοφία»: Η άφιξη και εγκατάσταση των παιδιών

«Έχω την τιμή να γνωρίζω Υμίν, ότι, κατά περιελθούσας μοι πληροφορίας, εν Ανατολική Γερμανία διαβιούν άνω των 1.000 συμμοριτοπαίδων, εξ ων 50, περίπου, Σλαβομακεδόνες, κυρίως εις Λειψίας, Δρέσδην (Ράντεμποϊλ), Καρλ-Μαρξ (τέως Χέμνιτς) και Βρανδεμβούργον».⁷⁸

«Γεια χαρά αγαπητέ και σεβαστέ μπαμπά, σε φιλώ με βαθειά αγάπη εγώ η κόρη σου Σοφία. Πατέρα είναι αλήθεια πως δύο χρόνια χωριστήκαμε από κοντά αλλά εκτός απ' αυτό δεν έχουμε αλληλογραφία μεταξύ για να μαθένωμε την ζωή μας. Πατέρα για μένα μην ανησυχείς καθόλου, είμαι καλά. [...] Μέχρι της 30.8. είμαστε στη λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας. Όμως με την κλήσιν των Σχολείων το

⁷⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/19: Γεωργίου προς τον Ρούσσο, Βερολίνο, 5 Δεκεμβρίου 1949 και φάκ. 8/6/25: «Εκθεση του σ. Θανάση Γεωργίου, αντιπροσώπου του Τύπου της Δημοκρατικής Ελλάδας προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε.», Βερολίνο, 22 Ιανουαρίου 1950. Σε άρθρο του στη *Neues Deutschland* (16.9.49) με τίτλο «Πως έχει η κατάσταση σήμερα εν Ελλάδι» διαβεβαίωνε πως ο ΔΣΕ δεν κατατροπώθηκε στον Γράμμο-Βίτσι, όπως ισχυριζόταν η κυβερνητική προπαγάνδα, και πως πολύ γρήγορα θα επαναλάμβανε τις επιχειρήσεις στις περιοχές αυτές. Το γεγονός, όμως, πως τα «άπαρτα και απάτητα βουνά» δεν είχαν μετατραπεί «στον τάφο των μοναρχοφασιστών» οφειλόταν στην προδοσία του Τίτο που, προπαγανδίζοντας την ένωση της ελληνικής και γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας υπό τη σημαία της σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας, έβλαψε τον αγώνα και την ενότητα στις τάξεις του ΔΣΕ, βλ. ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 86, υποφάκ. 6: Greek Military Mission (Διαμαντόπουλος) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, Α' Πολιτικήν Διεύθυνσιν, Τμήμα Βαλκανικής, «Αποστέλλεται άρθρον Αθανασίου Γεωργίου», Αριθ. 3261-Η/λ, Βερολίνο, 19 Σεπτεμβρίου 1949.

⁷⁷ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/25: «Εκθεση του σ. Θανάση Γεωργίου, αντιπροσώπου του Τύπου της Δημοκρατικής Ελλάδας προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε.», Βερολίνο, 22 Ιανουαρίου 1950.

⁷⁸ ΙΑΥΕ, 1964, φάκ. 215: Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή (Ν. Α. Καρανδρέας) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, Α' Πολιτικήν Διεύθυνσιν, Αριθ. 2005-Η/γ, Βερολίνο, 20 Δεκεμβρίου 1962 (η υπογράμμιση στο κείμενο).

καλοκαίρι κάναμε ένα μεγάλο ταξίδι δια την Λ. Δ. της Γερμανίας και τώρα βρίσκομαι εδώ εις Γερμανίαν, στην πόλιν Ράντεμπον με άλλα πολλά Ελληνόπουλα αδελφάκια. [...] Έχομε την στενήν αγάπη και φροντίδα με τους φίλους Γερμανούς και δεν μας αφήνουν μια στιγμή να στενοχωρηθούμε. Κάνομε Σχολείον Ελληνικό και Γερμανικό. Μαθένομε την Ελληνική γλώσσα, έχομεν της οργανώσεις μας, ΕΠΟΝ και αετόπουλα, επίσης και το πρόγραμμα ζωής. Και τώρα αγαπητέ πατέρα μάθε για την μητέρα και το αδελφάκι μου βρίσκονται στη λαϊκή Δημοκρατία της Ρουμανίας [...]. Πατέρα την ζωήν που περνάμε εδώ εσείς δεν την ζήτε γιατί ή είστε κάτω από την σκλαβιά και πιστεύω εκατό τοις εκατό κακολένε για τα παιδιά που βρίσκονται στις λαϊκές Δημοκρατίες[,] τα ακούμε στα ράδια[,] στις εφημερίδες κλπ. όλα είναι ψέμματα. Μην ακούτε που λένε: αγωνισθήτε με ότι μέσο μπορείται για την ειρήνη. Εμποδίζετε όλη μαζί τα σχέδια που ετοιμάζουν για μια καινούργια σφαγή. Κανένας μη γελαστήτε, κανένας να πάη στον Κορέα, οργανωθήτε όσον μπορείται περισσότερο για την μεγαλύτερη δράση. Όμως εμείς πατέρα είμαστε ελεύθεροι. [...] Το γράμμα όταν πάρετε πατεράκι μου να μάσης όλα τα αδελφάκια και να το διαβάσετε. Αν μπορείται βγάλετε φωτογραφία και με στείλετε[,] θα την στείλω και στην μαμάκα μου για να σας ειδή [...]. Γεια χαρά αγαπητοί και καλή λευτεριά με τον αρχηγό μας Νίκο Ζαχαριάδη Εμπρός. Ζήτω το πρωτοπόρο στρατόπεδο της ειρήνης. Ζήτω οι λαϊκές Δημοκρατίες που φιλοξενούν τα Ελληνόπαιδα. Ζήτω οι μεγάλοι οδηγηταί και καθοδηγηταί όλων των προοδευτικών ανθρώπων, Ζοσίφ, Βισαριονοβίτς, ΣΤΑΛΙΝ. Γράμμα να σκίση το βουνό και πέρασε στα ξένα, βρις τον μπαμπάκα μου πης μια καλλίμερα».⁷⁹

Όπως αναφέρθηκε, οι τελευταίες μεγάλες μάχες του Αυγούστου 1949 βρήκαν την πρώτη αποστολή με 342 παιδιά να έχει εγκαίρως απομακρυνθεί από το θέατρο των επιχειρήσεων και να ταξιδεύει με προορισμό τη σοβιετική ζώνη κατοχής στη Γερμανία, όπου τα πάντα ήταν έτοιμα από την πλευρά του SED για να τα υποδεχτεί. Το πρόγραμμα περιλάμβανε αρχικά την τακτοποίησή τους σε παιδικούς σταθμούς, την οργάνωση της εκπαίδευσής τους και σε ένα δεύτερο στάδιο την επαγγελματική μαθητεία τους. Στο εξής οι επαφές του Γεωργίου με τους υπευθύνους του γερμανικού κόμματος θα πύκνωναν – καθώς χρειαζόταν να διευθετηθούν πολλά ζητήματα –, ιδιαίτερα δε με την επικεφαλής του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων της

⁷⁹ ΙΑΥΕ, 1952, φάκ. 138, υποφάκ. 1: Σοφία Τ. (Ράντεμπον Γερμανίας) προς Αντώνιον Τ. (Βόλακα Δράμας, Ελλάς) [Δια την αντιγραφήν: Η Δ/νσις Ασφαλείας, Αθήνα, 8 Νοεμβρίου 1950] (η κεφαλαιογράμματα γραφή στο κείμενο).

Κεντρικής Επιτροπής (Abteilung Internationale Verbindungen im ZK der SED) Margarete (Grete) Keilson.⁸⁰

Με διαμετακομιστικό κέντρο τον παιδικό σταθμό στη Σκόδρα και με ενδιαμέσο σταθμό τη Βουδαπέστη, τα παιδιά ηλικίας 7-20 ετών έφτασαν στις 6 Αυγούστου στο γερμανικό έδαφος. Από εκείνη τη χρονική στιγμή χρειάστηκε ένας μήνας για να ολοκληρωθεί η διασπορά τους σε πέντε παιδικούς σταθμούς (για παράδειγμα στο Sassnitz της νήσου Rügen της Βαλτικής, στην περιοχή Neue Mühle του Königs Wusterhausen του Βρανδεμβούργου). Για τα 100 μεγαλύτερα παιδιά προβλεπόταν η αναγκαστική παραμονή τους για διάστημα τριών-τεσσάρων μηνών σε ξεχωριστά σπίτια-σταθμούς έως ότου η σχετικά ικανοποιητική εκμάθηση της γερμανικής γλώσσας θα επέτρεπε τη μετάβαση και φοίτησή τους σε επαγγελματικές σχολές (για παράδειγμα στο Brandenburg, Leipzig, Dresden κλπ.). Με βάση τις προτιμήσεις των αγοριών 26 από αυτά δήλωσαν γεωπόνοι και τον ίδιο αριθμό προτιμήσεων συγκέντρωσε το επάγγελμα του μηχανοτεχνίτη, 14 προτίμησαν να γίνουν ραδιοτεχνίτες, ενώ 21 κορίτσια εκδήλωσαν την επιθυμία να γίνουν νοσοκόμες και 10 μοδίστρες. Εκτός από τη γλώσσα, την κύρια μέριμνα συγκέντρωσε η εξασφάλιση του απαραίτητου δυναμικού δασκάλων για να μην υπάρξουν καθυστερήσεις στην εκπαιδευτική διαδικασία, καθώς και θέματα υγιεινής όταν και καταγράφηκαν τα πρώτα κρούσματα τύφου.⁸¹

Και αν η έλευση 13 δασκάλων μέσα στους επόμενους μήνες κάλυψε τις εκπαιδευτικές ανάγκες, οι αρρώστιες (τύφος, φυματίωση) θα συνέχιζαν να παραπέμπουν στις δύσκολες συνθήκες ζωής των παιδιών αυτών πριν από την απομάκρυνσή τους από τους τόπους καταγωγής τους αλλά και στους όρους υπό τους οποίους είχε λάβει χώρα η μεταφορά τους στις λαϊκές δημοκρατίες. Παρά επίσης το γεγονός πως αποκλείστηκε εξαρχής οποιαδήποτε επαφή τους με το γερμανικό στοιχείο στους νέους τόπους εγκατάστασης, σποραδικά περιστατικά επιθέσεων με θύματα παιδιά έδειξαν πως το έλλειμμα ασφάλειας ήταν ενίοτε εύκολα εξηγήσιμο όταν υπήρχε η απαραίτητη πολιτική βούληση· με άλλα λόγια μια επίθεση ενδεχομένως με ξενοφοβικά κίνητρα αποδόθηκε σε εγκληματικά στοιχεία που δρούσαν κατ’

⁸⁰ Η Keilson (πατρώνυμο Schnate, Βερολίνο 1905-1999 Δρέσδη) ανέπτυξε στον Μεσοπόλεμο πλούσια δράση στους κόλπους της Κομμουνιστικής Γερμανίας. Μεταξύ άλλων υπήρξε γραμματέας του Georgi Dimitrow, μετά τη σύλληψη του οποίου από τους Ναζί διέφυγε στο Παρίσι. Με την επιστροφή της στη Γερμανία από τη Μόσχα τον Ιούνιο του 1945 διετέλεσε – μεταξύ άλλων – επικεφαλής του αναφερόμενου Γραφείου Διεθνών Σχέσεων της Κ.Ε. του SED (1948-1952). Αποχώρησε από την ενεργή κομματική δράση το 1970 ως συνεργάτης στο Γραφείο Τύπου του υπουργείου Εξωτερικών. Τιμήθηκε με υψηλές κομματικές διακρίσεις. Ήταν παντρεμένη από το 1927 με τον Max Keilson, τον οποίο και ακολούθησε καθ’ όλη τη διάρκεια της εξίσου πολυκύμαντης πολιτικής δράσης του έως το θάνατό του το 1953. Για αναλυτικότερο βιογραφικό της βλ. <http://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?ID=4556> και https://de.wikipedia.org/wiki/Grete_Keilson

⁸¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/16: Γεωργίου προς Κόκκαλη, Βερολίνο, 6 Σεπτεμβρίου 1949.

εντολή αντιδραστικών κύκλων και ίσως των Αγγλοαμερικανών για την πρόκληση κοινωνικής ανωμαλίας και πολιτικής αποσταθεροποίησης.⁸²

Την αποστολή των 342 παιδιών ακολούθησε έναν χρόνο μετά (Ιούλιος 1950) μια δεύτερη που έμελλε να «επισκιάσει» την πρώτη και να γίνει ευρέως γνωστή από τον τόπο εγκατάστασης, το Radebeul της Λειψίας. Για την πραγματοποίησή της απαιτήθηκε εργώδης προεργασία μεταξύ αφενός του SED και αφετέρου του βουλγαρικού κομμουνιστικού κόμματος, με τον Γεωργίου να ενημερώνεται ανελλιπώς για την πορεία των συζητήσεων. Είχε προηγηθεί η επαναβεβαίωση της γερμανικής πρόθεσης να δεχτεί έναν επιπλέον αριθμό παιδιών, κάτι που επισημοποιήθηκε με την ευκαιρία της δεύτερης επίσκεψης του Κόκκαλη στο ανατολικό Βερολίνο. Στις συνομιλίες του με το SED συμφωνήθηκε αρχικά να αποσταλούν άλλα 1.000 παιδιά, με τον αριθμό αυτό να μειώνεται αργότερα στα 700. Ως τόπος εγκατάστασής τους προκρίθηκε το Radebeul, όπου υπήρχαν εγκαταστάσεις που, ωστόσο, χρειαζόταν να εξοπλιστούν και να διαμορφωθούν κατάλληλα. Στην επιλογή αυτή συμφώνησε ο Κόκκαλης, έχοντας προηγουμένως αποκλείσει το Βερολίνο λόγω των τεσσάρων ζωνών κατοχής. Οι προτεινόμενες κτηριακές εγκαταστάσεις στο Radebeul ήταν δυναμικότητας 600 παιδιών και γι' αυτό αναζητήθηκε ένα δεύτερο μεγάλο συγκρότημα στην ίδια περιοχή, που όχι μόνο θα στέγαζε τα εναπομείναντα 100 παιδιά αλλά και αυτά της πρώτης άφιξης. Η άποψη του SED ήταν πως για την αγορά των επίπλων και του εξοπλισμού των εγκαταστάσεων τόσο στο Radebeul, όσο και στους άλλους παιδικούς σταθμούς θα έπρεπε να διατεθεί το ποσό του 1.000.000 μάρκων, δηλαδή τα 2/3 του συνολικού ποσού που είχε συγκεντρωθεί από την Επιτροπή Βοήθειας του Krüger. Παρά τις διαφωνίες του ΚΚΕ, επισημάνθηκε στον Γεωργίου πως ένα τόσο μεγάλο ποσό δεν ήταν δυνατόν να αντληθεί άμεσα από καμία άλλη πηγή.⁸³

Με βάση τον χρονικό προγραμματισμό τα 700 παιδιά και οι 40 συνοδοί τους αναμένονταν μέσα στον Μάρτιο του 1950 αλλά η ημερομηνία μετατέθηκε για το δεύτερο δεκαήμερο του Μαΐου, με το σκεπτικό πως απαιτούταν χρόνος για την ολοκλήρωση των εργασιών στις κτηριακές εγκαταστάσεις. Τις επαφές με το Κομμουνιστικό Κόμμα της Βουλγαρίας (ΚΚΒ) ανέλαβε η Keilson μέσω του Ανατολικογερμανού πρέσβη στη Σόφια, οπότε και συμφωνήθηκε πως η πιο πρόσφορη ημερομηνία ήταν η 1^η Ιουλίου. Για τις παρατηρούμενες καθυστερήσεις και τις συνεχείς αναβολές ο Γεωργίου δεν μπορούσε να

⁸² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/19: Γεωργίου προς Ρούσσο, Βερολίνο, 5 Δεκεμβρίου 1949.

⁸³ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/26: «Πως παρουσιάζεται η κατάσταση στη Γερμανία, σημείωμα του σ. Θανάση Γεωργίου, Βουκουρέστι, 11.2.1950». Στο ίδιο, φάκ. 8/6/28: Θανάσης Γεωργίου προς Βάσσο Γεωργίου, Βερολίνο, 13 Μαρτίου 1950 και φάκ. 8/6/29: Έκθεση Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 18 Μαρτίου 1950.

κάνει τίποτε περισσότερο από το να διαμαρτυρηθεί για τη «γραφειοκρατική αρρώστια» που «έδερνε» την Keilson αλλά και για τη «γενική αρρώστια» των «εδώ φίλων μας», αναγνωρίζοντας ένα ελαφρυντικό: Η Γερμανίδα σύντροφος ήταν υπεύθυνη για το σύνολο των εξωτερικών σχέσεων του κόμματος, ενώ στις άλλες λαϊκές δημοκρατίες υπήρχε ένας υπεύθυνος μόνο για την Ελλάδα.⁸⁴

Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα παιδιά και οι ενήλικες της αποστολής του Ιουλίου μεταφέρθηκαν από τη Βουλγαρία στο πλαίσιο της αποσυμφόρησης και της κατανομής τους σε άλλες λαϊκές δημοκρατίες, μετά την υποδοχή μεγάλου αριθμού προσφύγων όλο το προηγούμενο διάστημα (1948 και εξής) από τη γείτονα της Ελλάδας χώρα. Ως εκ τούτου, στη συντριπτική πλειοψηφία τους προέχονταν από χωριά του Έβρου, με σαφώς μικρότερη εκπροσώπηση χωριών από τους νομούς Ξάνθης και Ροδόπης.⁸⁵

Οι ανήλικοι και ενήλικες Έλληνες των αποστολών του Αυγούστου 1949 και του Ιουλίου 1950 συνέστησαν τις πρώτες μαζικές αφίξεις-εγκαταστάσεις πολιτικών προσφύγων στην Ανατολική Γερμανία και ταυτόχρονα τις τελευταίες από την Ελλάδα. Μέχρι τον Ιανουάριο του 1952 ο συνολικός αριθμός τους ανερχόταν στους 1.244, κατανεμημένοι σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα:⁸⁶

Τόπος εγκατάστασης	Παιδιά	Ενήλικες-Μέλη του ΚΚΕ		ΚΟΒ (Κομματική Οργάνωση Βάσης)
		Τακτικά	Δόκιμα	
Radebeul-Heidenau	698	40	4	2 (Radebeul: 27/2) (Heidenau: 13/2)
Leipzig	200	9	4	---
Erfurt	94	7	---	---
Wernigerode	63	6	2	---
Brandenburg	65	13	1	---

⁸⁴ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκελοι 8/6/30 και 36: Εκθέσεις Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 26 Μαρτίου και 17 Ιουνίου 1950.

⁸⁵ Κατερίνα Τσέκου, *Προσωρινώς διαμένοντες... Έλληνες Πολιτικοί Πρόσφυγες στη Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας (1948-1982)*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2010, σσ. 333-334, 352-357.

⁸⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ (Αλληλογραφία της Κεντρικής Επιτροπής με την Κομματική Οργάνωση Ανατολικής Γερμανίας), κουτί 127 (1950-1954, φάκ. 7), φάκ. 7/14/5: «Εκθεση του σ. Δανηλίδη Πολύδωρου για την κατάσταση και τα προβλήματα της Κ.Ο. Γερμανίας» προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., 16 Μαρτίου 1952. Στην έκθεση παραδίδεται ο αριθμός 1.153 που υπερβαίνει κατά 2 αυτού που προκύπτει από την πρόσθεση των επιμέρους αριθμών των κατανεμηθέντων παιδιών ανά πόλη. Ανάμεσα στα παιδιά καταγράφηκαν 35 «σλαβομακεδονόπουλα» και 3 «τουρκόπουλα». Τα κομματικά στελέχη ανέρχονταν σε 93 (με βάση άλλη έκθεση σε 95, από τα οποία 18 δόκιμα), με τα περισσότερα να είναι εγκαταστημένα στο Radebeul, όπου και η έδρα της Κ.Ε. του ΚΚΕ στην Ανατολική Γερμανία.

Güstrow	28	3	1	---
Berlin	3	3	---	---

Τα «παιδιά του Radebeul», δηλαδή όσα ήρθαν από τη Βουλγαρία, αντιμετώπισαν τις ίδιες δυσκολίες προσαρμογής σε ένα περιβάλλον τελείως άγνωστο, αν και οι συνθήκες διαβίωσης είχαν βελτιωθεί, ενώ και οι προετοιμασίες υποδοχής τους έγιναν με βάση την προηγούμενη εμπειρία του 1949. Στη Βουλγαρία ακόμα, άκουσαν έντρομα πως θα μεταφέρονταν στη Γερμανία, χωρίς να γνωρίζουν πως ο ναζισμός είχε ηττηθεί και το πάλαι ποτέ μείζον Γ΄ Ράιχ είχε χωριστεί σε δύο κράτη που ανήκαν με τη σειρά τους σε δύο διαφορετικούς συνασπισμούς.⁸⁷ Κατά τα άλλα, όπως και προηγουμένως, τέθηκαν επιτακτικά τα ζητήματα της υγειονομικής περίθαλψής τους (έως το τέλος του έτους είχαν καταγραφεί δεκαπέντε περιπτώσεις φυματικών παιδιών, ένας θάνατος και ένα κρούσμα παράνοιας εξαιτίας φυματιώδους μηνιγγίτιδας), της εκμάθησης της γερμανικής γλώσσας, της εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισής τους, της πολιτικής καθοδήγησης και της αγωνιστικής κινητοποίησής τους, τομείς όπου το ΚΚΕ διατηρούσε το προνόμιο της μονοπωλιακής παρέμβασης.⁸⁸ Στο δε σκέλος της μέριμνας είχε σημειωθεί σημαντική πρόοδος. Για τη διατροφή των Ελληνόπουλων διατίθετο πλέον το ποσό των 2.95 μάρκων κατά άτομο, εξασφαλίζοντας τέσσερα γεύματα την ημέρα (120 γρ. κρέας και 70 γρ. βούτυρο), τα παιδιά του δημοτικού λάμβαναν 10 μάρκα την εβδομάδα και των επαγγελματικών σχολείων 5-100 για τα μικροέξοδά τους. Αν εξαιρέσει κανείς το γεγονός πως το μεγαλύτερο μέρος των παραπάνω ποσών κατέληγε στον «Έρανο Τιμής», παρείχε έστω και έτσι την ευχέρεια της κινηματογραφικής απόλαυσης εβδομαδιαίως.⁸⁹

Η εγκατάσταση ενός τόσο μεγάλου αριθμού ξένων παιδιών για τα δεδομένα της νεόδμητης Ανατολικής Γερμανίας αποτέλεσε αντικείμενο κεντρικής πολιτικής διαχείρισης και προβλήθηκε δεόντως από τα κομματικά δημοσιογραφικά όργανα. Αναφέρθηκε πως το SED αντιμετώπισε εξ αρχής την προοπτική αποδοχής προσφύγων από την εμφυλιακή Ελλάδα στο πλαίσιο της κομματικής αλληλεγγύης, ευελπιστώντας πως έτσι θα άνοιγε ένα παράθυρο στο διεθνές περιβάλλον και θα κέρδιζε πόντους στον αγώνα της διπλωματικής αναγνώρισης. Η περίθαλψη των παιδιών των «αγωνιστών της ελευθερίας», των ορφανών και «θυμάτων του αμερικανικού ιμπεριαλισμού» και γενικότερα η βοήθεια προς την Ελλάδα ερμηνεύτηκε με

⁸⁷ Riki Van Boeschoten-Loring M. Danforth, *Παιδιά του ελληνικού Εμφυλίου. Πρόσφυγες και πολιτική της μνήμης*, μετάφρ. Μιχάλης Λαλιώτης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015, σ. 78.

⁸⁸ Αναλυτικότερα για τα ζητήματα αυτά βλ. Stergiou, *Im Spagat zwischen Solidarität und Realpolitik*, S. 39-48.

⁸⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/5: «Εκθεση του σ. Δανιηλίδη Πολύδωρου για την κατάσταση και τα προβλήματα της Κ.Ο. Γερμανίας» προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., 16 Μαρτίου 1952.

όρους αποκατάστασης ή επανόρθωσης (Wiedergutmachung) για τις καταστροφές που είχε υποστεί η χώρα από τους Ναζί.⁹⁰ Αν η Δυτική Γερμανία αντιμετωπιζόταν από το SED ως η συνέχεια του Γ' Ράιχ, η Ανατολική απεναντίας επιχειρούσε να προβληθεί ως το κράτος-προπύργιο του αγώνα ενάντια στον φασισμό, προασπιστής της ειρήνης και επομένως αποκομμένο μια δια παντός από τον ομφάλιο λώρο του εθνικοσοσιαλιστικού παρελθόντος. Η αλληλεγγύη στην Ελλάδα των μελών του ΚΚΕ και των παιδιών τους ήταν με άλλα λόγια μια έμμεση αποπληρωμή του χρέους που όφειλε από τον καιρό του πολέμου η ανατολικογερμανική πλευρά. Σύμφωνα με τον υπουργό Εσωτερικών της Σαξονίας (Arthur Hoffmann): «[...] Η αποδοχή παιδιών των Ελλήνων μαχητών της ελευθερίας δεν αποτελεί μόνο μια απόδειξη των αισθημάτων αλληλεγγύης του πληθυσμού της ανατολικής ζώνης αλλά πρωτίστως αντιμετωπίζεται ως μέρος των οφειλόμενων επανορθώσεων προς τους λαούς που υπέφεραν από τους Γερμανούς του χιτλερικού φασισμού. [...]».⁹¹

Στο πλαίσιο αυτό οι ελεγχόμενες από το κόμμα και τους Σοβιετικούς εφημερίδες φρόντισαν να προβάλλουν τις ειδυλλιακές συνθήκες που ήταν σε θέση να προσφέρει η Ανατολική Γερμανία στα παιδιά-θύματα του «αγγλοαμερικανικού ιμπεριαλισμού». Τον Αύγουστο του 1950 η *Lausitzer Rundschau* του Görlitz μετέφερε στους αναγνώστες της το κλίμα από την υποδοχή των παιδιών της δεύτερης αποστολής:

«Χίλια παιδιά Ελλήνων αγωνιστών δια την ελευθερίαν βρήκαν μιαν νέαν πατρίδα εις τον ωραίον συνοικισμόν της πόλεως Δρέσδη-Ραντεμπόιλ. Εκεί έχουν εγκατασταθή εις δέκα πολυκατοικίας και βίλλες, αι οποίαι άλλοτε ήσαν ιδιοκτησίας ιδιωτικών καπιταλιστών. Κοντά εκεί υπάρχει και οικία της Διαχειρίσεως και Μορφώσεως και την 1^{ην} Σεβριου θα λειτουργήση εκεί ανεξάρτητη Σχολή για τα Ελληνικά αυτά παιδιά. Τα παιδιά αυτά, τα περισσότερα των οποίων έχασαν τους γονείς των κατά τον αγώνα δια την ελευθερίαν[,] εκπαιδεύονται εκεί τακτικά με σχολικά και εις την αντίληψιν των νέων πραγμάτων μαθήματα, προς τον σκοπόν να εκπαιδευτούν ως ειδικευόμενους εργάτας. Κατά την έναρξιν έλαβε μέρος τελετή κατά την οποίαν συνεκεντρώθησαν τα χίλια αυτά παιδιά ως και πολλοί από τους κατοίκους, παρουσία και του Υπουργού των Εσωτερικών της Γερμανικής Δημοκρατίας Δρος Στέινχοφ, ο οποίος εξέφρασε εν ονόματι του Προέδρου της Δημοκρατίας το ΚΑΛΩΣ ΗΡΘΑΤΕ. Εις τον λόγο του ετόνισε ότι συμαίνει

⁹⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/26: «Πως παρουσιάζεται η κατάσταση στη Γερμανία, σημείωμα του σ. Θανάση Γεωργίου, Βουκουρέστι, 11.2.1950».

⁹¹ Maria Panoussi, „Die griechischen politischen Immigrantinnen in der DDR“, στο <http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschlandarchiv/189030/die-griechischen-politischen-immigrantinnen-in-der-ddr>

ικανοποίησιν για τον πληθυσμόν της Γερμανικής Δημοκρατίας να αποδείξει το διεθνές του αίσθημα δια όλους εκείνους οι οποίοι καταδιώκονται και στερούνται της ελευθερίας. [...]».⁹²

Με τη σειρά της η *Sächsische Zeitung* έβλεπε στα πρόσωπα των παιδιών τούς εκκολαπτόμενους πρεσβευτές της ειρήνης και τους προασπιστές του δικαίου έναντι της πολεμόχαρης και επιθετικής Δύσης και συνάμα τους αποφασισμένους αγωνιστές για την απελευθέρωση της πατρίδας τους. Μέσα από την περιγραφή του ανταποκριτή της και τις συζητήσεις του με κάποια από τα παιδιά αναδύονταν στην ουσία οι διαφορές μεταξύ Ανατολής και Δύσης, ώστε τα συγκριτικά πλεονεκτήματα στο ανταγωνιστικό δίπολο των δύο κόσμων να λαμβάνουν ένα καθαρότερο πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο:

«Κρυμμένα μέσα στο ειδυλλιακόν τοπίον του LOSNITZ μακριά από την κίνησιν και τον καθημερινόν θόρυβον των μεγάλων πόλεων, τα πολλά σπίτια των παιδιών της Ελλάδας που βρήκαν στη Δημοκρατία μας μια νέα πατρίδα, αποτελούν μια χαρακτηριστικήν εικόνα της ηρεμίας και της ειρήνης. Κοντά σ' αυτά θα μπορούσε κανείς να λησμονήση ότι μερικά χιλιόμετρα μακρύτερα, όπου αρχίζουνε τα σύνορα της Δυτ. Ζώνης, τα δολοφονικά χέρια υπέγραψαν προ ολίγων ημερών ένα νέο πολεμικόν Σύμφωνον, που απειλεί τη ζωή των παιδιών. Και έτσι θα είχε ο επισκέπτης την δυνατότητα να εγκαταλειφθή χωρίς φροντίδα στην ευδαιμονία του ωραίου αυτού κομματιού γης. Και όμως όταν στρέψωμε το βλέμμα λίγο μακρύτερα και ιδούμε τα ερείπια του κωδονοστασίου της Δρέσδης να εξέχουν κατά τρόπον φρικτόν, τότε δυναμώνει μέσα μας η απόφασις να υπερασπίσωμεν αυτήν την γαλήνην, αυτήν την ειρήνην και τα νέα σπίτια των παιδιών που στην πατρίδα των ε γνώρισαν την φρικαλαιότητα του πολέμου. Με αυτάς τας σκέψεις εισερχόμεθα εις την οικίαν II επί της οδού HOF LOSNITZ εις το REDEBEUL. [...]».⁹³

⁹² ΙΑΥΕ, 1952, φάκ. 138, υποφάκ. 1: Βασιλείον της Ελλάδος, Υπουργείον Δημ. Τάξεως, Γενική Δ/σις Αλλοδαπών, προς τον Υπουργείον Εξωτερικών, «Χίλια Ελληνόπουλα βρίσκουν μια νέα πατρίδα, Δρέσδη [Lausitzer Rundschau, Görlitz, 23 Αυγούστου 1950]», Αριθ. 366/4/4/102^α, Αθήνα, 16 Σεπτεμβρίου 1950 (η κεφαλοιογράμματα γραφή στο κείμενο). Ο ομιλητής διαβεβαίωσε τα παιδιά πως θα λάμβαναν μέρος στην ειρηνική ανασυγκρότηση, θα αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της γερμανικής κοινωνίας και μέσα από την εκπαίδευσή τους θα ήταν σε θέση αργότερα να συμβάλλουν – μετά την επιστροφή τους στην Ελλάδα – στην ανοικοδόμηση της πατρίδας τους που είχε καταστραφεί από τον «αγγλοαμερικανικό ιμπεριαλισμό».

⁹³ ΙΑΥΕ, 1952, φάκ. 138, υποφάκ. 1: Greek Military Mission (Π. Καλογεράς) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, Α' Πολιτικήν Δ/σιν, Τμήμα Βαλκανικής, «Περί Ελληνοπαιδών», Αριθ. 1549-Ηλ, Βερολίνο, 19 Ιουνίου 1952.

Τα ιδεολογικά σύνορα μεταξύ της Δυτικής Ευρώπης και των Λαϊκών Δημοκρατιών του Σιδηρού Παραπετάσματος περνούσαν πλέον και από το Radebeul· με άλλα λόγια, παιδιά και ενήλικες στο προάστιο αυτό της Δρέσδης συγκρότησαν ένα νέο πεδίο υπερεθνικής αντιπαράθεσης στη διακριτή αναμέτρηση των δύο γερμανικών κρατών. Με την αμέριστη συμβολή και συνεργασία του Διαμαντόπουλου της Στρατιωτικής Αποστολής, εφημερίδες του Δυτικού Βερολίνου συμπαρατάχθηκαν αναφανδόν με την επιχειρηματολογία της ελληνικής κυβέρνησης, ζητώντας επιτακτικά την επιστροφή των 28.000 παιδιών που είχαν απαχθεί (Die Kinderrauber) και μεταφερθεί στα ανατολικά κράτη. Φωτογραφίες που απεικόνιζαν μητέρες να φυλούν τα παιδιά τους στην Ελλάδα με το όπλο πάρα πόδα έρχονταν να επαληθεύσουν τους ισχυρισμούς και να καταστήσουν την εικόνα αδιάψευστο μάρτυρα του ελληνικού δράματος.⁹⁴

Στον αντίποδα, άμεση και σφοδρή ήταν η αντίδραση της εφημερίδας *Neues Deutschland* και άλλων εντύπων της ανατολικής ζώνης που αντίκρουαν τις κατηγορίες με τις δικές τους πειστικές φωτογραφίες: Από την μια παιδιά ρακένδυτα και ταλαιπωρημένα και από την άλλη τα πλατιά χαμόγελα παιδιών κατά τις διανομές ρούχων στην Ανατολική Γερμανία. Εκεί όπου είχαν βρει την ασφάλεια και καθαρά κρεβάτια, είχαν ενταχθεί σε προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, αντιμετώπιζονταν με αγάπη και θαλπωρή για να ξεχάσουν τα «εγκλήματα των μοναρχοφασιστών» και τις βόμβες που «πρόσφεραν απλόχερα» στους αμάχους οι σύμμαχοί τους Αμερικανοί.⁹⁵ Ήταν προφανές πως στη διαπάλη μεταξύ της «κουμμουνιστικής παράταξης» και των «νεοφασιστικών» φερέφωνων, «αργυρώνητων στους Αμερικανούς», οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες και ο Εμφύλιος Πόλεμος μπορούσαν να συνεισφέρουν με νέα όπλα από την περιφέρεια στον εμπλουτισμό της κεντρικής ψυχροπολεμικής φαρέτρας των αντιπάλων.

Επρόκειτο για έναν πόλεμο δίχως τέλος, κατά τη διάρκεια του οποίου πολύ συχνά οι εικόνες της Αποκάλυψης εναλλάσσονταν με αυτές του Παραδείσου για τη ζωή και τη μεταχείριση των παιδιών-εφήβων, αναλόγως του φορέα εκφοράς λόγου και διαχειριστή της πληροφορίας. Δεν ήταν λίγες οι φορές που ο Διαμαντόπουλος αναγνώριζε πως αδυνατούσε να εξακριβώσει την εγκυρότητα των συλλεχθέντων στοιχείων για τα παιδιά και περιοριζόταν

⁹⁴ ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 92, υποφάκ. 1: Greek Military Mission (Διαμαντόπουλος) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, Α΄ Πολιτικήν Δ/σιν, Τμήμα Βαλκανικής, «Αποστέλλεται άρθρον περί παιδομαζώματος», Βερολίνο, 5 Οκτωβρίου 1949.

⁹⁵ Στο ίδιο: «Αποστέλλεται άρθρον περί παιδομαζώματος», Βερολίνο, 5 Οκτωβρίου 1949. Το άρθρο-απάντηση των Irma Nawrotzki-Peter Lefhold (30.9.49) επιγραφόταν: „Die faschistischen Mörder enden auf dem Schafott. Einige Bemerkungen zu einer Veröffentlichung der neofaschistischen Zeitung Der Abend [Οι φασίστες εγκληματίες καταλήγουν στον ικρίωμα. Ορισμένες επισημάνσεις με αφορμή ένα δημοσίευμα στη νεοφασιστική εφημερίδα *Der Abend*]“. Πρόκειται, μάλλον, για την ομώνυμη ημερήσια εφημερίδα που κυκλοφόρησε στο Δυτικό Βερολίνο μεταξύ 1946-1981.

να διαπιστώνει πως ελλείπει σχετικών πιστώσεων «αδυνατούμεν επί του παρόντος να επιβαρύνωμεν τους εθελουσίους βοηθούς μας με δυσχερή και πολυδάπανον αποστολήν και δέον να περιορισθώμεν εις το να δεχόμεθα ευγνώμονες πάσαν, έστω και ελλιπή, πληροφορίαν».⁹⁶ Αποτέλεσμα αυτών των αναγκαστικών περιορισμών ήταν για παράδειγμα η αλιευμένη από δυτικογερμανική εφημερίδα (*Neue Zeitung*, ελεγχόμενη από τους Αμερικανούς) είδηση για την άφιξη των παιδιών στο Radebeul να συνοδευτεί από τη διόγκωση του αριθμού τους (5.000) και τον εργασιακό προορισμό τους που δεν ήταν άλλος από τα υπό σοβιετικό έλεγχο μεταλλεία ουρανίου στη Σαξονία (*Uranbergbaubetrieb „AG Wismut“ im Erzgebirge, Sachsen*).⁹⁷ Δεν εκπλήσσει, επομένως, πως καλά χωνεμένα στο καλούπι της προπαγάνδας δημοσιεύματα από την Ελλάδα αυτή τη φορά έκαναν λόγο ακόμα και για αθρόους θανάτους παιδιών στα σοβιετικά στρατόπεδα συγκέντρωσης της ανατολικής ζώνης.⁹⁸

Προϊόντος του χρόνου η Ελλάδα και οι υπηρεσίες της στη Δυτική Γερμανία/Δυτικό Βερολίνο θα αναγνώριζαν πως οι συνθήκες διαβίωσης για τα παιδιά στην Ανατολική Γερμανία ήταν καλύτερες από τις άλλες χώρες του Παραπετάσματος και πως η ηγεσία του ΚΚΕ σε συνεργασία με τις τοπικές κυβερνήσεις «καταβάλλει όλως ιδιαιτέρως προσπάθειαν δια την άνετον κατά το δυνατόν διαβίωσιν και την ποικίλην μόρφωσιν των ελληνοπαίδων, δεδομένου ότι ούτοι προορίζονται ίνα καταστούν οι νέοι φανατικοί και έμπιστοι οπαδοί και κήρυκες της κομμουνιστικής ιδεολογίας εις την χώραν».⁹⁹ Το 1961 σε σχετική αναφορά της η Στρατιωτική Αποστολή θα επαναλάμβανε «περί των Ελληνοπαίδων τούτων» ότι «οι πλείστοι εξ αυτών εμφορούνται υπό Κομμουνιστικών φρονημάτων, απολαύοντες, ως εκ τούτου, της πλήρους εμπιστοσύνης των Ανατολικο-Γερμανικών Αρχών».¹⁰⁰

⁹⁶ ΙΑΥΕ, 1950, φάκ. 57, υποφάκ. 5: Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή (Δ. Ι. Παππάς) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, Α΄ Πολιτικήν Δ/σιν, Τμήμα Βαλκανικής, «Περί Ελληνοπαίδων», Αριθ. 3256-Η/λ, Βερολίνο, 17 Νοεμβρίου 1950.

⁹⁷ Στο ίδιο: «Περί Ελληνοπαίδων», Αριθ. 2644-Η/λ, Βερολίνο, 8 Σεπτεμβρίου 1950.

⁹⁸ ΙΑΥΕ, 1952, φάκ. 138, υποφάκ. 1: Ελληνική Πρεσβεία (Κύρρου) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, Νέα Υόρκη, 5 Νοεμβρίου 1952. Η πρεσβεία πρόσθετε πως, αν επαληθεύονταν οι πληροφορίες που προέρχονταν από τη Θεσσαλονίκη και είχαν δημοσιευτεί στην *Εστία* (3.11.52), τότε θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ενώπιον της ειδικής πολιτικής επιτροπής του ΟΗΕ. Στο ίδιο: Χρ. Γερογιάννης προς το Υπουργείον Εξωτερικών, Α΄ Πολιτικήν Δ/σιν, «Ελληνόπαιδες εν Γερμανία», Αριθ. 224/9/109.

⁹⁹ ΙΑΥΕ, 1952, φάκ. 138, υποφάκ. 1: Χρ. Γερογιάννης προς το Υπουργείον Εξωτερικών, Α΄ Πολιτικήν Δ/σιν, «Ελληνόπαιδες εν Γερμανία», Αριθ. 224/9/109. Η μόνο σχετική παραφωνία αυτής της αναγνώρισης αποτελούσε φωτογραφία, με πηγή το SED/ΚΚΕ, που έδειχνε 300 παιδιά από την Ελλάδα και την Ισπανία, κάτω των δεκαπέντε ετών, να προσφέρουν εθελοντική εργασία για την ανοικοδόμηση της Δρέσδης. Αναδημοσιεύτηκε από τα *Στρατιωτικά Νέα* (Αθήνα, 17.8.52) με τον τίτλο: «Απαχθέντες Ελληνόπαιδες ηλικίας μικροτέρας των 10 ετών χρησιμοποιούνται εις επαχθείς χειρονακτικές εργασίας δια την ανοικοδόμησιν της Δρέσδης εις την Ανατ. Γερμανίαν. Μια πληροφορία εκ κομμουνιστικής πηγής και δύο φωτογραφίαι, αι οποίαι δια μίαν ακόμην φοράν αποδεικνύουν κλασικήν περίπτωσιν γενοκτονίας».

¹⁰⁰ ΙΑΥΕ, 1962, φάκ. 134, υποφάκ. 6: Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή (Ν. Α. Καρανδρέας) προς την Β. Πρεσβείαν Βόννης, «Περί των εν DDR διαβιούντων Συμμοριτοπαίδων», Αριθ. 876-Η/γ, Βερολίνο, 19 Απριλίου 1961.

Από την άλλη, τα πυκνά δημοσιεύματα του ανατολικογερμανικού Τύπου, πολλά από τα οποία τροφοδοτούνταν από στοιχεία που παρείχε ο Γεωργίου, αποκλειστικό στόχο είχαν να μεταφέρουν το κλίμα εγκαρδιότητας μέσα στο οποίο τα παιδιά είχαν γίνει δεκτά στους παιδικούς σταθμούς και τα επαγγελματικά σχολεία. Παντού η υποδοχή ήταν θερμή, με τη συμμετοχή εκπροσώπων του SED και των οργανώσεών του, καθώς η νέα Γερμανία διαπνεόταν από φιλικά αισθήματα προς τους αφιχθέντες που θα τους έκαναν γρήγορα να ξεχάσουν την άλλη Γερμανία του Χίτλερ.¹⁰¹ Άλλωστε, τους δύο λαούς ένωναν πλέον οι κοινοί αγώνες για την οικοδόμηση ενός λαϊκοδημοκρατικού κράτους, με μπροστάρη στον αγώνα αυτόν τη Σοβιετική Ένωση.¹⁰² Συνήθως οι εκδηλώσεις έκλειναν με επευφημίες για τις οργανώσεις νεολαίας (EPON, FDJ) και την ιαχή «Στάλιν»¹⁰³ αλλά και τις ευχαριστίες προς τους οικοδεσπότες: «Σας ευχαριστούμε για την εγκάρδια υποδοχή, είπε ένας νεαρός φίλος από την Ελλάδα στην ομιλία του, όπως θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε και την Γερμανική Δημοκρατία, για την ευκαιρία που μας δίνετε να εργαστούμε μαζί σας και να μάθουμε για να μπορούμε να συμμετάσχουμε στην ανοικοδόμηση της ελεύθερης πατρίδας μας».¹⁰⁴

Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνταν όλες οι δημοσιευθείσες δηλώσεις μετά από κάθε συνάντηση των νέων των δύο πλευρών. Με τίτλο «Ο σύντροφος Νίκος μας διηγείται δια τον ηρωικόν αγώνα των Ελλήνων πατριωτών» η *Chemnitzer Volkszeitung* τοποθετούσε την αφήγησή του στο επίκεντρο της συνάντησης μεταξύ των νέων της Σχολής Καρλ Μαρξ και των αντιστοίχων του Radebeul που έλαβε χώρα στον «Οίκο Πολιτισμού της Ελεύθερης Ελλάδας» στη Δρέσδη:

«Γεμάτη από δυστυχία και στερήσεις ήταν η ζωή μας στην Ελλάδα. 3 έως 4 χρόνια μας επιτρέπετο να πηγαίνωμεν στο σχολίο όπου μας edίδασκαν μόνο πρόσθεσι και αφαιρέσι κυρίως όμως θεολογία. Πολλά παιδιά δεν ήσαν σχεδόν εις θέσι να πάνε στο σχολίο, γιατί από 6 ετών ήταν αναγκασμένα να εργάζωνται. Αυτή ήταν η παλαιά Ελλάδα, εμείς όμως θα κτίσωμε μια νέα. Συχνά παρουσιάζοντο στο χωριό μας φασίσται και Αμερικανοί εξαγριωμένοι γιατί ήθελαν να μάθουν από εμάς που στάθμευαν οι αντάρται...Οι γονείς μας και εμείς υποφέραμε φοβερά βάσανα, αλλά όλοι μας κρατούσαμε σταθερή σιωπή. Η πιεστική αυτή ζωή του τρόμου εκράτησε

¹⁰¹ ΙΑΥΕ, 1949, φάκ. 86, υποφάκ. 4: Greek Military Mission προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών, «Περί παιδομαζώματος», Βερολίνο, 26 Σεπτεμβρίου 1949 (άρθρο της *Berliner Zeitung*, 25.9.49).

¹⁰² ΙΑΥΕ, 1950, φάκ. 57, υποφάκ. 5: *Leipziger Volkszeitung*, „180 Freunde aus Griechenland in Leipzig“, Λειψία, 5 Δεκεμβρίου 1950.

¹⁰³ Στο ίδιο: *Leipziger Volkszeitung*, „Griechische Freunde begannen ihr Lehrjahr“, Λειψία, 7 Δεκεμβρίου 1950.

¹⁰⁴ Στο ίδιο: *Sächsische Zeitung*, „Junge Griechen lernen bei uns. Trafowerke Dresden bilden 100 griechische Jugendliche aus“, Δρέσδη, 17 Νοεμβρίου 1950.

έως ότου καταφύγαμε στους συντρόφους μας στα βουνά. Μ' αυτούς εξήσαμε πολλούς μήνες έως ότου το κόμμα μας συμβούλεψε να πάμε στις Λαϊκές δημοκρατίες. 75 μέρες περπατούσαμε. Με αγάπη μας φιλοξένησαν οι αλβανοί και βούλγαροι φίλοι μας. Σήμερα είμεθα σε σας και προσπαθούμε να διδαχθούμε όσα μπορούμε περισσότερα για να είμεθα γρήγορα στην θέση να φτιάσουμε μια νέα ζωή στην Ελλάδα». ¹⁰⁵

Ήταν όντως τα πράγματα τόσο ρόδινα για τα παιδιά στην Ανατολική Γερμανία, γεγονός που να δικαιώνει τα παραπάνω διθυραμβικά σχόλια για μια νέα αρχή κάτω από την ομπρέλα προστασίας των κομμάτων και της οικοδόμησης του σοσιαλισμού; Η σφόδρα ενδιαφερόμενη για ανάλογες περιπτώσεις Στρατιωτική Αποστολή εξασφάλιζε κατά καιρούς επιστολές που στέλνονταν από τα παιδιά προς τους συγγενείς τους στην Ελλάδα αλλά και αλληλογραφία μεταξύ των σοσιαλιστικών χωρών. Από τη στιγμή που το περιεχόμενο των επιστολών αυτών είχε περάσει από λογοκρισία, περιλάμβανε «ανώδυνες» περιγραφές για τη ζωή και τις ασχολίες των παιδιών. Από έκθεση της Αποστολής προκύπτει πως χάρη σε «τρύπες» του συστήματος ασφαλείας ή και στη τυχαιότητα κάποιες επιστολές έφταναν κατά καιρούς στα χέρια της. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο Διαμαντόπουλος ενημέρωσε την Αθήνα πως είχε λάβει ένα πακέτο γραμμάτων με αποστολείς γονείς στη Ρουμανία και αποδέκτες τα παιδιά τους στην Ανατολική Γερμανία: «Οι φάκελλοι των επιστολών τούτων έφερον την διεύθυνσιν 'Παιδικού Σταθμού Στάλιν', προφανώς δε το γερμανικόν ταχυδρομείον εν αγνοία του πραγματικού προορισμού των τας παρέπεμψε εις την ημετέραν Αποστολήν προς διαβίβασιν». ¹⁰⁶ Φυσικά και δεν άφησε την ευκαιρία να πάει χαμένη και πριν (ίσως) τις επιδώσει, φρόντισε να τις ανοίξει.

Το 1952 το υπουργείο Εσωτερικών στην Αθήνα αποδελτίωσε γράμμα παιδιού από το Radebeul, με καταγωγή από τη Μάνη Διδυμοτείχου, για να διαπιστώσει έκπληκτο ότι «εκ της χώρας ταύτης δεν προήλθον άλλοτε επιστολαί νεαρών Κ/Σ αναφερόμεναι εις κακοποιήσεις ή έστω κακήν διαβίωσιν αυτών, αλλ' αντιθέτως άπαντες εκφράζονται ενθουσιωδώς δια τους καλούς όρους διαβιώσεώς των και συστηματικώς εξυμνούν την χώραν, εις ην διαμένουν». Έγραφε (απόσπασμα της επιστολής) ο Πασχάλης Γ. σε συγγενή του τον Αύγουστο του 1952: «Εδώ που είμαστε δεν είναι καλά όλο μας δέρνουν και μας χτυπούν κλοτσές με τα πόδια δύο τρις φορές και τώρα τα γράφω Γιώργη όταν θα πηγαίναμε στις εξοχές με πήραν τη βαλίτσα

¹⁰⁵ ΙΑΥΕ, 1952, φάκ. 138, υποφάκ. 1: Greek Military Mission (Π. Καλογεράς) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών (Α' Πολιτικήν Δ/σιν, Τμήμα Βαλκανικής), «Περί Ελληνοπαιδων», Αριθ. 2191-Ηλ, Βερολίνο, 3 Νοεμβρίου 1952 (άρθρο της *Chemnitzer Volkszeitung*, 20.10.52).

¹⁰⁶ ΙΑΥΕ, 1952, φάκ. 138, υποφάκ. 1: Greek Military Mission (Διαμαντόπουλος) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών (Α' Πολιτικήν Δ/σιν, Τμήμα Βαλκανικής), Βερολίνο 1950.

και την έσπασαν εγώ δεν ήθελα να τη δώσω και την πήραν και την έσπασαν. Και τώρα που σου γράφω αυτό το γράμμα με έχουν κλισμένο μέσα στην κάμαρα. Και μια άλλη μέρα με έκλισαν μέσα στην κάμαρα και πήδηξα και έφυγα. Και τώρα εδώ δεν τα περνώ καλά κάθε μέρα κλαίω γιατί με δέρνουνε. Έχω και άλλα να σου γράψω, άλλη φορά θα σου τα γράψω».¹⁰⁷

Είχαν υποπέσει στην αντίληψη του ΚΚΕ παραβιάσεις της μυστικότητας από τη στιγμή που είχε ζητήσει από το SED να επιτραπεί στα παιδιά όχι μόνο η ελεύθερη αλληλογραφία με τις άλλες λαϊκές δημοκρατίες αλλά και με τους συγγενείς τους στην Ελλάδα και στην Αμερική, με την προϋπόθεση πως τα κείμενα θα ελέγχονταν από τους δασκάλους.¹⁰⁸ Όπως αποδείχτηκε, ο έλεγχος αυτός ήταν μερικές φορές πλημμελής. Όταν ένας νέος από το Radebeul έστειλε παράνομα γράμμα με εσώκλειστη φωτογραφία στον αδερφό του στην Ελλάδα, το SED ενημέρωσε αμέσως το ΚΚΕ για την σαφή παραβίαση των κανόνων της συνωμοτικότητας,¹⁰⁹ με αποτέλεσμα το τελευταίο να στραφεί εναντίον της κεντρικής οργάνωσής του και να ζητήσει οργισμένα τον λόγο: «Από έλλειψη προσοχής και στοιχειώδους επαγρύπνησης δημιουργήσατε ολόκληρο ζήτημα για τη λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας, που σας φιλοξενεί και το αδελφό Ενιαίο Σοσιαλιστικό κόμμα Γερμανίας. Στο εξής πρέπει να είστε πολύ πιο προσεκτικοί στα ζητήματα αυτά. Να μας γράψετε ποιος είναι ο νεολαίος που έστειλε το γράμμα αυτό και σε ποιον το έστειλε στην Ελλάδα».¹¹⁰

Εκτός από τα παράπονα των παιδιών, για τα οποία όταν το ΚΚΕ ενημερωνόταν δια της κανονικής ταχυδρομικής οδού, επιλαμβανόταν και ζητούσε να εξεταστεί η βασιμότητά τους, ανάλογα κρούσματα εντοπίστηκαν και στην αλληλογραφία στελεχών. «Αγαπητοί σύντροφοι», ξεκινούσε την επιστολή του το Πολιτικό Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ προς την Κεντρική Οργάνωση Γερμανίας στο Radebeul, «υπάρχουν μερικοί σύντροφοι που γράφουν άσχημα γράμματα στη σκλάβια Ελλάδα. Τέτοια γράμματα τα παίρνουν οι μοναρχοφασίστες και τα εκμεταλλεύονται σε βάρος του αγώνα μας, σε βάρος των Λαϊκών Δημοκρατιών [...]. Εδώ υπάρχουν στραβοπατήματα είτε από άγνοια και επιπολαιότητα είτε

¹⁰⁷ Στο ίδιο: Βασιλείον της Ελλάδος, Υπουργείον Εξωτερικών, Γεν. Δ/σις Αλλοδαπών, Τμήμα Β', προς το Υπουργείον Εξωτερικών, «Περί των συνθηκών διαβίωσης εις Ανατ. Γερμανίαν των ευρισκομένων εκείσε Ελληνοπαίδων», Αριθ. 366/4/40/3, Αθήνα, 24 Οκτωβρίου 1952.

¹⁰⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/39: Έκθεση Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 2 Αυγούστου 1950.

¹⁰⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ (Διεθνείς Σχέσεις του ΚΚΕ: Αλληλογραφία του ΚΚΕ με το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανίας, 1948-1971), κουτί 361 (2.1.1953-31.12.1953, φάκ. 20), φάκ. 20/11/64: Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, Zentralkomitee, Abteilung International Verbindungen (Keilson), an das Zentralkomitee der Kommunistischen Partei Griechenlands, Nr. Sch./Rö., Βερολίνο, 16 Μαΐου 1953.

¹¹⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 361, φάκ. 20/11/77: Σχέδιο επιστολής της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς την Κ.Ο. Γερμανίας του ΚΚΕ (Ράντεμπελ), Αριθ. 620, 29 Μαΐου 1953.

γιατί δουλεύει ο ταξικός εχθρός. Τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να τις πιάνουμε ανοιχτά στις εφημερίδες μας και να τις χτυπάμε, σωστά διαπαιδαγωγώντας τους συντρόφους μας». ¹¹¹ Για να μην περνούν, λοιπόν, στα γράμματα ανεπιθύμητες αναφορές περί δυστυχίας, εργασιακής κακομεταχείρισης, χαμηλού ημερομίσθιου, ελλείψεων σε βασικά είδη, παιδικά παράπονα και παρασπονδίες, τα γράμματα από το Radebeul υποβάλλονταν σε διπλή λογοκρισία από το SED και το ΚΚΕ, ώστε να διασφαλιστεί πως δεν περιείχαν «ανώφελα πράγματα» ([...] keine unnutzen Dinge mitgeschickt werden). ¹¹²

Στις αρχές της δεκαετίας του '50 μπορεί ο έλεγχος επί των επιστολών να έγινε αυστηρότερος αλλά παρέμεναν ακόμα ανοικτοί οι δίαυλοι της διαφυγής στη Δύση. Τον Αύγουστο του 1951 η Στρατιωτική Αποστολή ενημέρωσε το υπουργείο Εξωτερικών για την πρώτη «εν Γερμανία περίπτωση αυτομολήσεως Ελληνόπαιδος, εκ των απαχθέντων υπό των συμμοριτών». Ο νέος Παύλος Γ. από την Παραμυθιά Θεσπρωτίας κατέφυγε στην Στρατιωτική Αποστολή όταν βρέθηκε στο Ανατολικό Βερολίνο ως μέλος της ελληνικής κομμουνιστικής νεολαίας που συμμετείχε στους Γ΄ Παγκόσμιους Αγώνες Νεολαίας και Σπουδαστών. Κατόπιν εράνου μεταξύ του προσωπικού αγοράστηκε το αεροπορικό εισιτήριο για το Αμβούργο, με τελικό προορισμό την Αθήνα. Μέχρι την αναχώρησή του από το Βερολίνο ο ειρημένος εξιστόρησε την προσωπική περιπέτειά του από τη στιγμή της απαγωγής του από τον ΔΣΕ, τη στρατολόγησή του, έως και την έλευσή του με την πρώτη αποστολή παιδιών στην ανατολική ζώνη της Γερμανίας. ¹¹³ Στη Στρατιωτική Αποστολή αναζήτησε καταφύγιο πριν τον επαναπατρισμό του και ο Γεώργιος Χ. από τα Λάβαρα Διδυμοτείχου, παιδί που μεταφέρθηκε στο Radebeul από τη Βουλγαρία με την αποστολή του Ιουλίου 1950. Στην προκειμένη περίπτωση κατάφερε να φτάσει στο Βερολίνο με το τρένο από τη Δρέσδη. ¹¹⁴

¹¹¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/16: Το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. προς την Κ.Ο. Γερμανίας, 9 Δεκεμβρίου 1950.

¹¹² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 361, φάκ. 20/11/89 και 94: Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, Zentralkomitee, Abteilung International Verbindungen (Keilson), an das Zentralkomitee der Kommunistischen Partei Griechenlands, Nr. K./Rö., Βερολίνο, 26 Ιουνίου 1953 και ΚΚΕ προς SED, Αριθ. 728, 30 Ιουνίου 1953.

¹¹³ ΙΑΥΕ, 1951, φάκ. 42, υποφάκ. 1: Greek Military Mission (Νικολαρεΐζης) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών (Α΄ Πολιτικήν Δ/σιν, Τμήμα Βαλκανικής), «Περί αυτομολήσεως Ελληνόπαιδος ΓΙΟΥΓΛΗ Παύλου του Ηλία», Αριθ. 2596-Η/λ, Βερολίνο 17 Αυγούστου 1951 και συνημμένο «Πληροφοριακόν Σημείωμα» (η κεφαλαιογράμματα γραφή στο έγγραφο). Όπως εμφαντικά σημειωνόταν, το προξενικό ταμείο της Αποστολής δεν διέθετε πόρους για να «καλυφθούν ανάλογοι δαπάναι επαναπατρισμού εις το μέλλον, εάν ήθελον παρουσιασθή παρόμοιαι περιπτώσεις».

¹¹⁴ ΙΑΥΕ, 1952, φάκ. 138, υποφάκ. 1: Greek Military Mission (Π. Καλογεράς, Πρόξενος) προς το Β. Υπουργείον Εξωτερικών (Α΄ Πολιτικήν Δ/σιν, Τμήμα Βαλκανικής), «Περί διαφυγής ελληνόπαιδος ΧΑΡΙΤΟΥΔΗ, Γεωργίου του Σταύρου», Αριθ. 1904-Η/λ, Βερολίνο, 28 Αυγούστου 1952 (η κεφαλαιογράμματα γραφή στο έγγραφο).

Γ. «Για την κατασκευή ποδιού»: Η περίθαλψη των αναπήρων

«Για τους ανάπηρους. Κανονίσαμε να πάνε όλοι μαζί (125). Δόθηκε μπροστά μου η εντολή να βρεθούν τα κατάλληλα οικήματα για να τους εγκαταστήσουν και το κατάλληλο προσωπικό, που θα τους εξυπηρετεί. Όταν ετοιμαστούν θα μας ειδοποιήσουν να τους στείλουμε. Στο μεταξύ πρέπει να στείλουμε τις ονομαστικές καταστάσεις κατά χώρα για να σταλούν οι βίζες».¹¹⁵

Σε σύντομο χρονικό διάστημα τα παιδιά ακολούθησαν στην ανατολική ζώνη της Γερμανίας όσοι είχαν ανάγκη ιδιαίτερης περίθαλψης, όπως ήταν οι ανάπηροι. Η κατηγορία αυτή των πολιτικών προσφύγων έχριζε ειδικής μεταχείρισης γιατί αφενός το ΚΚΕ αναγνώριζε τις θυσίες τους και αφετέρου γιατί και οι ίδιοι περίμεναν από το κόμμα, για το οποίο είχαν αγωνιστεί και θυσιάσει τη σωματική αρτιμέλειά τους, να τους ανταμείψει με την παροχή της προσήκουσας περίθαλψης. Όπως θα φανεί στη συνέχεια, απαιτούσε λεπτούς χειρισμούς το όλο ζήτημα γιατί οι ανάπηροι παρουσίαζαν ιδιότυπα χαρακτηριστικά στη συμπεριφορά τους. Αυτή, όμως, παρά την επίδειξη ευαισθησίας, δεν ήταν δυνατόν να παραβιάζει τις καταστατικές αρχές του κόμματος και να κλονίζει την πειθαρχία στους κόλπους του ατιμωρητί. Η προτίμηση που επιδείχθηκε στην Ανατολική Γερμανία αναφορικά με την αποκατάστασή τους σχετιζόταν με την τεχνογνωσία και την επάρκεια σε συγκεκριμένα υλικά που είχε να παρουσιάσει η συγκεκριμένη χώρα.

Η σποραδική παραβίαση των κανονισμών εκ μέρους των αναπήρων στις χώρες υποδοχής τους και η συνακόλουθη παρεμβατική στάση του ΚΚΕ δεν παρατηρήθηκε μόνο στην περίπτωση της Ανατολικής Γερμανίας. Σε αρχικό τουλάχιστον στάδιο, εκείνο που ενδιέφερε το ΚΚΕ ήταν οι άνθρωποι αυτοί να λάβουν άμεση βοήθεια και να τους εξασφαλιστούν οι καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, καθώς τους αναγνωριζόταν ο τίτλος τιμής των βετεράνων αγωνιστών της «ένδοξης Εθνικής Αντίστασης».¹¹⁶ Για την καλύτερη εξυπηρέτηση του συγκεκριμένου στόχου αποφασίστηκε να υπάρξει και στην περίπτωση αυτή μια σχετική κινητικότητα εντός των λαϊκών δημοκρατιών που κατέληξε στην έλευση αναπήρων μαχητών και μαχητριών του ΔΣΕ από τη γειτονική Πολωνία, τη Ρουμανία, την Ουγγαρία, τη Βουλγαρία. Τον Σεπτέμβριο του 1950 ο Γεωργίου έκανε την πρώτη σχετική αναφορά σε

¹¹⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/1: (Γιάννης) «Για το ταξίδι μου στη Γερμανία», 9 Ιουνίου 1951.

¹¹⁶ Τσέκου, *ό.π.*, σσ. 297-301.

επιστολή του στον Γιώργο Βοντίτσιο (Γούσια) για έξι αναπήρους που αναμένονταν από την Πολωνία «για να βάλουν ξύλινα πόδια».¹¹⁷

Οι απαραίτητες επαφές μεταξύ των δύο κομμάτων έλαβαν χώρα το πρώτο εξάμηνο του 1951 για την εξεύρεση των πρόσφορων λύσεων επί των διαδικαστικών κυρίως θεμάτων. Χρειάστηκε πρώτα να γίνει η κρούση-ενημέρωση από την πλευρά του ΚΚΕ πως στις λαϊκές δημοκρατίες «βρίσκονται πρόσφυγες από την Ελλάδα ανάπηροι ακροτηριασμένοι στα δύο πόδια, γυναίκες με κομμένο πόδι, άντρες με κομμένο πόδι πάνω απ' το γόνατο[·] οι σύντροφοί μας αυτοί έχουν ανάγκη από ορθοπεδικά». Σε περίπτωση που το SED ενέκρινε τις μετακινήσεις για τις ορθοπεδικές επεμβάσεις, το ΚΚΕ θα οργάνωνε αποστολές σε ομάδες των 10-15 ατόμων με βάση αναλυτικές καταστάσεις ανά χώρα άφιξης, ώστε να εξασφαλιστούν οι απαραίτητες βίβες.¹¹⁸ Επί του ζητήματος αυτού υπήρξε επικοινωνία στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο, με άλλα λόγια μεταξύ του γενικού γραμματέα του SED Walter Ulbricht (Ernst Paul) και του Νίκου Ζαχαριάδη, με τον πρώτο να αποδέχεται ευχαρίστως τη φιλοξενία όλων των αναπήρων που θα τους πρότεινε το ΚΚΕ ως έκφραση διεθνούς αλληλεγγύης („[...] dass wir diese Aufgabe als Ausdruck der internationalen Solidarität mit besonderer Freunde übernehmen“).¹¹⁹

Η κατάσταση όσων επρόκειτο στο εξής να έρθουν στην Ανατολική Γερμανία περιλάμβανε τα ονόματα 129 αναπήρων (Invaliden), μεταξύ αυτών 38 μόνο από τη Ρουμανία.¹²⁰ Στις προθέσεις του ΚΚΕ περιλαμβανόταν η υποβολή πρότασης προς τη γερμανική πλευρά για τη δημιουργία ενός κέντρου αναπήρων δυναμικότητας 200 ατόμων, που δεν είχαν συγγενικά πρόσωπα στις λαϊκές δημοκρατίες, για τους οποίους θα έπρεπε να εξασφαλιστούν οι βασικές προϋποθέσεις της εργασίας και της παροχής στοιχειώδους μόρφωσης. Άλλα 50 άτομα επιθυμούσαν επίσης να εγκατασταθούν στη χώρα για να εργαστούν.¹²¹

Τα προβλήματα εμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια της παραμονής των αναπήρων στην πόλη Eisenberg, όσο διάστημα δηλαδή ανέμεναν εκεί για την κατασκευή των προσθετικών μελών. Σε έκθεση του Πέτρου Ρούσσου μετά την επίσκεψή του στη Γερμανία

¹¹⁷ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/46: Θανάσης Γεωργίου προς Γιώργο Γούσια, Βερολίνο, 14 Σεπτεμβρίου 1950.

¹¹⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 360, φάκ. 20/10/36: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, Κεντρική Επιτροπή, προς το Σοσιαλιστικό Ενωτικό Κόμμα της Ανατολ. Γερμανίας, 19 Μαρτίου 1951.

¹¹⁹ Στο ίδιο, φάκ. 20/10/39: Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, Zentralkomitee, Der Generalsekretar an das Zentralkomitee der Kommunistischen Partei Griechenlands, Genossen Zachariadis, Βερολίνο, 11 Μαΐου 1951.

¹²⁰ Στο ίδιο, φάκ. 20/10/40: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, Κεντρική Επιτροπή, προς το Σοσιαλιστικό Ενωτικό Κόμμα της Ανατολ. Γερμανίας, 11 Ιουνίου 1951.

¹²¹ Στο ίδιο, φάκ. 20/10/48: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, Κεντρική Επιτροπή, προς την Κεντρική Επιτροπή του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος Γερμανίας, 8 Νοεμβρίου 1951.

επισημαίνονταν αναλυτικά οι εστίες της «ανωμαλίας», καθώς τα στελέχη της Κεντρικής Επιτροπής είχαν φροντίσει να τον κατατοπίσουν. Καταρχάς, μείζον ζήτημα δημιουργήθηκε με την έλευση των αναπήρων γιατί διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι από αυτούς (είτε επρόκειτο για κομματικά στελέχη είτε για εξωκομματικούς) παρουσίαζαν οικτρή εικόνα, γεγονός που ανάγκασε το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ να παρέμβει με σημείωμά του προς όλες τις Κομματικές Οργανώσεις, ζητώντας να ληφθούν αυστηρά μέτρα:

«Η Κομματική Οργάνωση Γερμανίας και το Γερμανικό Κόμμα κατήγγειλαν πως το σύνολο των τραυματιών έφυγε χωρίς ρούχα, δηλαδή κουρελήδες και αυτό έκανε κακή εντύπωση στους σ. Γερμανούς. Γιατί έγινε αυτό; Αν αυτό έγινε σκοπίμως από τους αναπήρους μας αυτό δείχνει πολύ άσχημη ζητιάνικη νοοτροπία και το χειρότερο εκθέτει το κόμμα και τον αγώνα μας. Επίσης, η διαγωγή τους δεν είναι καλή και χρειάστηκε πολύ δουλειά από το Π.Γ. για να μπει μια τάξη και αυτό μας εκθέτει στα μάτια των σ. Γερμανών. Μετά από αυτή την κατάσταση το ΠΓ αποφασίζει όλοι οι ανάπηροι όταν γυρίσουν στη χώρα σας να περάσουν από ανακαταγραφή, ακόμα και αν έχουν ήδη περάσει, και να κριθούν με βάση τα στοιχεία που θα έχουν συγκεντρωθεί (για τα ρούχα) και τη διαγωγή τους την περίοδο παραμονής τους στη Γερμανία. Η Κομματική Οργάνωση της Γερμανίας για τον κάθε ανάπηρο ξεχωριστά θα σας στείλει δελτίο διαγωγής για την περίοδο παραμονής και θεραπείας του στη Γερμανία».¹²²

Το Πολιτικό Γραφείο επιβεβαίωσε λίγο αργότερα ότι πράγματι πολλοί από τους ανάπηρους σκοπίμως δεν είχαν φέρει μαζί τους τα καλά είδη ένδυσης και υπόδησής τους, υπολογίζοντας πως οι Γερμανοί θα τους διένειμαν καινούργια. Συνυπολογιζόμενων και των κακών σχέσεων που ανέπτυξαν με τον ντόπιο πληθυσμό και γενικά της προβληματικής διαγωγής τους, περιέγραφε στην ουσία συλλογικές συμπεριφορές και ατομικές στάσεις που εξέθεταν τους ίδιους ως «μέλη του ΚΚΕ και αγωνιστές ενός τόσο ηρωικού αγώνα», όσο και συνολικά το ΚΚΕ έναντι του γερμανικού αδελφού κόμματος.¹²³

Όπως αναφέρθηκε, ο Ρούσσοσ ήταν εκείνος που είχε αναλάβει να διαπιστώσει από κοντά τη βασιμότητα των καταγγελιών εκ μέρους της Κομματικής Οργάνωσης Γερμανίας. Τα ρούχα ήταν μόνο η μια όψη του νομίσματος, με την άλλη να συνιστούν τα σαφή κρούσματα

¹²² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/85: Κ.Κ.Ε., Π.Γ. της Κ.Ε., «Προς όλες τις Κομματικές Οργανώσεις Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Ουγγαρίας, Τσεχοσλοβακίας, Πολωνίας, Γερμανίας», Αριθ. 5462, 30 Νοεμβρίου 1951.

¹²³ Στο ίδιο, φάκ. 7/14/89: Κ.Κ.Ε., Π.Γ. της Κ.Ε., «Προς όλες τις Κομματικές Επιτροπές», Αριθ. 5525, 5 Δεκεμβρίου 1951.

απειθαρχίας. Οι ανάπηροι συνήθιζαν να εγκαταλείπουν τη νύχτα τον σταθμό χωρίς να ενημερώνουν, είχαν «συνδεθεί με κοινές γυναίκες» γεγονός που προκαλούσε σχόλια μεταξύ του ντόπιου πληθυσμού και αποτελούσε πρόξενο μεταδοτικών ασθενειών. Για να αντιμετωπίσει την κατάσταση, ο Ρούσσος χρειάστηκε να συσχεφτεί με τα στελέχη της Κεντρικής Επιτροπής και Γερμανούς συντρόφους και στη συνέχεια να συζητήσει με όλους τους ανάπηρους για τα απαραίτητα ληπτέα μέτρα, αφού πρώτα άκουσε τα προβλήματα και τα παράπονά τους. Το βασικό πρόβλημα που τέθηκε εκ μέρους τους ήταν αυτό του μεγάλου χρονικού διαστήματος που έπρεπε να αναμένουν, ελλείψει τεχνιτών για την κατασκευή των ορθοπεδικών, ειδικά όταν αυτά αφορούσαν και τα δύο πόδια. Ανάμεσα, επίσης, στα άλλα τέθηκαν και ζητήματα διατροφής, στέγασης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Με βάση τα παραπάνω ο Ρούσσος κατέληξε στο συμπέρασμα πως το «ψάρι βρωμούσε από το κεφάλι» και επομένως υπεύθυνοι για την αποκαρδιωτική κατάσταση ήταν το αρμόδιο γραφείο και η Κομματική Οργάνωση που δεν είχαν φροντίσει να επιβάλουν εξ αρχής την πειθαρχία, να οργανώσουν τη ζωή των αναπήρων, να εντάξουν σε αυτήν μια συγκροτημένη «πολιτιστική διαφωτιστική δουλειά» και να απομακρύνουν εγκαίρως «αντικομμουνιστικά στοιχεία» που υποδαύλιζαν την αναστάτωση και τροφοδοτούσαν τα παράπονα στους κόλπους των αναπήρων. Ανάμεσα στις διάφορες κατηγορίες παραπόνων που κατάφερε να σταχυολογήσει ήταν κατά βάση όσες στρέφονταν εναντίον του κόμματος και εκφράσεις όπως «τώρα που δεν μας χρειάζεστε, μας πετάτε», «έκανε λάθος που μας έστειλε εδώ, μας πετάνε», που προέρχονταν από στελέχη με παρελθόν συνεργασίας με τους κατακτητές, από «χαλασμένα στοιχεία, έκφυλα, φραξιονιστές». Αναγνώριζε, ωστόσο, πως γενικά η ψυχολογία των αναπήρων ήταν εύθραυστη, ενώ κάποια από τα παράπονα για τη μεταχείρισή τους οφείλονταν σε λάθους χειρισμούς στελεχών της Κομματικής Οργάνωσης: Θα ανέμενε για παράδειγμα κανείς από τον γραμματέα της να δώσει το καλό παράδειγμα και να μην προτάξει τον εαυτό του για την κατασκευή του προσθετικού μέλους όταν υπήρχαν παλαιότερα στελέχη από την Ουγγαρία με ακρωτηριασμένα μάλιστα και τα δύο τους πόδια.¹²⁴

Οι περαστικοί ανάπηροι βετεράνοι του ΔΣΕ, τα μέλη του κόμματος και οι εκκολαπτόμενοι αγωνιστές της ελευθερίας συγκρότησαν για την ολιγάριθμη κοινότητα της πολιτικής προσφυγιάς στην Ανατολική Γερμανία το παρόν και το μέλλον, με άλλα λόγια την αναγνωρίσιμη ζώσα μνήμη και την προοπτική μεταλαμπάδευσής της στην επόμενη γενιά. Γύρω από αυτούς περιστράφηκε το ενδιαφέρον του ΚΚΕ μέσω της Κομματικής Οργάνωσής του στο Radebeul, θέτοντάς τους υπό το άγρυπνο βλέμμα του. Αν και το Βουκουρέστι, και

¹²⁴ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/2: Πέτρος Ρούσσος, «Σημείωμα για το ταξίδι στην Τσεχοσλοβακία-Γερμανία (17.9.-1.10.51)», 2 Οκτωβρίου 1951.

αργότερα η Βουδαπέστη βρίσκονταν πολύ μακρύτερα από την Ανατολική Γερμανία σε σχέση με άλλες λαϊκές δημοκρατίες, το ΚΚΕ κατάφερε να ελέγξει εξ ολοκλήρου τη ζωή της κοινότητας αυτής στη σφαίρα του κόμματος και της ιδιωτικότητας, κάποιες φορές με ολέθριες συνέπειες.

Δ. «Με το ένα ποδάρι μέσα στη γερμανική ζωή»: Το ΚΚΕ στην Ανατολική Γερμανία

Από τη μελέτη των σχέσεων εξάρτησης που αναπτύχθηκαν στον άξονα ΚΚΕ-SED-Κομματική Οργάνωση Γερμανίας/Πολιτικοί πρόσφυγες προκύπτει ο ίδιος κοινός παρονομαστής που ίσχυσε για όλη την Ανατολική Ευρώπη: Το ΚΚΕ στην υπερορία μετατράπηκε σε πειθήνιο όργανο της Σοβιετικής Ένωσης και σε ένα δεύτερο επίπεδο δέσμιο των επιλογών των αδελφών κομμουνιστικών κομμάτων. Μάλιστα η εμπλοκή των τελευταίων στα εσωτερικά ζητήματά του θεωρήθηκε από το ΚΚΕ όχι μόνο αναπόφευκτη αλλά κατά κάποιο τρόπο και επιθυμητή. Ήταν το αντίτιμο με το οποίο εξαγόρασε την ψευδαίσθηση της συμμετοχής του στη λήψη των κρατικών αποφάσεων και επομένως στη νομή της εξουσίας επί των πολιτικών προσφύγων. Έτσι, οι νησίδες των προσφύγων στις διάφορες χώρες του ανατολικού συνασπισμού συγκρότησαν τον λαό που ήλεγχε το ΚΚΕ, ανάγοντας το όραμα της συγκρότησης της ελληνικής λαϊκής δημοκρατίας στη σφαίρα του φαντασιακού.¹²⁵

Όπως σημειώθηκε παραπάνω, τα παιδιά και μερικές δεκάδες στελεχών του ΚΚΕ συγκρότησαν τις μικρές κοινότητες των πολιτικών προσφύγων στην Ανατολική Γερμανία, με την Κομματική Οργάνωση να εδρεύει στο Radebeul. Για να λειτουργήσει το ΚΚΕ πατερναλιστικά απέναντι στους πρόσφυγες και στα στελέχη του χρειαζόταν την έγκριση του SED για κάθε πρωτοβουλία και απόφασή του. Διαφορετικά, καμία απόφαση που προερχόταν από το Βουκουρέστι δεν είχε ισχύ, αν δεν την ενέκρινε πρώτα η Κεντρική Επιτροπή του SED. Έχοντας επίγνωση των σημαντικών περιορισμών στο πεδίο ενάσκησης του ελέγχου επί των πρώην μαχητών και αμάχων του Εμφυλίου, υιοθέτησε πειθήνια στάση και εξαναγκάστηκε σε υποχώρηση στις ελάχιστες περιπτώσεις των δισταμένων απόψεων. Μια τέτοια καταγράφηκε αναφορικά με τη διαχείριση και διάθεση των χρημάτων και ειδών που είχε συγκεντρώσει η Επιτροπή Βοήθειας του Krüger.

Μετά το τέλος του Εμφυλίου στην Ελλάδα τέθηκε αναπόφευκτα θέμα αναφορικά με τη συνέχιση λειτουργίας της Επιτροπής, καθώς πλέον είχε μείνει χωρίς ουσιαστικό αντικείμενο.

¹²⁵ Κατερίνα Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη, 1945-1989*, Αλεξάνδρεια (Θέματα Ιστορίας 6), Αθήνα 2013, σ. 81 κ.έ.

Στα χέρια του γερμανικού κόμματος βρέθηκαν υλικά και χρήματα που είχαν συγκεντρωθεί όλο το προηγούμενο διάστημα από τις κατά τόπους ερανικές επιτροπές. Διάφορα είδη φαρμάκων και υγειονομικού υλικού, είδη χειρουργείου (εργαλεία, επίδεσμοι), μαγειρεία εκστρατείας, ακόμα και εξοπλισμός οδοντιατρείου παρέμεναν σε αποθήκες στο Potsdam, ενώ στα ταμεία ήταν κατατεθειμένα περίπου 1.500.000 μάρκα. Η πρόταση του ΚΚΕ ήταν το σύνολο του ποσού να τεθεί στη διάθεσή του, με την υποχρέωση να ενημερώνει λεπτομερώς για κάθε δαπάνη. Ήδη είχε προϋπολογιστεί για τις εκτυπωτικές ανάγκες του ένα ποσό της τάξης των 500.000 μάρκων. Το ίδιο αιτήθηκε και για υλικά, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν και ασύρματοι. Το SED μόνο εν μέρει ικανοποίησε τα αιτήματα του ΚΚΕ, επιτρέποντας να παραλάβει όσα είχε ζητήσει, ενώ τα υπόλοιπα τέθηκαν για εκποίηση στη διάθεση της κυβέρνησης, με σκοπό το ποσό αυτό να διατεθεί και πάλι για τις ανάγκες των παιδιών. Τα εναπομείναντα 1.000.000 μάρκα αποφάσισε να δοθούν για τον εξοπλισμό των παιδικών σταθμών, προσθέτοντας από τον κρατικό κορβανά άλλα 2.000.000 για τη διατροφή και μόρφωση των παιδιών.¹²⁶

Η προσπάθεια επομένως του ΚΚΕ να αποκτήσει απευθείας πρόσβαση σε ένα διόλου ευκαταφρόνητο για την εποχή ποσό δεν τελεσφόρησε. Το SED παρουσιάστηκε γενικότερα πολύ προσεκτικό στον τρόπο διαχείρισης των χρημάτων, επιλέγοντας να διατηρήσει την άμεση εποπτεία για να γνωρίζει ανά πάσα στιγμή τους λόγους διάθεσής τους. Μετά την ουσιαστική μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής Βοήθειας στη Λαϊκή Αλληλεγγύη (Volkssolidarität), ανοίχθηκε ειδικός λογαριασμός στο όνομα του ΚΚΕ, από τον οποίο δεν μπορούσε να ξοδευτεί ούτε μάρκο χωρίς τη συγκατάθεση των Keilson και Krüger. Οι συνθήκες της οικονομικής εξάρτησής του ανάγκασαν το ΚΚΕ να ζητήσει διαβεβαιώσεις πως λεφτά θα εξακολουθούσαν να υπάρχουν για τις ανάγκες του, τις οποίες και έλαβε μέσω του Γεωργίου: «Σημασία, νομίζω, έχει τι θα γίνει όταν τελειώσουν τα λεφτά. Προ καιρού είχα ρωτήσει τη σ. Κάιλσον, σε σχετική συζήτηση, και μου είπε ότι το SED θα αποφασίσει. ‘Ασφαλώς θα παρθή ειδικό μέτρο, μου είπε. Δεν θα μείνουν ανεκπλήρωτες οι επιθυμίες του ΚΚΕ’».¹²⁷

Το ίδιο συνέβη με τα χρήματα που είχαν στην κατοχή τους τα παιδιά και τα οποία θα ανταλλάσσονταν αμέσως με μάρκα. Το ΚΚΕ αναγκάστηκε και εδώ να πειθαρχήσει και να συμφωνήσει πως όλα τα ποσά θα περνούσαν στο SED, που με τη σειρά του θα κάλυπτε τις

¹²⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/26: «Πως παρουσιάζεται η κατάσταση στη Γερμανία, σημείωμα του σ. Θανάση Γεωργίου, Βουκουρέστι, 11.2.1950» και φάκ. 8/6/29: Έκθεση Γεωργίου, Βερολίνο, 18 Μαρτίου 1950. Ένα μέρος υγειονομικού υλικού που είχε στη διάθεσή της η Επιτροπή Βοήθειας πέρασε στα τέλη του 1950 στην αντίστοιχη Επιτροπή Βοήθειας για την Κορέα.

¹²⁷ Στο ίδιο: φάκ. 8/6/62: Έκθεση Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 21 Δεκεμβρίου 1950.

όποιες ανάγκες του. «Γι' αυτά τα 22 δεν ξέρει τίποτε[,] να τα κρατήσω» ρώτησε κάποια στιγμή ο Γεωργίου το Βουκουρέστι, εννοώντας 22 δολάρια που είχαν παραδώσει τα παιδιά και για τα οποία η Keilson δεν γνώριζε τίποτε. Η απάντηση που έφτασε μέσω της Κομματικής Οργάνωσης δεν επιδεχόταν καμία παρερμηνεία. Αφού το Π.Γ. υπογράμμισε την πρόταση του Γεωργίου με θαυμαστικό, σημείωνε ορθά κοφτά στο περιθώριο με κόκκινο (ίσως και με τρόπο που υποδήλωνε απογοήτευση αλλά και ενόχληση): «Να τα δώσει». ¹²⁸ Να σημειωθεί εδώ ότι τα δολάρια θα ξαναπερνούσαν στα χέρια του ΚΚΕ, όταν στελέχη του θα χρειαζόταν να ταξιδεύσουν στο εξωτερικό για εύλογους λόγους. ¹²⁹

Και μπορεί να είχε χάσει την – προδιαγεγραμμένη – μάχη της οικονομικής διαχείρισης αλλά σε γενικές γραμμές το SED φάνηκε ιδιαίτερα γαλαντόμο απέναντι στις εκάστοτε επιθυμίες του ΚΚΕ. Δεν ήταν μόνο πως ανέλαβε εξ ολοκλήρου την οικονομική επιβάρυνση της τύπωσης βιβλίων για λογαριασμό του ΚΚΕ, καθώς και την υποστήριξη του εκδοτικού μηχανισμού του ¹³⁰ με την αποστολή γραφομηχανών (ακόμα και για τυφλούς), τυπογραφικών στοιχείων και χαρτιού· η Ανατολική Γερμανία και το SED έγιναν οι προμηθευτές για κάθε είδους ανάγκη και οι συχνοί αποδέκτες ποικίλων αιτημάτων του ΚΚΕ: Από το έδαφος της συσκευάστηκαν και απεστάλησαν με κατεύθυνση το Βουκουρέστι ραδιόφωνα και λυχνίες, γραφομηχανές όπως αναφέρθηκε, ρολόγια για τυφλούς, ακόμα και ένα αυτοκίνητο μάρκας BMW, για το οποίο η αλήθεια είναι πως χύθηκε πολύ μελάνι αλλά άξιζε τον κόπο γιατί εντέλει πέρασε στα χέρια του Π.Γ. και μάλιστα στο χρώμα της αρχικής προτίμησης. Ήταν γκρι γιατί αυτό ήταν το συνηθισμένο χρώμα των αυτοκινήτων που κυκλοφορούσαν στους δρόμους της ρουμανικής πρωτεύουσας. Η Ανατολική Γερμανία κατέστη επιπλέον η χώρα της αναψυχής και της ξεκούρασης για τα υψηλόβαθμα στελέχη αλλά και ο ενδιάμεσος σταθμός για την επαναπροώθηση των δεμάτων για τους πολιτικούς κρατούμενους στην Ελλάδα. ¹³¹

Από την άλλη, η μόρφωση και η πολιτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών ήταν δύο αντικείμενα που δεν μπορούσε να αμφισβητήσει κανείς ότι ανήκαν στον σκληρό πυρήνα των αρμοδιοτήτων του ΚΚΕ. Οι στόχοι του κόμματος εδώ ήταν σαφείς, καθώς καλούταν να προετοιμάσει τους μελλοντικούς μαχητές, υπολογίζοντας πως η ώρα της επιστροφής στην Ελλάδα δεν θα αργούσε. Τον τόνο προς την κατεύθυνση αυτή έδωσε ο ίδιος ο Ζαχαριάδης όταν σε επιστολή του εξήρε τη σημασία της μόρφωσης, της εκμάθησης της γλώσσας και της

¹²⁸ Στο ίδιο: φάκ. 8/6/50: Έκθεση Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 16 Οκτωβρίου 1950.

¹²⁹ Στο ίδιο: φάκ. 8/6/39: Έκθεση Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 2 Αυγούστου 1950.

¹³⁰ Γενικότερα για την εκδοτική δραστηριότητα και παραγωγή του ΚΚΕ από τα χρόνια του Εμφυλίου στην υπερορία βλ. Άννα Ματθαίου-Πόπη Πολέμη, *Η εκδοτική περιπέτεια των Ελλήνων κομμουνιστών από το βουνό στην υπερορία, 1947-1968*, Βιβλιόγραμμα-ΑΣΚΙ, Αθήνα 2003.

¹³¹ Για τα επιμέρους αυτά ζητήματα βλ. αναλυτικότερα ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 360, φάκελοι 20/10/46, 69, 79, 100, 130, 143 και κουτί 361, φάκ. 20/11/34.

αγωνιστικής-πολιτικής επαγρύπνησης: «[...] Η γνώση της γερμανικής γλώσσας θα σας βοηθήσει πολύ και στη μετασχολική μελέτη και μόρφωσή σας και όταν θαμαστε στην πατρίδα μας [...]. Παράλληλα με την άλλη μόρφωση σας πρέπει ιδιαίτερη προσοχή να δώσετε στην αγωνιστική-θεωρητική και πολιτική διαπαιδαγώγησή σας, να διαμορφώσετε τον ατομικό-αγωνιστικό σας χαρακτήρα. Να καλλιεργήσετε όλα εκείνα τα ιδανικά που χαρακτηρίζουν πάντα τη νεολαία και ιδιαίτερα την αρετή της αγάπης προς την πατρίδα. Ποτέ να μην ξεχνάτε τον σκλαβωμένο λαό μας που παλεύει για τη λευτεριά και την ανεξαρτησία του. Νάστε πάντα έτοιμοι ν' ακολουθήσετε τον τίμιο δρόμο που χάραξε ο Νίκος Μπελογιάννης».¹³²

Καθώς θεσμικά το συγκρότημα του Radebeul ανήκε στο υπουργείο Λαϊκής Παιδείας, το περιεχόμενο της εκπαιδευτικής διαδικασίας εξ ορισμού συνέκλινε στους δύο κύριους άξονες της πολιτικής συγκρότησης και της στρατιωτικής προπαρασκευής, με χρονικό πάντα ορίζοντα το άμεσο μέλλον και πεδίο εφαρμογής την Ελλάδα:

«Τα παιδιά θα εκπαιδευτούν ως συνειδητοί, αποφασισμένοι και πειθαρχημένοι πατριώτες και μαχητές για την απελευθέρωση της χώρας τους από το ζυγό του μοναρχο-φασισμού και θα αποκτήσουν τα προσόντα για τη γρήγορη σχεδιασμένη οικοδόμηση της Ελλάδας ώστε να γίνει μια προοδευτική δημοκρατική χώρα. Γι' αυτόν το σκοπό, πρέπει να διαπαιδαγωγηθούν σύμφωνα με την κομμουνιστική Weltanschauung (ιδεολογία) ως καθολικά μορφωμένοι και ηθικά ανεπτυγμένοι άνθρωποι. Από αυτήν την άποψη, οι βάσεις είναι η επιστήμη, ο μαρξισμός-λενινισμός και η σοβιετική παιδαγωγική. Τα παιδιά πρέπει να μπορούν και να είναι έτοιμα να συμμετάσχουν μαζί με όλες τις άλλες δυνάμεις στη δημοκρατική ανάπτυξη της χώρας τους και να διατηρήσουν ακλόνητη φιλία με τους σπουδαίους φίλους μιας δημοκρατικής Ελλάδας, δηλαδή, με τη Σοβιετική Ένωση, τις λαϊκές δημοκρατίες και τη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας».¹³³

Το ΚΚΕ ήταν αποκλειστικά αρμόδιο να διαμορφώσει τους όρους της παρεχόμενης εκπαίδευσης προς τα παιδιά και τους έφηβους, με τη βοήθεια των εκπαιδευτικών και των σχολικών βιβλίων που άρχισαν να εκτυπώνονται στην υπερορία υπό την εποπτεία της Ε.Β.Ο.Π. Καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής διαδρομής τους τα παιδιά δέχονταν έναν

¹³² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/243: Κ.Κ.Ε., Κεντρική Επιτροπή προς τους Πιονέρους μας στη Λαοκρατική Δημοκρατία, Αριθ. 5018, 28 Ιουνίου 1953.

¹³³ Stefan Troebst, «Πρόσφυγες σε μια διαιρεμένη χώρα: Ελληνόπουλα στη ΛΔΓ, 1949-1989», Ειρήνη Λαγάνη-Μαρία Μποντίλα (επιμ.), *‘Παιδομάζωμα’ ή ‘Παιδοσώσιμο’; Παιδιά του Εμφυλίου στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2012, σσ. 175-176.

καταιγιισμό μηνυμάτων θετικού-αρνητικού πρόσημου για τις σοσιαλιστικές χώρες και το καπιταλιστικό σύστημα, με το τελευταίο να αποτελεί το αντίπαλο δέος του φιλειρηνικού ανατολικού κόσμου.¹³⁴ Η χειραγωγούμενη εκπαίδευση περιλάμβανε κοινά μαθήματα στα εργοστάσια από τη γερμανική κομματική νεολαία, καθημερινή δεκάλεπτη κατατόπιση γύρω από τρέχοντα ζητήματα, με βάση περιληπτικό δελτίο των εκπομπών του ραδιοσταθμού, ακρόαση της «Ελεύθερης Ελλάδας», πολιτική-ιδεολογική ενημέρωση μέσα από τον «Αγωνιστή», τον «Νέο Κόσμο» και τον «Επονίτη».¹³⁵

Παρά τον ασφυκτικό έλεγχο δεν έλειψαν οι «παρασπονδίες» στη συμπεριφορά των παιδιών και τα εκ μέρους τους πολιτικά «ατοπήματα», που βρέθηκαν να καυτηριάζονται συχνά πυκνά από το ΚΚΕ. Πως αλλιώς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το γεγονός πως ο επισκέπτης ενός σπιτιού στο Radebeul θα διαπίστωνε να κοσμούν το αναγνωστήριο φωτογραφίες μόνο του Ζαχαριάδη και του Μπελογιάννη και καμία των ηγετών του γερμανικού λαού; Στην κεντρική δε σάλα του σπιτιού των αγοριών στη Λειψία ο Στάλιν και ο πρόεδρος της Ανατολικής Γερμανίας Wilhelm Pieck (Friedrich Wilhelm Reinhold) ήταν τοποθετημένοι σε δεύτερο πλάνο. Ελλιπής πολιτική δουλειά και χαμηλή αγωνιστική διάθεση, κακή συμπεριφορά και μειωμένη συναίσθηση της ανάγκης διαφύλαξης της λαϊκής περιουσίας, πολιτιστική κατωτερότητα (τα κορίτσια ιδίως επεδείκνυαν «χωριάτικη συστολή» στις επαφές τους με τους ξένους), διεθνιστική αδιαφορία και άγνοια των εξελίξεων στην Ελλάδα ήταν μερικά μόνο από τα στοιχεία που αναζητούσαν επείγουσες λύσεις και την καταλυτική παρέμβαση των κομματικών μηχανισμών για τη βελτίωση της «δουλιάς στα παιδιά μας»:¹³⁶

«[...] Αρκετά παιδιά στους παιδικούς σταθμούς δεν έχουν καλή, πολιτισμένη εμφάνιση, ανάλογα με τα μέσα που παρέχουν οι Λ.Δ.[...] δεν σέβονται τους μεγαλύτερους, δεν πειθαρχούν και γενικά δεν συμπεριφέρονται σαν παιδιά λαϊκών αγωνιστών. Οι αδυναμίες στον τομέα της αγωνιστικής διαπαιδαγώγησης παρουσιάζονται πιο ανησυχητικές στους μαθητευόμενους νέους. Αρκετοί νέοι υστερούν σε αγωνιστικό ήθος και πειθαρχία, δεν έχουν την απαιτούμενη αφοσίωση στη δουλιά και παραβιάζουν συχνά τον κανονισμό των σχολών τους.

¹³⁴ Μαρία Μποντίλα, «Πολύχρονος να ζεις, μεγάλη Στάλιν». *Η εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στα ανατολικά κράτη (1950-1964)*, Μεταίχιμο, Αθήνα 2003, σσ. 233-234 και passim.

¹³⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/7: Κ. Λουλές, «Εκθεση προς το Π.Γ. της Κ.Ε. Κ.Κ.Ε. για την κατάσταση της Κ.Ο. Γερμανίας και τη δουλιά της στα παιδιά μας», 24 Οκτωβρίου 1952 και φάκ. 7/14/5: «Εκθεση του σ. Δανηλίδη Πολύδωρου για την κατάσταση και τα προβλήματα της Κ.Ο. Γερμανίας» προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., 16 Μαρτίου 1952.

¹³⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/7: Κ. Λουλές, «Εκθεση προς το Π.Γ. της Κ.Ε. Κ.Κ.Ε. για την κατάσταση της Κ.Ο. Γερμανίας και τη δουλιά της στα παιδιά μας», 24 Οκτωβρίου 1952.

Παρατηρούνται σοβαρά παραστρατήματα στην ατομική ζωή μερικών νέων μας όπως: μεθύσια, κλεψιές, ξενύχτια, αμερικανισμοί κλπ. Άλλοι νέοι δεν εχτιμούν όσο πρέπει τη βοήθεια που τους παρέχουν οι Λ.Δ., εκδηλώνουν παράλογες απαιτήσεις, δυσανασχετούν μπροστά στα πρώτα μικροεμπόδια, αντί να μαθαίνουν να παλαίβουν και να ξεπερνούν τις δυσκολίες. Σοβαρές είναι και οι σωβινιστικές εκδηλώσεις που εκδηλώνουν νέοι και νέες. Π.χ. υπάρχουν νέοι που αρνούνται να περάσουν στις νεολαιίστικες οργανώσεις των χωρών που ζούνε και υποτιμούν την οργανωτική, πολιτική και εκπολιτιστική δουλιά που γίνεται μέσα σ' αυτές. [...]

Σε μια καταγεγραμμένη περίπτωση ο απείθαρχος χαρακτήρας ενός νέου στο Radebeul συνοδεύτηκε από σαφείς ενδείξεις πολιτικής απειθαρχίας και άρνησης αποδοχής του γερμανικού καθεστώτος. Ο Οδυσσέας Κ. δεν είχε εκφράσει απλώς την επιθυμία να επιστρέψει στην Ελλάδα αλλά ταυτόχρονα και την απέχθειά του για τη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας και το κομμουνιστικό σύστημα. Ίσως, ήταν και αυτός ένας τρόπος για να χαρακτηριστεί «αντικοινωνικό» στοιχείο και να υποχρεώσει τις αρχές να τον απομακρύνουν από τη χώρα, από την οποία επιθυμούσε σφόδρα να φύγει. Δεν εξηγείται διαφορετικά το θάρρος του να καθυβρίσει το καθεστώς, αναμένοντας μια ανάλογης βαρύτητας τιμωρία (Radebeul [und] kommunismus-Scheisse=Το Ράντεμπυλ και ο κομμουνισμός είναι σκατά). Όταν το SED ενημέρωσε πως τα πράγματα δεν ήταν τόσο απλά και ο εν λόγω βρισκόταν στη φυλακή για επίθεση, το έκανε για να επισπεύσει τον χρόνο αντίδρασης εκ μέρους του ΚΚΕ, ζητώντας εν ολίγοις να προβεί στις κατάλληλες ενέργειες ώστε να μεταφερθεί κοντά στους γονείς του στην Πολωνία πριν γίνει η δίκη του. Η άποψη του ΚΚΕ και προσωπικά του Ζαχαριάδη ήταν να ενεργήσουν οι Γερμανοί με τον ίδιο τρόπο όπως σε ανάλογες περιπτώσεις συλλήψεων με την κατηγορία της διαφυγής. Μετά από επανειλημμένες επαφές, το ΚΚΕ έλαβε ξεκάθαρη θέση, προτείνοντας να παραμείνει ο νεαρός στη χώρα και να του συμπεριφερθούν οι αρχές όπως θα γινόταν για κάθε πολίτη που βαρυνόταν με το συγκεκριμένο αδίκημα. Έπρεπε να υποστεί, λοιπόν, τις συνέπειες των πράξεών του. Αν πάλι θεωρούσαν σωστότερο να μεταφερθεί στην Πολωνία, θα έπρεπε να έρθουν οι ίδιοι σε επαφή με το αδελφό πολωνικό κόμμα γιατί το ΚΚΕ δεν νομιμοποιούταν να κάνει κάτι τέτοιο.¹³⁷

¹³⁷ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/199: Κ.Κ.Ε., Κεντρική Επιτροπή προς τα Κ.Σ. της ΕΒΟΠ και ΕΠΟΝ στις Κομματικές Οργανώσεις του ΚΚΕ Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Ουγγαρίας, Τσεχοσλοβακίας, Πολωνίας, Γερμανίας, «Συμπεράσματα από την κοινή συνεδρίαση των Κ.Σ. της ΕΒΟΠ και ΕΠΟΝ για τη δουλειά στα παιδιά μας», Αριθ. 7589/485, 21 Οκτωβρίου 1952.

¹³⁸ Για περισσότερες λεπτομέρειες για την υπόθεση αυτή βλ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 360, φάκελοι 20/10/90, 109, 113, 115.

Δεν είναι γνωστή η κατάληξη της συγκεκριμένης υπόθεσης αλλά ο εν γένει χειρισμός της από τη μεριά του ΚΚΕ ήταν δηλωτικός της αντίληψης που το διέκρινε για το δικαίωμα παρέμβασής του στις ζωές των παιδιών. Αυτό το δικαίωμα αφορούσε κάθε πτυχή της ζωής τους, που ελεγχόταν και μεθοδευόταν κατά την κρίση του κόμματος. Στην επαγγελματική επιλογή και σταδιοδρομία τους το ΚΚΕ είχε τον πρωτεύοντα ρόλο και πάνω σε ένα αρχικό σχέδιο που βασιζόταν σε ποσοστιαίες αναλογίες συνεργαζόταν στενά με το SED. Με άλλα λόγια, το ΚΚΕ ήταν εκεί ανά πάσα στιγμή για να υποδείξει τα προτιμητέα επαγγέλματα αλλά και για να «διορθώσει» λαθεμένες επιλογές. Όταν για παράδειγμα διαπιστώθηκε πως σε σύνολο 70 μαθητών οι 30 είχαν δηλώσει χημικοί, η προτίμηση διορθώθηκε αυτομάτως προς τα κάτω για να υπάρχει ισορροπία σε σχέση με τα άλλα επαγγέλματα.¹³⁹ Για 21 κορίτσια ήταν καλοδεχούμενες οι επιλογές της νοσοκόμου, τυπογράφου, γεωπόνου· όμως ο δρόμος για τις υπόλοιπες 10, που είχαν επιλέξει να γίνουν μοδίστρες, ήταν ερμητικά κλειστός. Έχοντας αποκλείσει ασυζητητί το «μικροαστικό» επάγγελμα της μοδιστρικής, το κόμμα έδωσε τη δυνατότητα στα κορίτσια αυτά να το ξανασκεφτούν και να καταλήξουν σε ένα από τα υπόλοιπα επαγγέλματα.¹⁴⁰ Η συναίσθηση της ανάγκης για μόρφωση και εκμάθηση μιας τέχνης επέβαλε σε όλα τα παιδιά την κομματική πειθάρχηση στις αποφάσεις του ΚΚΕ, εκτός από έναν μικρό αριθμό 15-20 παιδιών, για τα οποία δεν υπήρχε καμία δυνατότητα επιλογής· είτε ήταν βαριά άρρωστα είτε είχαν χαρακτηριστεί «ανώμαλα» και «ηλίθια» όλοι οι δρόμοι ήταν γι' αυτά αδιέξοδοι.¹⁴¹

Στην προσωπική ζωή τους τα πράγματα δεν διέφεραν καθόλου. Τα στελέχη που επισκέπτονταν κατά καιρούς τα παιδιά, γίνονταν κοινωνοί των αγωνιών των μεγαλύτερων από αυτά. Δεν κατάφεραν ως επί το πλείστον να απαντήσουν με πειστικό τρόπο στα ερωτήματά τους για το αν θα μπορούσαν να παντρευτούν και ποιες θα ήταν ενδεχομένως οι συνέπειες συγκεκριμένων επιλογών τους. Αν ληφθεί υπόψη πως ακόμα και ο Γεωργίου χρειάστηκε να λάβει την άδεια του κόμματος για να παντρευτεί Γερμανίδα, γίνεται αντιληπτό πως η ελευθερία σε καθαρά προσωπικά ζητήματα επιβαλλόταν να είναι και πολιτικά ορθή.¹⁴²

¹³⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 361, φάκ. 20/11/38: Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, Zentralkomitee, Abteilung International Verbindungen (Keilson), an das Zentralkomitee der Kommunistischen Partei Griechenlands, Nr. Schw./Rö., Βερολίνο, 13 Μαρτίου 1953 και φάκ. 20/11/79: ΚΚΕ προς SED, 1 Ιουνίου 1953.

¹⁴⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/16: Έκθεση Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 6 Σεπτεμβρίου 1949.

¹⁴¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/7: Κ. Λουλές, «Έκθεση προς το Π.Γ. της Κ.Ε. Κ.Κ.Ε. για την κατάσταση της Κ.Ο. Γερμανίας και τη δουλιά της στα παιδιά μας», 24 Οκτωβρίου 1952.

¹⁴² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/5: «Έκθεση του σ. Δανηλίδη Πολύδωρου για την κατάσταση και τα προβλήματα της Κ.Ο. Γερμανίας» προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., 16 Μαρτίου 1952. Ο Γεωργίου χρειάστηκε μάλιστα να αιτιολογήσει την επιλογή του να παντρευτεί ξένη. Η εξέλιξη, έγραφε, θα ήταν διαφορετική αν η Ελένη Σ. δεν επέλεγε να σώσει τη ζωή της, καταδικασμένη σε θάνατο με άλλους συντρόφους. Αρχικά υπέθεσε πως είχε σωθεί χάρη στην παρέμβαση του Δαμασκηνού, συγγενή της μητέρας της, αλλά

Αγωνία για τη στιγμή της επανένωσης και νοσταλγία για τους δικούς τους ήταν επίσης δύο κυρίαρχα συναισθήματα που τα στελέχη διέκριναν μονίμως στα μάτια παιδιών και μεγαλύτερων, κάθε φορά που συζητούσαν μαζί τους. Με τα παιδιά στη Γερμανία και τους γονείς σε άλλη χώρα (ανατολική Ευρώπη, Ελλάδα) στην καλύτερη περίπτωση ή διασκορπισμένες οι οικογένειες σε περισσότερες των δύο χωρών του Παραπετάσματος στη χειρότερη, οι περιορισμοί στα ταξίδια και οι δυσκολίες με τις βίζες δεν προσλαμβάνονταν ως αξεπέραστα εμπόδια μπροστά στη δύναμη του νόστου. Οι επιλογές πολλές και ταυτόχρονα οι εναλλακτικοί τρόποι, αρκεί να υπήρχε η θέληση. Οι άδειες κατά τις διακοπές ήταν μια καλή ευκαιρία επανένωσης των οικογενειών με τα παιδιά ή στην ανάγκη το ταξίδι μέχρι τα σύνορα, χωρίς, ωστόσο, να κρίνεται απαραίτητη η διέλευσή τους: «Να πάνε αυτές στα γερμανικά σύνορα και οι δικοί τους στα τσεχοσλοβακικά ή πολωνικά και εκεί να ιδωθούν και να μιλήσουν χωρίς να περάσουν τα σύνορα ούτε αυτοί ούτε και οι δικοί τους».¹⁴³

Αναγνωρίζοντας σχετικά έγκαιρα το ΚΚΕ ότι η μέριμνα για την επανένωση των οικογενειών θα συντελούσε στη συσπείρωση των μελών τους, στη διατήρηση της ελληνικότητάς τους και συνάμα θα λειτουργούσε εκτονωτικά, καθόρισε τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες αυτή θα συντελούταν: «[...] Θα γίνει σ' όλες τις Λ.Δ. κατ' άτομο καταγραφή για ποιοι και πού έχουν παιδιά, κατά κανόνα όταν τα παιδιά πάνε σχολείο και σπουδάζουν θα γίνεται μόνο μετακίνηση γονιών προς αυτά. Αν έχουν παιδιά σε διάφορες Λ.Δ. θα δηλώσουν σε ποια χώρα θέλουν να παν. Αν τα παιδιά είναι μεγάλα, εργάτες ή ανάπηροι, θα μπορούν αυτά να παν στους γονείς [...]».¹⁴⁴

Σε ενημερωτικό σημείωμά του προς όλες τις Κομματικές Οργανώσεις το ΚΚΕ γνωστοποίησε στα τέλη του 1951 την απόφασή του να προτείνει στα αδελφά κόμματα των λαϊκών δημοκρατιών την επανένωση των οικογενειών, προχωρώντας σε μια αναλυτική – αυτή τη φορά – καταγραφή όλων των ενδεχόμενων υποκατηγοριών: α) παιδιά κάτω των επτά ετών θα μετέβαιναν στις χώρες διαμονής των γονέων, β) για τους μαθητές, τους σπουδαστές ή τους μαθητευόμενους σε τεχνικές σχολές προβλεπόταν η μετακίνηση των γονιών προς αυτούς, γ) αν τα παιδιά ήταν μεγάλα, ανάπηρα ή εργάζονταν σε εργοστάσια, τότε θα μετακινούνταν προς τους γονείς, ε) σε περίπτωση που οι γονείς δεν ζούσαν ή είχαν παραμείνει στην Ελλάδα (γενικότερα εκτός των λαϊκών δημοκρατιών), μπορούσε ο ενήλικας να ενωθεί με τα ανήλικα αδέρφια του ή οι παππούδες με τα εγγόνια τους, στ) σε όλες τις

αργότερα έμαθε πως αποφυλακίστηκε και αμέσως αρραβωνιάστηκε τον συνήγορό της, βλ. σχετικά, στο ίδιο: κουτί 180, φάκ. 8/6/60: Έκθεση Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 9 Δεκεμβρίου 1950.

¹⁴³ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/5: «Έκθεση του σ. Δανηλίδη Πολύδωρου για την κατάσταση και τα προβλήματα της Κ.Ο. Γερμανίας» προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., 16 Μαρτίου 1952.

¹⁴⁴ Τσέκου, *Προσωρινώς διαμέροντες*, σσ. 332-333.

περιπτώσεις της μετακίνησης των γονέων υπήρχε η δυνατότητα αυτή να συμπεριλάβει και τους δικούς τους γονείς.¹⁴⁵

Δεν είναι γνωστός ο συνολικός αριθμός των παιδιών που μετακινήθηκε τελικά από την Ανατολική Γερμανία. Εικάζεται πως αυτός δεν ήταν μεγάλος, καθώς μόλις τον Αύγουστο του 1952 συντάχθηκε λίστα με τα ονόματα επτά παιδιών που, μέσω Πολωνίας, θα ταξίδευαν για τη Σοβιετική Ένωση,¹⁴⁶ ενώ δύο χρόνια αργότερα επιτράπηκε σε 25 να ξανασιμίζουν με τις οικογένειές τους.¹⁴⁷ Σε διευκρινιστική εγκύκλιο το ΚΚΕ υπογράμμιζε την ιδιαιτερότητα της Ανατολικής Γερμανίας, εξαιτίας της οποίας δεν προβλεπόταν μετακίνηση των ίδιων των γονέων, καθώς εκεί δεν «έχουμε εγκαταστημένους άλλους πρόσφυγες, υπάρχουν μόνο παιδιά που σπουδάζουν και όταν τελειώσουν τις σπουδές τους θα επιστρέψουν κοντά στους γονείς τους».¹⁴⁸

Αυτή δεν ήταν η μόνη επίπτωση που οφειλόταν στο μέγεθος των κοινοτήτων των πολιτικών προσφύγων στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας. Φιλοξενώντας η χώρα αυτή τα λιγότερα στελέχη και αμάχους του Εμφυλίου από κάθε άλλη λαϊκή δημοκρατία, θα ανέμενε κανείς πως θα ήταν πολύ εύκολο να ελεγχθούν από το ΚΚΕ μέσω της κομματικής του οργάνωσης στο Radebeul. Η παρακάτω, όμως, πρόταση προς το SED αποδείκνυε ακριβώς το αντίθετο:

«Αγαπητοί σύντροφοι, η κομματική μας Επιτροπή (Radebeul) παρουσιάζει, όπως σας είνε γνωστό, πολλές αδυναμίες στη δουλιά της. Αυτό οφείλεται, κατά τη γνώμη μας, και στο ότι βρίσκονται μακριά μας και δεν μπορούμε να τη βοηθάμε πιο ζωντανά στη λύση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει και να την ελέγχουμε άμεσα για το πώς εφαρμόζει τις υποδείξεις μας. Έχουμε τη γνώμη, πως αν αναλαμβάνατε εσείς την καθοδήγησή της, κάνοντας και ό,τι αλλαγές νομίζετε απαραίτητες σε πρόσωπα κλπ., θα μπορούσε ν' ανταποκριθεί καλύτερα στην αποστολή της. Στην περίπτωση αυτήν όλη η δουλιά για την καθοδήγησή της, θα γίνονταν από σας και η Κ.Ε. θα διατηρούσε απλώς μια επαφή μαζί της. [...]».¹⁴⁹

¹⁴⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/88: Κ.Κ.Ε., Π.Γ. της Κ.Ε., «Για όλες τις Κομματικές Επιτροπές», Αριθ. 5503, 3 Δεκεμβρίου 1951.

¹⁴⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 360, φάκ. 20/10/92: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, Κεντρική Επιτροπή, προς την Κεντρική Επιτροπή του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος Γερμανίας, Αριθ. 5386, 7 Οκτωβρίου 1952.

¹⁴⁷ Troebst, «Πρόσφυγες σε μια διαιρεμένη χώρα», σ. 183.

¹⁴⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/111: Κ.Κ.Ε., Κεντρική Επιτροπή (Β. Μπαρτζιώτας), «Προς όλες τις Κομματικές Οργανώσεις του Κ.Κ.Ε.», Αριθ. 939.

¹⁴⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 360, φάκ. 20/10/96: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, Κεντρική Επιτροπή, προς την Κεντρική Επιτροπή του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος Γερμανίας, Αριθ. 5529, 15 Αυγούστου 1952.

Τί είχε συμβεί όλο το προηγούμενο διάστημα, αρχής γενομένης από το 1949, για να αποφασίσει το ΚΚΕ τη μεταβίβαση όλων των αρμοδιοτήτων του πάνω στην κομματική οργάνωσή του στο αδελφό κόμμα, περιοριζόμενο σε μια απλή επαφή μαζί της; Πριν από την επίκληση της απόστασης είχαν προταθεί οι παρατηρούμενες δυσλειτουργίες στα κομματικά καθήκοντά της. Πράγματι, πολλές φορές είχαν επισημανθεί αυτές με την ευκαιρία της επίσκεψης διαφόρων στελεχών και επιθεώρησης της κομματικής δουλειάς που παραγόταν στην Ανατολική Γερμανία. Σε κάθε περίπτωση, όμως, όσα συνέβησαν μεταξύ των στελεχών και των μελών της συγκεκριμένης οργάνωσης ανήγαγαν απευθείας στο Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ και εγγράφονταν ως παρεπόμενα της προσπάθειάς του να ηγεμονεύσει επί του “refugee land” κατά τη μετάβαση από τη φάση της «αισιόδοξης προσφυγιάς» στην εποχή της εσωκομματικής κρίσης του.¹⁵⁰

Τα πρώτα ρήγματα στο μέτωπο των πολιτικών προσφύγων, που βρέθηκαν μετά τον Ιούλιο του 1949 στην Ανατολική Γερμανία, δημιουργήθηκαν εξαιτίας προσωπικών αντιδικιών κατά τη διαδικασία διανομής των αρχηγικών ρόλων στους κόλπους της Κομματικής Οργάνωσης. Η άφιξη στο Βερολίνο από την Πράγα τον Απρίλιο του 1951 των φερέλπιδων στελεχών Χρήστου Κρεμμύδα και Πασχάλη Κωστούδη, που παρέλαβαν την κομματική σκυτάλη από τον Γεωργίου, καθώς διαπιστώθηκε πως ο τελευταίος ήταν «δηλωσίας», με αποτέλεσμα να βρεθεί χωρίς κομματικό βιβλιάριο, δεν απορρόφησε τους κραδασμούς, αλλά αντίθετα τούς ενέτεινε. Είχε προηγηθεί η σύγκρουση μεταξύ του Γεωργίου και του άρτι αφιχθέντος Χρήστου Δόβρη, μέχρι πρότινος επικεφαλής της κομματικής οργάνωσης και των παιδιών στη Βουλγαρία, ο οποίος δεν άφησε την ευκαιρία να πάει χαμένη για να κατακεραυνώσει τον σύντροφό του όταν διαπίστωσε πως αναμειγνύονταν καταλυτικά στη λειτουργία των δύο ΚΟΒ: «Δεν καταλαβαίνω γιατί ο σ. Γεωργίου ανακατέβεται. Εμάς δεν μας είπε κανείς ότι στη Γερμανία ο σ. Γεωργίου θαναι καθοδηγητής μας».¹⁵¹ Αυτή δεν θα ήταν η τελευταία φορά που ο Δόβρης εκτόξευε τα βέλη του εναντίον κάποιου άλλου. Μετά την αντικατάστασή του από γραμματέα της ΕΒΟΠ Γερμανίας θεώρησε πως δεν χρειαζόταν να περιμένει καθόλου για να διαμορφώσει άποψη για τη διάδοχο του Μαρίκα Λουκίδου. Νιώθοντας διπλά αδικημένος, σημείωνε γεμάτος πίκρα: «Μα μήπως δεν υπάρχουν σύντροφοι με τέτοιες ικανότητες; Και το κυριότερο φέρνουμε μια γυναίκα από την Αίγυπτο να μας διοικήσει, που μόνο στα χαρτιά ξέρει για τον Ελληνικό Αγώνα. Να

¹⁵⁰ Ήλιος Γιαννακάκης, «Τα όπλα παρά πόδα. Η εγκατάσταση των προσφύγων στις σοσιαλιστικές χώρες», Βουτυρά Ευτυχία-Δαλκαβούκης Βασίλης-Μαραντζίδης Νίκος-Μποντίλα Μαρία (επιμ.), *Το όπλο παρά πόδα. Οι πολιτικοί πρόσφυγες του ελληνικού εμφυλίου πολέμου στην Ανατολική Ευρώπη*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 3-17.

¹⁵¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/54: Έκθεση Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 23 Οκτωβρίου 1950.

καθοδηγήσει και διοικήσει αγωνιστές που τα παίζαν όλα για όλα, και να φτιάσει αγωνιστές, να διαπλάσει χαρακτήρες επαναστατικούς».¹⁵²

Έχοντας βρεθεί και ο ίδιος στο μάτι του κομματικού κυκλώνα, ο Γεωργίου αφέθηκε πλέον να παρακολουθεί τις εσωκομματικές εξελίξεις στον μικρόκοσμο των πολιτικών προσφύγων από το δημοσιογραφικό καθαρά μετερίζι, όπως ακριβώς τού είχαν διαμηνύσει οι Δημήτρης Βλαντάς και Βασίλης Μπαρτζιώτας.¹⁵³ Για να κοινωνηθεί ο χώρος στον οποίον έπρεπε εφεξής να κινείται, το ΚΚΕ φρόντισε να ξεκαθαρίσει πως: «Για τον Θανάση Γεωργίου δεν έχει καμία δικαιοδοσία ούτε εντολή από μέρους μας για να μεσολαβεί για τα ζητήματά μας. Επομένως δεν θα τον χρησιμοποιείτε για τα ζητήματα που υπάρχουν μεταξύ μας, ούτε και υπάρχει λόγος να του δίνετε τη δυνατότητα να κάνει τηλεφωνικές συνδιαλέξεις με Βουδαπέστη, Πράγα κλπ.».¹⁵⁴

Το «νέο αίμα» που εισήλθε στην αρτισύστατη τετραμελή Κομματική Οργάνωση, με τη θέση του γραμματέα να καταλαμβάνει ο Κρεμμύδας (γραμματέας του Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ τοποθετήθηκε ο Νίκος Ακριτίδης), δεν φαίνεται πως αντέστρεψε την αρχική αρνητική εικόνα. Σε προηγούμενες κριτικές για έλλειψη σύμπνοιας, πειθαρχίας, κόσμιας συμπεριφοράς μεταξύ των υψηλόβαθμων στελεχών,¹⁵⁵ συνεχώς προστίθονταν και άλλες, που αφορούσαν ακόμα και περιόδους που η «κομματική ζωή» είχε να παρουσιάσει έργο.¹⁵⁶ Στον τομέα δε της εξωστρέφειας ήταν χαρακτηριστικά τα σχόλια του Κώστα Λουλέ: «Μια από τις σημαντικότερες αδυναμίες της Κ.Ο. είναι πως υπάρχει ένα σοβαρό σωβινιστικό αντιγερμανικό πνεύμα που αρχίζει από την Κ.Ε. και φτάνει έως τα κατώτερα στελέχη και στα μέλη του κόμματος που δημιουργεί προβλήματα στις σχέσεις και στη συνεργασία με τους Γερμανούς συντρόφους [...]. Αρκετοί σύντροφοι εξακολουθούσαν να βλέπουν τους Γερμανούς με μια προκατάληψη, με τη μορφή της μπότας του κατακτητή. Αυτό το

¹⁵² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/102: «Έκθεση του σ. Δόβρη Χρίστου του Γεωργίου δια μέσου της Κ. Επιτροπής Ελλήνων στη Γερμανία» προς την Επιτροπή Ελέγχου της Κεντρικής Επιτροπής του Κ.Κ.Ε., 15 Σεπτεμβρίου 1951.

¹⁵³ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/85: Έκθεση Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 14 Απριλίου 1951.

¹⁵⁴ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 360, φάκ. 20/10/79β: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, Κεντρική Επιτροπή, προς την Κεντρική Επιτροπή του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος Γερμανίας, 10 Μαΐου 1952.

¹⁵⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/2: Πέτρος Ρούσσο, «Σημείωμα για το ταξίδι στην Τσεχοσλοβακία-Γερμανία (17.9.-1.10.51)», 2 Οκτωβρίου 1951.

¹⁵⁶ Αξιολογώντας το πολιτικό έργο που παρήγαγαν οι δύο ΚΟΒ μέσα από το «Φροντιστήριο του Αγωνιστή», ένα στέλεχος σημείωνε σε σχετική έκθεσή του: «Παρακολούθησα ένα φροντιστήριο των στελεχών του Ρατενμπάου (Γερμανία). Γίνεται κάθε βδομάδα. Παίρνουν κάθε φορά ένα κεφάλαιο από τα 'Πολιτικά Γράμματα'. Γίνεται συζήτηση, ύστερα κλείνει αυτός που διευθύνει [...]. Το μάθημα βαστά δύο ώρες. Στο φροντιστήριο γίνονταν συζήτηση οξυμένη για το ποια τάξη είναι ηγεμόνας στο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα σήμερα στις αποικιακές χώρες. Συγχισμένα και μπερδεμένα όλοι συμφωνούσαν πως αλλού είναι η αστική τάξη (Αίγυπτος) αλλού το προλεταριάτο. Το ίδιο μεγάλη συζήτηση έγινε στη συνέχεια για το τι αντιπροσωπεύει σήμερα ο Πλαστήρας. Και εδώ υπήρχε σύγχυση και οξυμένη, πολύλογη συζήτηση. Νομίζω πως κάπως πιο υπεύθυνα θα πρέπει να οργανώνονται τέτοιου είδους φροντιστήρια, αλλιώς δεν ωφελούν», βλ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/3: Αύρα, «Σχετικά με ένα φροντιστήριο στελεχών στη Γερμανία», 1 Ιανουαρίου 1952.

αντιγερμανικό πνεύμα δεν το πολεμάει όσο θα πρέπει η Κ.Ε. και αυτό είναι υπεύθυνο και για την έλλειψη σεβασμού, πειθαρχίας και από τα παιδιά προς τους Γερμανούς παιδαγωγούς».¹⁵⁷

Αν τα παραπάνω είχαν περιοριστεί στο πλαίσιο της ζώσας καθημερινότητας ενός κομματικού μηχανισμού σε μια ξένη χώρα υπό το ιδιότυπο καθεστώς της «σοσιαλιστικής νομιμότητας» και της «ελληνικής παρανομίας», θα ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστούν και ενδεχομένως να εκλείψουν με την παρέμβαση του κεντρικού καθοδηγητικού οργάνου. Συνέβαινε, όμως, ακριβώς το αντίθετο. Μιμούμενο το ΚΚΕ τη «μητέρα πατρίδα» Σοβιετική Ένωση και κατ' επέκταση τα κομμουνιστικά κόμματα-δορυφόροι του μεταπολέμου, πυροδότησε ένα μαζικό κύμα εκκαθαρίσεων στους κόλπους των οργανώσεών του, που το τραυμάτισαν βαθύτατα. Το κυνήγι των μαγισσών, που εξαπολύθηκε με βάση τις αποφάσεις της 3^{ης} Συνδιάσκεψης (Πολωνία, 10-13.10.1950), περιέλαβε όλα τα «ύποπτα ομορπονιστικά ταξικά εκφυλισμένα στοιχεία» που έως τότε διέθεταν κομματικό βιβλιάριο, επιβάλλοντας την ανακαταγραφή των πάντων, ώστε το κόμμα να εξαγνιστεί από το αμαρτωλό παρελθόν φθαρμένων στελεχών του.¹⁵⁸

Σαρώνοντας, αμέσως ή εμμέσως, το σύνολο των προσφυγικών κοινοτήτων στην Ανατολική Ευρώπη, εγκαινίασε μια μακρά περίοδο περιδίνησης τους στην αναζήτηση του «εχθρού με το κόκκινο βιβλιάριο», που δεν άφησε απρόσβλητη – πως θα μπορούσε άλλωστε – την Κομματική Οργάνωση Γερμανίας. Τον Ιούλιο του 1951 είχε ολοκληρωθεί η διαδικασία για τα μέλη, ενώ αυτά της Κεντρικής Επιτροπής πέρασαν από ανακαταγραφή μόλις τον Ιανουάριο του 1952. Αναβαπτισμένη η τελευταία, ήταν πλέον σε θέση να συλλέξει αναλυτικά βιογραφικά των υπόπτων και κάθε είδους επιβαρυντικών στοιχείων, να αιτιολογήσει τον καταρτισμένο κατάλογο των εχθρικών στοιχείων και να εκφέρει γνώμη για τους καταγγελλόμενους, να παρακολουθήσει τις κινήσεις τους και να τους απαγορεύσει κάθε μετακίνηση.¹⁵⁹ Ίσως μετά από αυτή την επώδυνη διαδικασία κάποιοι θα εύχονταν να τους είχε ξεχάσει ξανά το κόμμα, όπως δηλαδή συνέβη το 1950 όταν ματαιώς περίμεναν να τους αποσταλεί απογραφικό υλικό: «Είμαστε βέβαια λίγοι. Αλλά τώρα και με τα 1.000 παιδιά γίναμε πολλοί. Γι' αυτό σύντροφοι να μας θυμούνται οι διάφορες επιτροπές και να μας

¹⁵⁷ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/7: Κ. Λουλές, «Εκθεση προς το Π.Γ. της Κ.Ε. Κ.Κ.Ε. για την κατάσταση της Κ.Ο. Γερμανίας και τη δουλιά της στα παιδιά μας», 24 Οκτωβρίου 1952.

¹⁵⁸ Τσέκου, *Προσωρινώς διαμένοντες*, σ. 60 κ.έ. Γιαννακάκης, «Τα όπλα παρά πόδα», σσ. 13-14.

¹⁵⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/107: Κ.Κ.Ε., Κεντρική Επιτροπή, προς την Κ.Ε. της Κ.Ο. Γερμανίας του Κ.Κ.Ε., Αριθ. 627, 15 Ιανουαρίου 1952. Με καταληκτική προθεσμία τον Φεβρουάριο, η Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. επανήλθε τον Απρίλιο για να πληροφορηθεί τους λόγους της καθυστέρησης, βλ. στο ίδιο: φάκ. 7/14/129: Κ.Κ.Ε., Κεντρική Επιτροπή, προς την Κ.Ε. της Κ.Ο. Γερμανίας του Κ.Κ.Ε., 4 Απριλίου 1952.

στέλνουν όχι μόνον τις ανακοινώσεις τους αλλά και από τα καταστατικά τους» έγραφε προς το Βουκουρέστι ο Γεωργίου για να επισημάνει την παράλειψη.¹⁶⁰

Η 3^η Συνδιάσκεψη της Κ.Ε. του ΚΚΕ έλαβε και μια σειρά άλλων αποφάσεων που αφορούσαν επιμέρους ζητήματα των πολιτικών προσφύγων. Μεταξύ αυτών, τα μέλη διατάχθηκαν να ενταχθούν στα κόμματα και τις οργανώσεις των λαϊκών δημοκρατιών, ταυτόχρονα να διαλυθούν όλες οι παρεμφερείς οργανώσεις του ΚΚΕ (ΕΠΟΝ, ΝΟΦ κλπ.) για να διευκολυνθεί η διαδικασία της μετάβασης, να ιδρυθούν λέσχες και σύλλογοι πολιτικών προσφύγων, κάτι που όμως δεν βρήκε σύμφωνο το SED.¹⁶¹ Φυσικά, αυτή η μεταβολή περιέλαβε και τα παιδιά που εντάχθηκαν στις οργανώσεις νέων και πιονέρων του γερμανικού κόμματος, με το τελευταίο να εκφράζει την ικανοποίησή του, υπογραμμίζοντας ενισχυτικά πως έτσι και αλλιώς στη Γερμανία δεν επιτρεπόταν να υφίστανται άλλες οργανώσεις.¹⁶²

Το πέραςμα των μελών του ΚΚΕ στο SED δεν έγινε χωρίς κραδασμούς που προκλήθηκαν εξαιτίας των διεθνών εξελίξεων, με επίκεντρο την εγκαίνια λίθο της αποσταλινοποίησης στη Σοβιετική Ένωση και τα επαναστατικά γεγονότα στην Ουγγαρία το 1956. Στις κομματικές συνελεύσεις των πολιτικών προσφύγων στην Ανατολική Γερμανία καταγράφηκε έκτοτε σωρεία «εχθρικών θέσεων», που τροφοδοτούταν εν μέρει από γράμματα με αποστολές στην Τασκένδη. «Εσείς μας εκθειάζετε τον Ζαχαριάδη και μας τον παρουσιάζατε για θεό και τώρα μας λέτε αυτά γι' αυτόν» τόλμησε να ξεστομίσει μια κοπέλα για να συνοδευτεί αμέσως η άποψή της και από άλλες επικριτικές φωνές, που έθεσαν ευθέως στο στόχαστρό τους τα ιδεολογικά θεμέλια της κομμουνιστικής πολιτικής πλατφόρμας: «Γιατί να μπαίνουμε στα ξένα κόμματα; Πώς μπορούμε να στέλνουμε για παράνομη δουλειά στην Ελλάδα μέλη του γερμανικού και βουλγαρικού κόμματος; Θα μας λένε τότε ξένους πράκτορες. [...] Στη Δυτική Γερμανία ζούνε καλύτερα. Εμείς δεν μπορούμε να πείσουμε κανέναν για το αντίστροφο. Αυτοί μας πείθουν με τα επιχειρήματά τους (οι αντιδραστικοί [...]).»¹⁶³

Παρόλ' αυτά η Κομματική Οργάνωση επιχείρησε να εξωραΐσει την τεταμένη κατάσταση στους κόλπους της και να παρουσιάσει τις όποιες παρεκτροπές – υπό την οπτική της νέας ρότας του κόμματος – ως σποραδικά φαινόμενα που θα εξέλειπαν με την πάροδο του χρόνου και την πρόοδο της πολιτικής δουλειά. Η πειθάρχηση ήταν η λέξη-κλειδί και αφορούσε τη

¹⁶⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 180, φάκ. 8/6/54: Έκθεση Θανάση Γεωργίου, Βερολίνο, 23 Οκτωβρίου 1950.

¹⁶¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 361, φάκ. 20/11/158: Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδος, Κεντρική Επιτροπή, «Προς τις Κ.Ε. των αδελφών Κομμάτων Πολωνίας, Τσεχοσλοβακίας, Γερμανίας, Ουγγαρίας, Ρουμανίας, Βουλγαρίας» και Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ (Μπαρτζιώτας) προς την Κεντρική Επιτροπή του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος Γερμανίας (Βερολίνο), Αριθ. 1314, 30 Νοεμβρίου 1953.

¹⁶² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/1: (Γιάννης) «Για το ταξίδι μου στη Γερμανία», 9 Ιουνίου 1951.

¹⁶³ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/12: «Έκθεση για τη δουλιά στη Γερμανία 18.3.57-27.4.57 (κομματική δουλιά με βάση τις αποφάσεις της 7^{ης} ολομέλειας)».

γενικότερη στάση σε δύο ταυτόχρονα περιβάλλοντα: Αυτό του ΚΚΕ στην προσφυγική επικράτεια του και του SED στην χώρα υποδοχής. Στην ουσία, ανήκοντας σε δύο κόμματα, δοκιμασμένα και δόκιμα μέλη αλλά και οι εξωκομματικοί ήταν υποχρεωμένοι να επιδείξουν πολιτική νομιμοφροσύνη, την οποία απαιτούσαν το γερμανικό καθεστώς και το φραξιονιστικό ΚΚΕ:

«[...] Η κατάσταση από την άποψη της κατανόησης της αλλαγής που έγινε στο κόμμα με την 6^η και 7^η Ολομέλεια είναι γενικά καλή. Το γενικό πνεύμα των συντρόφων είναι κομματικό, αν και υπάρχουν αρκετά ερωτηματικά ή ασάφειες και αντιρρήσεις που θα ξεκαθαρίσουν με συστηματική δουλειά και με τη γενικότερη ανάπτυξη της δουλειάς του κόμματος. [...] Η πολιτική στάση των προσφύγων είναι καλή. Σχεδόν όλοι οι εργαζόμενοι είναι στις ένοπλες ‘γκρούπες αγώνα’. Στα γεγονότα της Ουγγαρίας πήραν καλή στάση (ζήτησαν να πάνε εθελοντές, πρόσφεραν στον έρανο κλπ.). Υπερασπίζουμε τη γραμμή του γερμανικού κόμματος. Δεν έχουν όμως ανάλογη πολιτική δραστηριότητα μέσα στις κομματικές και στις άλλες εξωκομματικές οργανώσεις. Λίγο πολύ στεκόντουσαν με το ένα ποδάρι μέσα στη γερμανική ζωή.¹⁶⁴ Προσπαθήσαμε να τους προσανατολίσουμε για να μουν περισσότερο στη γερμανική ζωή και να πάρουν πιο ενεργητικό ρόλο στην εφαρμογή της γραμμής του γερμανικού κόμματος. [...] Η οργανωτική διάρθρωση της ‘Διεύθυνσης’ όπως ονομάζεται το όργανο που ασχολιέται με τους Έλληνες είναι περισσότερο προσανατολισμένη στη λύση των προβλημάτων ζωής, δουλειάς και μόρφωσης παρά προς την πολιτική κατατόπιση των εξελίξεων στην Ελλάδα και τον εκπολιτισμό. [...] Καλλιεργήσαμε την πειθάρχηση στις αποφάσεις του γερμανικού κόμματος. Γι’ αυτό κάναμε συστηματική δουλειά με προσωπικές επαφές και στις συνελεύσεις. Έτσι στις συνελεύσεις κομματικοί και εξωκομματικοί έπαιρναν θέσεις υπέρ της πιο στενής ενότητας ελλήνων και γερμανών υπέρ της πειθάρχησης στη γραμμή και τις θέσεις του κόμματος, για να στραφεί η προσοχή στο παρόν και στην προσπάθεια για το ανέβασμα της δουλειάς μας. [...]».¹⁶⁵

Από το 1956-1957 η “refugee land” του ΚΚΕ ακολούθησε στην πραγματικότητα αντιστρόφως ανάλογη πορεία από το κόμμα· η δική της σταθεροποίηση, με την

¹⁶⁴ Η βεβαιότητα του προσωρινού είχε οδηγήσει μερικούς στην απόφαση να μην αγοράσουν έπιπλα για να μην εξαναγκαστούν στη συνέχεια να τα αφήσουν πίσω όταν θα επέστρεφαν στην Ελλάδα.

¹⁶⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 127, φάκ. 7/14/12: «Έκθεση για τη δουλειά στη Γερμανία 18.3.57-27.4.57 (κομματική δουλειά με βάση τις αποφάσεις της 7^{ης} ολομέλειας)».

επιχειρούμενη πολιτικά και κοινωνικά ενσωμάτωσή της στα κράτη υποδοχής, συνοδεύτηκε από την αποσταθεροποίηση στο εσωτερικό του κόμματος και τη διάσπασή του σε «κολιγιαννικούς», «ζαχαριαδικούς», «μαρκικούς» και «ανεξάρτητους». Ειδικότερα για τους Έλληνες στην Ανατολική Γερμανία, οι «λίγοι» του Γεωργίου έγιναν ελάχιστα περισσότεροι αλλά ταυτόχρονα και ελάχιστα λιγότεροι. Περισσότεροι γιατί στις δύο προσφυγικές κινήσεις του 1949 και 1950 ήρθε τα επόμενα χρόνια να προστεθεί ένας περιορισμένος αριθμός μετεγκατασταθέντων στην Ανατολική Γερμανία, άνθρωποι ως επί το πλείστον των επιστημών και των γραμμάτων. Μεταξύ αυτών ξεχώριζαν αναμφίβολα ο Πέτρος Κόκκαλης (με την οικογένειά του), ο Δημήτρης Χατζής και η Μέλπω Αξιώτη. Εξαίρεση συνιστά η πενταμελής ομάδα του Halle στο Leipzig, που από τον Ιανουάριο του 1958 επαναλειτούργησε τον παράνομο ραδιοσταθμό του ΚΚΕ υπό τη νέα ονομασία «Η Φωνή της Αλήθειας».¹⁶⁶ Άλλοι, ανώνυμοι αυτή τη φορά, ακολούθησαν την ίδια διαδρομή με το όνειρο να σπουδάσουν, έχοντας αφετηρία τους την οικονομικά καχεκτική Ελλάδα της δεκαετίας του '60. Υπήρξαν και περιπτώσεις ατόμων που παραβίασαν τα σύνορα των δύο γερμανικών κρατών με σκοπό να εισέλθουν στη Λαοκρατική Γερμανία για τους δικούς τους εξατομικευμένους λόγους.

Λιγότεροι γιατί – σε αντίθεση με τους παραπάνω – μερικοί επιχείρησαν και πέτυχαν να δραπετεύσουν από τη χώρα, συνειδητοποιώντας προφανώς πως δεν επρόκειτο για τον επί της γης πολιτικοκοινωνικό «παράδεισο», όπως συνέβη με καταγεγραμμένες περιπτώσεις «παιδιών του Radebeul» από τις αρχές του '50. Άλλωστε, τον «παράδεισο» της Ανατολικής Ευρώπης εγκατέλειψε το 1964 και ο Βάσος Γεωργίου για να επιστρέψει στην Ελλάδα με τη βοήθεια των Ρουμάνων.¹⁶⁷ Ο αδελφός του Θανάσης έχασε μεν τότε έναν από τους αποδέκτες των επιστολών του αλλά ποτέ την πίστη μου στο κόμμα· παρέμεινε μια ολόκληρη ζωή στο Ανατολικό Βερολίνο, κολλώντας από τις αρχές του 1949 εκατοντάδες χιλιάδες ένσημα στο δημοσιογραφικό επάγγελμα και στο κομματικό βιβλιάρειό του.

Αν και η Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας αποτέλεσε τη «βιτρίνα» της Ανατολικής Ευρώπης, το καθεστώς που εγκαθίδρυσε ο Ulbricht και στη συνέχεια παρέλαβε και βελτίωσε ο Erich Honecker, δεν διέφερε σε τίποτε από αυτά στις άλλες «λαϊκές δημοκρατίες»· επρόκειτο για τους ίδιους καθεστωτικούς ολοκληρωτισμούς που είχαν επιβληθεί άνωθεν σε απόλυτα φιμωμένες κοινωνίες. Για το SED η Stasi (Ministerium für Staatssicherheit/MfS/Stasi) δεν ήταν απλώς ο μακρύν εκτελεστικός βραχίονας του κόμματος για την επιβολή και τον έλεγχο της ανατολικογερμανικής κοινωνίας αλλά η αντιπροσώπευση

¹⁶⁶ Βάσω Ψιμούλη, «Ελεύθερη Ελλάδα», «Η Φωνή της Αλήθειας». Ο παράνομος ραδιοσταθμός του ΚΚΕ: Αρχείο 1947-1968, ΑΣΚΙ/Θεμέλιο, Αθήνα 2006, σσ. 74-111 και ειδικότερα για τις εκπομπές του σταθμού «Η Φωνή της Αλήθειας» σ. 219 κ.έ.

¹⁶⁷ Τσέκου, Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες, σσ. 195-196.

του ίδιου του κράτους· με άλλα λόγια το SED ήταν το κράτος και η Stasi ο βασικός θεσμικός κατασταλτικός μηχανισμός του στο επίπεδο της ασφάλειας, προστασίας και διαίωξης του καθεστώτος („Schild und Schwert der Partei“=Η Ασπίδα και το Ξίφος του Κόμματος). Πώς διαμορφώθηκε τότε η θέση των Ελλήνων στην κοινωνία και ποια αντιμετώπιση έτυχαν από το κράτος της Stasi κατά τη διάρκεια των κορυφώσεων και υφέσεων του Ψυχρού Πολέμου; Μπορεί άραγε να γίνει λόγος κάτω υπό προϋποθέσεις για τους «Έλληνες της Στάζι»;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Οι Έλληνες της Στάζι

A. Από τον ελληνικό Εμφύλιο στην πρωσική «δικτατορία του προλεταριάτου»

Οι Έλληνες που βρέθηκαν στην Ανατολική Γερμανία μετά το τέλος του Εμφυλίου (Αύγουστος 1949) είχαν να αντιμετωπίσουν, εκτός από το δράμα της προσφυγιάς και της ένταξής τους στην κοινωνική πραγματικότητα μιας ολότελα ξένης χώρας, και τις προκλήσεις που αναφύονταν από ένα ολοκληρωτικό καθεστώς εν τη γενέσει του. Η παρουσία των Ελλήνων προσφύγων στη «Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία» (ΓΛΔ) συνόδεψε την πορεία του ανατολικογερμανικού κράτους από την ίδρυση έως και την κατάρρευσή του το φθινόπωρο του 1989. Το χρονικό αυτό διάστημα οι Έλληνες πρόσφυγες – και ιδιαίτερα όσοι ήταν αφοσιωμένοι στο ΚΚΕ – είχαν «την ευκαιρία» να διαπιστώσουν ιδίοις όμμασι την ελπιδοφόρα αφετηρία, την προβληματική εξέλιξη και το άδοξο τέλος του «σοσιαλιστικού πειράματος» στην υπερορία. Κάτω από τα ερείπια που άφησε πίσω του ο «υπαρκτός σοσιαλισμός» θάφτηκε και το όραμα για μια δικαιότερη κοινωνία, χωρίς κέρδη και προνόμια για τους λίγους.

Εκτός από τους πρόσφυγες του Εμφυλίου, τους λεγόμενους *Bürgerkriegsflüchtlinge*, μια νέα αρχή στην Ανατολική Γερμανία έκαναν και μέλη των προπολεμικών ελληνικών κοινοτήτων αλλά και Έλληνες που, για διάφορους λόγους, είχαν έρθει στη Γερμανία κατά τη διάρκεια της εθνικοσοσιαλιστικής και φασιστικής κατοχής στην Ελλάδα (1941-1944). Οι τρεις αυτές κατηγορίες συνιστούσαν κατά κύριο λόγο το ελληνικό ανθρώπινο δυναμικό της ΓΛΔ, με τα μέλη της πρώτης να υπερέχουν τόσο από αριθμητική άποψη, όσο και από την άποψη των «δικαιωμάτων», αφού το καθεστώς Ούλμπριχτ – για λόγους «συντροφικής αλληλεγγύης» – όφειλε να προσφέρει απλόχερα την υποστήριξή του. Αντιθέτως, τα μέλη των δύο άλλων κατηγοριών αντιμετωπίστηκαν από το καθεστώς εκ προοιμίου με δυσπιστία έως και εχθρότητα, διότι θεωρήθηκαν εκπρόσωποι της πάλαι ποτέ αστικής τάξεως ή οπαδοί του εθνικοσοσιαλισμού. Σε ορισμένες περιπτώσεις ίσχυαν και τα δύο.

Και οι τρεις κατηγορίες, ωστόσο, δεν αποτελούσαν το συστατικό στοιχείο της γερμανικής κοινωνίας.¹⁶⁸ Όπως και άλλες μη γερμανικές εθνικές κοινότητες (π.χ. Γάλλοι, Ισπανοί), έτσι και η ελληνική (με βασικό άξονα τους πρόσφυγες) έπρεπε να παράσχει τα απαραίτητα

¹⁶⁸ Τον Ιανουάριο του 1964 ζούσαν στην Ανατολική Γερμανία 18.500 αλλοδαποί, από τους οποίους 1.904 ήταν Έλληνες, βλ. Jochen Staadt, „Deutschland den Deutschen“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 31 August 2015.

εχέγγυα νομιμοφροσύνης απέναντι στη «λαϊκοδημοκρατική» κυβέρνηση της Ανατολικής Γερμανίας και τη Σοβιετική Ένωση. Η ενσωμάτωσή της στις οργανώσεις της ΓΛΔ και του SED ήταν ένα πρώτο βήμα προς τη «σωστή» κατεύθυνση. Αυτό, όμως, δεν αρκούσε από μόνο του. Για την εξακρίβωση του βαθμού αφοσίωσης των υπηκόων του, το κομμουνιστικό καθεστώς διέθετε και άλλους, αποδοτικότερους μηχανισμούς. Το «Υπουργείο Κρατικής Ασφάλειας» («Ministerium für Staatssicherheit», MfS) ή αλλιώς «Στάζι» («Stasi») ήταν η αιχμή του δόρατος για την έγκαιρη ανακάλυψη και αποτελεσματική καταπολέμηση του «εσωτερικού εχθρού». Η περιώνυμη υπηρεσία επιδίωξε, με επιτυχία, την επέκταση της δραστηριότητάς της και σε τμήματα του μη γερμανικού πληθυσμού, δημιουργώντας ένα κλίμα έντονης καχυποψίας, ανασφάλειας και φόβου ανάμεσα στα μέλη των διάφορων εθνικών κοινοτήτων, μεταξύ των οποίων και της ελληνικής, η οποία ασφαλώς δεν αποτέλεσε εξαίρεση.

B. Οι «ελληνικοί» φάκελοι της Στάζι

Στο σύνολό του το αρχείο στην κεντρική υπηρεσία στο Βερολίνο (BStU) συγκροτείται από αρχειοθετημένους ή υπό επεξεργασία φακέλους μέχρι και το 1989/90 αλλά και από οπτικοαουστικό υλικό (φωτογραφίες, αρνητικά, βίντεο, φιλμ, ηχογραφημένες συνομιλίες). Επίσης εκεί απόκεινται τα αρχεία των πρόδρομων οργανώσεων της Στάζι («Politische Polizei K 5» και «Amt für Nationale Sicherheit der DDR»). Συνολικά, το διασωθέν υλικό καταλαμβάνει έκταση 111 χιλιομέτρων ή χωρά σε περισσότερα από 1.500 γήπεδα ποδοσφαίρου.¹⁶⁹

Το «ελληνικό αρχείο» της Στάζι αποτελείται από εκατό περίπου φακέλους, σύνολο κάπου έντεκα με δώδεκα χιλιάδες σελίδες. Ίσως να υπάρχουν και άλλοι που λανθάνουν, κυρίως εκείνοι για τους οποίους η αναζήτηση στηρίζεται στους ονομαστικούς καταλόγους βάσει των οποίων η ίδια η Στάζι αρχειοθετούσε τις υποθέσεις. Η πλήρη ταυτοποίηση του ελληνικού ονόματος με τον προς αναζήτηση φάκελο παραμένει ακόμη και σήμερα μια σχετικά απαιτητική υπόθεση για το προσωπικό του αρχείου.

Μέχρι σήμερα έχει γίνει περιορισμένη χρήση του «ελληνικού αρχείου», κυρίως για ιδιωτικούς και δημοσιογραφικούς σκοπούς,¹⁷⁰ και δεν έχει μελετηθεί συστηματικά με στόχο

¹⁶⁹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το αρχείο βλ.

http://www.bstu.bund.de/DE/Archive/UeberDieArchive/node.html;jsessionid=DC5AD0AB8A8E2D44B7D7D93005C23F33.2_cid344

¹⁷⁰ Για παράδειγμα, βλ. το ενδιαφέρον για την πολύκροτη υπόθεση του Σ.Κ., που ήταν πράκτορας της Στάζι (κωδικά ονόματα «Κρόκου» και «Κασκαντέρ»). Evangelos Antonaros, „Wag Griechenlands ‘Businessman des

την εκπόνηση επιστημονικών συγγραμμάτων. Πρόκειται για ένα αναξιοποίητο ερευνητικά αρχείο που ρίχνει φως εκ των έσω στο ζήτημα της εμπλοκής Ελλήνων πολιτών της ΓΛΔ στους πιο σκοτεινούς μηχανισμούς ενός ολοκληρωτικού καθεστώτος. Επίσης, βοηθά να διερευνηθούν και να κατανοηθούν σε μεγάλο βαθμό οι συνθήκες, κάτω από τις οποίες έλαβε χώρα η στρατολόγηση και η συνεργασία τους με τη Στάζι.

Από τους φακέλους που εντοπίστηκαν δεν ανέκυψαν συνταρακτικά στοιχεία για τις σχέσεις μεταξύ του ΚΚΕ και των μυστικών κρατικών υπηρεσιών της Ανατολικής Γερμανίας (ειδικά της Στάζι) σε επίσημο ή ανεπίσημο επίπεδο. Αντιθέτως, οι φάκελοι περιέχουν στοιχεία για τη στρατολόγηση Ελλήνων της ΓΛΔ (πολιτικών προσφύγων και μη) με σκοπό την παρακολούθηση «ύποπτων προσώπων» ή τη συλλογή πληροφοριών για τις δραστηριότητες άλλων πολιτών τόσο στην Ανατολική Γερμανία όσο και στο Δυτικό Βερολίνο το οποίο, λόγω του ιδιαίτερου καθεστώτος που το διέπεε,¹⁷¹ θεωρήθηκε από τη Στάζι ορμητήριο Ελλήνων «κατασκόπων» προς την Ανατολική Γερμανία. Επισήμως διέθετε προξενικές αρμοδιότητες για τους Έλληνες του Δυτικού Βερολίνου και της Ανατολικής Γερμανίας. Για να αποκτήσει επαφή με το ελληνικό στοιχείο της ΓΛΔ έστειλε προσκλήσεις για συμμετοχή σε εθνικές και θρησκευτικές γιορτές, οργάνωνε την αποστολή πακέτων βοήθειας και επεδίωκε τη χορήγηση διαβατηρίων για τους πρόσφυγες. Επίσης, υπάλληλοι στα γραφεία της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής προσπαθούσαν να πείσουν τους Έλληνες της ΓΛΔ, που είχαν έρθει για την ανανέωση των διαβατηρίων τους, να επιστρέψουν στην Ελλάδα.¹⁷² Πρέπει να θεωρείται σίγουρο ότι επιχείρησαν να αποσπάσουν από αυτούς πληροφορίες για την κατάσταση των πολιτικών προσφύγων στη ΓΛΔ.

Η Στάζι, από την άλλη, επιθυμούσε να πληροφορηθεί τα ονόματα των προσώπων που συνδέονταν με την εκεί Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή και επισκέπτονταν τακτικά ομοεθνείς τους στον ανατολικό τομέα της πόλης και τη ΓΛΔ. Για τον σκοπό αυτόν επιστράτευσε Έλληνες της ΓΛΔ που, με το πρόσχημα της διεκπεραίωσης ιδιωτικών υποθέσεων, κυρίως της υποβολής αιτήσεων για την έκδοση διαβατηρίου (Heimattpass), πηγαινοέρχονταν στα γραφεία της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής, παρακολουθώντας τις κινήσεις των επισκεπτών αλλά και καταγράφοντας στιχομυθίες – όσο ασήμαντες και αν

Jahres' ein DDR-Spion?“, in <http://www.welt.de/print-welt/article376043/War-Griechenlands-Businessman-des-Jahres-ein-DDR-Spion.html>. Αριστέα Μπουγάτσου, «Ποιους κατέδιδε ο 'Κρόκος' στη Στάζι», στο <http://www.kathimerini.gr/142528/article/epikairothta/politikh/poioys-katedide-o-krokoys-sth-stazi>.

¹⁷¹ Το Δυτικό Βερολίνο αποτελούσε θύλακα της «καπιταλιστικής Δύσης» στην κομμουνιστική Ανατολή. Ως εκ τούτου ήταν ένα αγκάθι στα πλευρά της ΓΛΔ και του Ανατολικού μπλοκ γενικότερα, καθώς αντιπροσώπευε έναν εναλλακτικό τρόπο (ελεύθερου) βίου στο έδαφος των κομμουνιστικών δικτατοριών και μαγνήτιζε τα βλέμματα του ανατολικογερμανικού πληθυσμού.

¹⁷² Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik [στο εξής BStU], MfS, HA XX ZMA 606, Bl. 1, 37-38, 149-150.

ήταν αυτές – μεταξύ των Ελλήνων υπαλλήλων. Επίσης, ήθελε να διαγνώσει ακριβέστερα τις υπηρεσιακές σχέσεις της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής με την Αθήνα.

Στο σημείο αυτό είναι αναγκαία η εξής παρατήρηση: Μέχρι το 1973 δεν είχαν συναφθεί διπλωματικές σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και της ΓΛΔ, κάτι που μάλλον δυσχέραινε τη θέση των Ελλήνων στην Ανατολική Γερμανία. Στα χαρτιά τους αναγραφόταν η ένδειξη *Heimatlos*, δηλαδή ότι δεν διέθεταν πατρίδα. Ως «απάτριδες», λοιπόν, τελούσαν υπό ένα είδος ομηρίας του κομμουνιστικού καθεστώτος και βεβαίως υπό την ομηρία της Στάζι.¹⁷³

Επίσης μεγάλο ενδιαφέρον έδειξε η Στάζι στα μέσα της δεκαετίας του 1960 για τις μετακινήσεις, τις οικονομικές δυσκολίες και τις ερωτικές (εξωσυζυγικές) περιπέτειες του γενικού προξένου στο Δυτικό Βερολίνο Νικόλαου Καρανδρέα με τη Γερμανίδα γραμματέα του (που όπως εικάζεται του κόστισαν μάλιστα και τη θέση του), καθώς για τον βίο ορισμένων στενών συνεργατών του, όπως του διευθυντή του τμήματος διαβατηρίων Ηλία Γρίλλα, του αναπληρωτή γενικού προξένου Βασίλειου Καρατζά και του συνεργάτη της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής Κωνσταντίνου Δρακά. Ο Γενικός Πρόξενος ήταν ταυτόχρονα και επικεφαλής της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής.¹⁷⁴ Δεν αποκλείεται η Στάζι να σχεδίαζε τον εκβιασμό του, με αντάλλαγμα τη μυστική παροχή χρήσιμων και αξιόπιστων πληροφοριών. Μάλιστα, οι Έλληνες συνεργάτες της Στάζι περιέγραψαν αναλυτικά τους χώρους των γραφείων της Στρατιωτικής Αποστολής, προκειμένου να συνταχθεί ειδικός χάρτης. Ας σημειωθεί ότι στο ίδιο κτίριο στεγάζονταν και τα γραφεία της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής, γεγονός που ενδιέφερε ιδιαίτερα τη Στάζι, αφού εκτιμήθηκε πως η δράση των Ελλήνων «κατασκόπων» δεν μπορούσε να είναι άγνωστη στη βρετανική πλευρά.

Μέχρι τη δεκαετία του 1960 η Στάζι δεν έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις πολιτικές δραστηριότητες του ΚΚΕ και των πολιτικών προσφύγων. Οι φιλοκινεζικές και φιλοαλβανικές τάσεις που αναπτύχθηκαν στους κόλπους των προσφύγων το 1963 και η αλληλογραφία ανάμεσα στους Έλληνες της Σαξωνίας και τον άλλοτε πανίσχυρο γενικό γραμματέα του ΚΚΕ, Νίκο Ζαχαριάδη, στη μακρινή Τασκένδη, προκάλεσαν ανησυχία στους ιθύνοντες της ΓΛΔ.¹⁷⁵ Η σοβιετική επέμβαση στη Τσεχοσλοβακία και η διάσπαση του ΚΚΕ σε μια ορθόδοξη και μια ρεφορμιστική («διασπαστική») κατεύθυνση σκλήρυναν περαιτέρω τη στάση της Στάζι. Καταρχάς, θέλησε να ενημερωθεί για τη θέση των πολιτικών προσφύγων

¹⁷³ Με τη λειτουργία της ελληνικής πρεσβείας στο Ανατολικό Βερολίνο από το 1974, η Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή στο Δυτικό Βερολίνο δεν ήταν πλέον αρμόδια για τα ζητήματα των Ελλήνων της Ανατολικής Γερμανίας. Έτσι έχασε την αρχική σημασία που είχε για τους Έλληνες της ΓΛΔ, βλ. Troebst, «Πρόσφυγες σε μια διαιρεμένη χώρα», σ. 192.

¹⁷⁴ BStU, MfS, Zentralarchiv Allg. 161/168, Bd. 4, Bl. 12, 14, 42, 45, 64-65.

¹⁷⁵ Troebst, «Πρόσφυγες σε μια διαιρεμένη χώρα», σ. 188.

έναντι της σοβιετικής επέμβασης, εάν δηλαδή επικροτούσαν τη στρατιωτική καταστολή της «Ανοιξης της Πράγας». Επίσης, άρχισε να καταγράφει τις εξελίξεις στο εσωτερικό του ΚΚΕ και να παρακολουθεί στενά τις κινήσεις των «διασπαστών», που ανέπτυξαν ζωνρή δράση στις περιφέρειες του Βερολίνου, της Δρέσδης, της πόλης Καρλ-Μαρξ και της Λειψίας. Μέσω «παράνομων συναθροίσεων» επεδίωκαν να διευρύνουν τη βάση τους στο έδαφος της ΓΛΔ. Η παράνομη αποστολή του έντυπου υλικού τους στη ΓΛΔ, με αποδέκτες Έλληνες εργάτες, φοιτητές και επιστήμονες, οργανώθηκε από συντρόφους που διέμεναν στη Ρουμανία, την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και το Δυτικό Βερολίνο.¹⁷⁶

Παράλληλα, στα τέλη της δεκαετίας του 1960, η Στάζι συγκέντρωνε πληροφορίες για τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας των Ελλήνων φοιτητών στο Δυτικό Βερολίνο κατά του στρατιωτικού καθεστώτος στην Αθήνα, καθώς και για τις δομές των – μάλλον ολιγομελών – ακροαριστερών οργανώσεων μαοϊκού προσανατολισμού στην ίδια πόλη. Επρόκειτο για το «Αγωνιστικό Μέτωπο Επαναστατημένων Ελλήνων» (ΑΜΕΕ) – μάλλον επρόκειτο για το «Αντιφασιστικό Μέτωπο Ελλήνων Εξωτερικού» – και το «Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος-Μαρξιστικό Λενινιστικό» (ΚΚΕ-ΜΛ). Ο Ιωάννης Ζάχος, ο Βασίλης Αυγέρος και ο Νικόλαος Σμυρνιός ήταν οι πρωταγωνιστές της μαοϊκής κινήσεως και κυκλοφορούσαν φυλλάδια κατά του στρατιωτικού καθεστώτος στην Αθήνα, ασκώντας παράλληλα δριμύτατη κριτική στους «προδότες» του μαρξισμού-λενινισμού. Σύμφωνα με τη Στάζι διατηρούσαν διάιλους επικοινωνίας με το μαοϊκό κέντρο στην Πράγα και επεδίωκαν τη συγκρότηση «ελληνικών εξτρεμιστικών αριστερών οργανώσεων στις σοσιαλιστικές χώρες».¹⁷⁷ Η Προσωρινή Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ-ΜΛ είχε ιδρυθεί τον Σεπτέμβριο του 1964 από πολιτικούς πρόσφυγες, που είχαν διαγραφεί από στελέχη του ΚΚΕ. Πρόεδρός της ήταν ο Πολύδωρος Δανηλίδης, πολιτικός εξόριστος στη Ρουμανία.¹⁷⁸

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Θ. Κ. από τον Κακόλακο της περιοχής Πωγωνιού στην Ήπειρο, ο οποίος είχε γεννηθεί το 1934 και κατέφυγε τον Αύγουστο του 1949 στη ΓΛΔ, με ενδιάμεσο σταθμό την Αλβανία. Ο πατέρας του ήταν μέλος του Αγροτικού Κόμματος (1933-1945). Σύμφωνα με τις πληροφορίες που διέθετε η Στάζι, ο Κ. είχε σπουδάσει το διάστημα 1961-1965 οικονομικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο Χούμπολτ του Ανατολικού Βερολίνου. Προηγουμένως, τα έτη 1959-1961, είχε εκπαιδευτεί στη Λειψία στο επάγγελμα του χειριστή μηχανών. Το εργασιακό του ήθος όπως και οι επιδόσεις του θεωρήθηκαν από τη διοίκηση του τυπογραφείου, όπου εργάστηκε στη συνέχεια, κατώτερων των περιστάσεων.

¹⁷⁶ BStU, MfS, BV Berlin Abteilung II 597, Bd. 1/3, Bl. 184-185.

¹⁷⁷ BStU, MfS, HA XX ZMA 606, Bl. 1, 2-6.

¹⁷⁸ Σχετικά με την ίδρυση και τη διαδρομή του ΚΚΕ (μ-λ), βλ. <http://www.kkempl.gr/diadromi/>.

Ήταν μέλος του ΚΚΕ, αν και χαρακτηριζόταν την ηγεσία του δορυφόρου της ΕΣΣΔ. Γι' αυτό το λόγο διαγράφηκε από μέλος του κόμματος. Το χρονικό διάστημα 1956-1969 διετέλεσε μέλος του SED. Και από αυτό το κόμμα όμως διαγράφηκε, διότι τήρησε «εχθρική στάση» έναντι της σοβιετικής επέμβασης στην Τσεχοσλοβακία, την οποία μάλιστα σύγκρινε με τη διάλυση της Τσεχοσλοβακίας το 1938/39 από το Γ' Ράιχ. Εκτός αυτού, από το 1966 ο Κ. αποθέωνε την πολιτική του Μάο, τον οποίο χαρακτήριζε «γνήσιο μαρξιστή-λενινιστή», επισκεπτόταν συχνά την κινεζική πρεσβεία, από όπου προμηθευόταν σχετική βιβλιογραφία, και άκουγε τις γερμανόφωνες εκπομπές του ραδιοφωνικού σταθμού του Πεκίνου. Σε κομματικές συγκεντρώσεις και σε συνελεύσεις εργοστασίων υπεράσπιζε ανοικτά την «κινεζική γραμμή» και επεδίωκε να «παρασύρει» και άλλους συντρόφους, δίχως όμως αποτέλεσμα.

Παρά τις νουθεσίες του SED δεν είχε σκοπό να αποκηρύξει τις ιδέες του. Στις αρχές του 1970, όταν τιμωρήθηκε στη νέα δουλειά του για πειθαρχικό παράπτωμα, σταμάτησε να εργάζεται. Από τον Απρίλιο του ίδιου έτους απασχολήθηκε στο τμήμα οικονομικών του κρατικού τυπογραφείου στο Ανατολικό Βερολίνο. Ακόμη, είχε επαφή με άλλους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες και με ακροαριστερές οργανώσεις στο Δυτικό Βερολίνο, με ορισμένα μέλη των οποίων συνομίλησε στο διαμέρισμά του στο Ανατολικό Βερολίνο. Εδώ εννοείται ίσως το ΚΚΕ-ΜΛ. Επίσης, δεχόταν συχνά επισκέψεις από την Κύπρο και άλλων αλλοδαπών (μεταξύ άλλων και γυναικών). Είχε εκφράσει μάλιστα σε συναδέλφους του την επιθυμία να καταφύγει στη Μεγαλόνησο, στην οποία και ταξίδευσε το καλοκαίρι του 1969, όπως και το καλοκαίρι του 1970, ύστερα από πρόσκληση ενός Κύπριου συνδικαλιστή. Ο τελικός σκοπός του ήταν να περάσει στην Ελλάδα, τον φόβιζε όμως το ενδεχόμενο να μείνει χωρίς δουλειά. Κατά την επιστροφή του έφερε μαζί του δύο πουλόβερ (το ένα το πούλησε, το άλλο το χάρισε) και δύο πουκάμισα για προσωπική χρήση, όπως και αμερικανικά δολάρια, παραβιάζοντας έτσι τις ισχύουσες τελωνειακές διατάξεις της ΓΛΔ. Χωρίς αμφιβολία, ο Κ. ανήκε στους ιδεολογικούς εξ' αριστερών εχθρούς του SED. Η προσωρινή σύλληψη και ανάκρισή του από την «Κεντρική Υπηρεσία ΙΧ» της Στάζι, για την εξακρίβωση πιθανής εχθρικής δραστηριότητας, ήταν η αναμενόμενη λογική κατάληξη.¹⁷⁹

Αν και δεν εντοπίστηκαν συγκεκριμένα επιβαρυντικά στοιχεία εναντίον του, αν είχε δηλαδή επαφές με κάποια «ιμπεριαλιστική μυστική υπηρεσία» ή άλλο «εχθρικό κέντρο», ο Κ. τέθηκε υπό καθεστώς παρακολούθησης. Τα ταξίδια του στην Κύπρο ήταν για τη Στάζι ένας σοβαρός λόγος για να μην τον εμπιστεύονται. Έτσι, οι επιστολές που λάμβανε από τους

¹⁷⁹ BStU, MfS, GH 31/72, Bd. 19, Bl. 6, 12, 13, 20-22, 35, 61-62, 92-93, 94-96. BStU MfS GH 31/72, Bd. 22, Bl. 218-223.

γνωστούς του στη Λευκωσία, περνούσαν πρώτα από το μικροσκόπιο της Στάζι.¹⁸⁰ Χαρακτηριστική είναι η απόρρητη «Εκθεση Παρακολουθήσεως», που συνέταξε ο αρμόδιος υπολογαγός Σούλτσε (Schulze) στις 20 Αυγούστου 1971 για τις δραστηριότητες του «δύσκολου» Έλληνα συντρόφου στις 29 Ιουλίου:

«06.54 Ο Κ. εγκατέλειψε το διαμέρισμά του και κατευθύνθηκε στο γειτονικό ταχυδρομείο 43 (δύο λεπτά με τα πόδια). Δεν στάθηκε δυνατό να εξακριβωθεί, τι έκανε. Το ταχυδρομείο δεν είχε ανοίξει ακόμη εκείνη την ώρα [...]. Από το ταχυδρομείο κατευθύνθηκε, παίρνοντας το συντομότερο δρόμο, στο χώρο της δουλειάς του – Κρατικό Τυπογραφείο της ΓΛΔ –, στο οποίο εισήλθε στις 06.59.

17.06 Έφυγε από τη δουλειά του και πήγε μετά από λίγο στο διαμέρισμά του.

17.18 Εγκατέλειψε το διαμέρισμά του και πήγε για ψώνια στην περιοχή του. Αμέσως μετά πήγε στις 17.37 στο ταχυδρομείο 43. Εδώ ζήτησε να ενημερωθεί από τη θυρίδα για τα πακέτα και τις ταχυδρομικές αποστολές, εάν είχε φτάσει μια συστημένη επιστολή για αυτόν [...]. Στη συνέχεια ενημερώθηκε για το τι έπρεπε να γίνει, διότι η επιστολή που είχε ταχυδρομηθεί εδώ και πολύ καιρό δεν ανευρέθηκε. Αφού πληροφορήθηκε την απάντηση, πήγε στη θυρίδα για το λόττο και έδωσε τα κουπόνια του. Κατόπιν πήγε στο διαμέρισμά του, όπου εισήλθε στις 18.00.

18.20 Έφυγε πάλι από το σπίτι. Λίγο πριν κοίταξε στο γραμματοκιβώτιο του.

Περπατώντας αργά, έφτασε στο υποδηματοποιείο «Κέντρο» στο [διαγραμμένη λέξη], είδε τις βιτρίνες του καταστήματος και επέστρεψε στο διαμέρισμά του.

19.36 Έφυγε εκ νέου από το διαμέρισμά του και πήγε [διαγραμμένη λέξη]. Αυτή τη φορά πήρε το δρόμο μέσα από το πάρκο των νεόκτιστων εγκαταστάσεων.

19.45 Έφτασε στο σπίτι.

Προηγουμένως, μίλησε από το θυροτηλέφωνο με [διαγραμμένη λέξη], και είπε: «Άνοιξε

¹⁸⁰ BStU, MfS, GH 31/72, Bd. 22, Bl. 10-11.

λίγο σε παρακαλώ».

Σε ποιο διαμέρισμα πήγε στη συνέχεια, δεν στάθηκε δυνατό να εξακριβωθεί λόγω των συνωμοτικών κανόνων.

Σε αυτό το σπίτι έμεινε περίπου 10 λεπτά. Έπειτα επέστρεψε στο σπίτι του, στο οποίο έφτασε μετά από οκτώ περίπου λεπτά.

Από τότε και μέχρι τις 21.30 δεν ξαναεμφανίστηκε». ¹⁸¹

Σε μια συνολική εκτίμηση για το άτομο του Κ., ο υπολοχαγός Σούλτσε τον χαρακτήρισε μεταξύ άλλων «δύσκολο άνθρωπο», κάτι που αποτυπωνόταν στον τρόπο σκέψης και εργασίας του. Σε ό,τι αφορούσε το τελευταίο, χρειαζόταν περισσότερο χρόνο απ' ό,τι οι συνάδελφοί του για να εκτελέσει συγκεκριμένες εργασίες. Ωστόσο, ήταν εργατικός και συνεπής, και ενσωματωμένος στην κολεκτίβα. Λόγω του είδους της δουλειάς του δεν ήταν σε θέση να αναπτύξει κατασκοπευτική δραστηριότητα. Για να αποκτήσει πρόσβαση σε απόρρητες πληροφορίες, έπρεπε πρώτα να δημιουργήσει τις απαραίτητες επαφές στην επιχείρηση, ιδίως με τυπογράφους. Ο ίδιος, εξάλλου, δεν είχε φίλους ανάμεσα στους συναδέλφους του. Αντιθέτως, είχε πολλές θαυμάστριες ανάμεσα στις γυναίκες-συναδέλφους της επιχείρησης. Στις πολιτικές συζητήσεις που οργανώνονταν, μιλούσε ανοικτά και έδειχνε ενδιαφέρον για οποιοδήποτε θέμα. Ήταν, όμως, αρκετά προσεκτικός στο να τοποθετηθεί πολιτικά. Τα ανώτερα στελέχη της επιχείρησης, όμως, δυσπιστούσαν απέναντί του. ¹⁸²

Όπως προκύπτει από τη μελέτη των διαθέσιμων στοιχείων, η Στάζι ανησυχούσε τόσο για τη διάδοση των ρεφορμιστικών αντιλήψεων στην κοινότητα των πολιτικών προσφύγων, όσο και για την πιθανή αύξηση της επιρροής γενικά των μαοϊστών στην Ανατολική Γερμανία. Ήταν η εποχή, άλλωστε, της σινο-σοβιετικής ρήξης, ¹⁸³ και η «αίρεση» του μαοϊσμού θεωρούταν από τη Στάζι απειλή για τη Σοβιετική Ένωση και το μονοπώλιο εξουσίας του SED. Ως εκ τούτου, δεν είχε καμία θέση στην κοινωνία της ΓΛΔ.

Την ίδια ακριβώς εποχή, η Στάζι ήρθε αντιμέτωπη με την προσπάθεια της δικτατορίας των συνταγματάρχων να εξαπλώσει και να εδραιώσει την επιρροή της ανάμεσα στους Έλληνες του Δυτικού Βερολίνου. Συγκεκριμένα, η Στάζι κατάρτισε κατάλογο με τα ονόματα μελών

¹⁸¹ BStU, MfS, GH 31/72, Bd. 19, Bl. 150-151.

¹⁸² Στο ίδιο, Bl. 260-262.

¹⁸³ Σχετικά με τη σινο-σοβιετική ρήξη, βλ. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, 10^η έκδ., Πατάκης, Αθήνα 2010, σσ. 195-199.

εθνικιστικών οργανώσεων, που δραστηριοποιήθηκαν στο Δυτικό Βερολίνο, σε στενή συνεργασία με την Αθήνα, για την προσέλκυση νέων μελών από την ελληνική κοινότητα. Επίσης, δεν έλειψαν και οι ενέργειες «εξαγορασμένων οργάνων της χούντας» – όπως του φοιτητή Θ. Α. από την Ιταλία – να ταξιδέψουν στην Ανατολική Γερμανία για να αποκτήσουν προφανώς επαφή με τους εκεί Έλληνες. Μεταξύ των προσώπων που παρακολουθούσε η Στάζι – μέσω των οργάνων της Ι. Δ. και Α. Τ. –¹⁸⁴ ήταν ο καθηγητής Ι. Τ., ο διδάκτορας Α. Μπ. (θεωρούταν μέλος της «φασιστικής» οργάνωσης στο Δυτικό Βερολίνο)¹⁸⁵ και ο διπλωμάτης Λεωνίδα Ευαγγελίδης (πρεσβευτής στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία μεταξύ 1987 και 1990 και μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση από το 1992 έως το 1993). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έδειξε ακόμη για τη στρατολόγηση συνεργατών στην ελληνική ταβέρνα «Ακρόπολις», όπου σύχναζαν πολλοί Έλληνες, ανάμεσά τους και «νεαροί με μακριά μαλλιά και χασισοπότες». Ως πιθανός συνεργάτης εξετάστηκε η συνιδιοκτήτρια της ταβέρνας Σ. Β. (πολωνικής καταγωγής). Η Στάζι μελέτησε και το ενδεχόμενο να στρατολογήσει τον ομοφυλόφιλο ιδιοκτήτη του επίσης ελληνικού εστιατορίου «Η Ταβέρνα».¹⁸⁶

Η εξόριστη «αιρετική» Αριστερά από τη μία και το μακρύ χέρι των συνταγματαρχών στην Αθήνα από την άλλη προβληματίζαν τη Στάζι σχετικά με τη στάση που θα τηρούσαν οι Έλληνες της ΓΛΔ απέναντι στο καθεστώς. Έως την πτώση του Τείχους και την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος, ειδικά ο κόσμος των πολιτικών προσφύγων θα τελούσε υπό παρακολούθηση, σε συνδυασμό με τις γενικότερες εξελίξεις στην Ανατολική Γερμανία ή σε διεθνές πεδίο. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και, κυρίως, στη δεκαετία του 1980 η συντριπτική πλειοψηφία τους επέστρεψε στην Ελλάδα, γυρνώντας οριστικά την πλάτη τους

¹⁸⁴ Η Τ. επιθυμούσε διακαώς να επιστρέψει στην Ελλάδα, αλλά οι αιτήσεις της απορρίπτονταν από το ΚΚΕ. Γι' αυτόν τον λόγο είχε χείριστες σχέσεις με τους Έλληνες συντρόφους, ειδικά με τη Β.Π., υπεύθυνη προφανώς για την περίπτωση των αιτήσεών της. Σύμφωνα με τη Στάζι ο σύζυγός της, Μ.Τ., διευθυντής του εκπαιδευτικού ιδρύματος στη Γερμανική Ακαδημία Επιστημών, την κακοποιούσε σωματικά λόγω της επιμονής της να εγκαταλείψει τη ΓΛΔ και, ίσως, λόγω της εξωσυζυγικής σχέσης που διατηρούσε με έναν Γερμανό πολίτη από το Δυτικό Βερολίνο, τον Ρ. Κ., ο οποίος της έφερνε ρούχα και χρήματα. Είχε ανοίξει μάλιστα στο όνομά της λογαριασμό σε δυτικογερμανικά τράπεζα ύψους 6.000 μάρκων. Η Τ. ήταν όμορφη γυναίκα, ντυνόταν κατάλληλα και της άρεσε να διασκεδάζει. Η σχέση της με τον Κ. αποσκοπούσε τόσο στην «ικανοποίηση των σεξουαλικών της αναγκών», όσο και στη σύναψη επαφής με την Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή στο Δυτικό Βερολίνο. Η επιδίωξή της ήταν να εγκαταλείψει νόμιμα την Ανατολική Γερμανία. Το ΚΚΕ δεν είχε καμία αξία γι' αυτήν, ήταν διασπασμένο και δεν είχε επαφή με την ελληνική πραγματικότητα. Η πράκτορας «Επνα» παρακολουθούσε τις κινήσεις της. Μέσω της Τ. σχεδίαζε η Στάζι να στρατολογήσει τον Κ., χωρίς όμως να ενημερωθεί γι' αυτό η «Επνα». Τελικά, η Τ., που είχε δύο παιδιά, θα ξεκινήσει μια νέα ζωή στο Δυτικό Βερολίνο. Το ΚΚΕ και η Στάζι υποπεύονταν ότι είχε στρατολογηθεί από ελληνικές μυστικές υπηρεσίες, βλ. BStU, MfS, BV Berlin, Abt. II 597, Bd. 3/3.

¹⁸⁵ Στα έγγραφα της Στάζι απουσιάζουν αναφορές στο όνομα της συγκεκριμένης οργάνωσης, η οποία χαρακτηρίζεται απλώς «φασιστική».

¹⁸⁶ BStU, MfS, AFO 131/83, Bd. 1, Bd. 2, Bd. 3 και Bd. 4.

στον «σοσιαλιστικό παράδεισο» της ΓΛΔ.¹⁸⁷

Γ. Οι Έλληνες πράκτορες της Στάζι

Ποια πρόσωπα, όμως, στρατολογήθηκαν από τη Στάζι και για ποιο σκοπό; Με ποιον τρόπο τα πλησίασαν οι αξιωματικοί της και τι ακριβώς ανέμεναν από αυτά; Ποια υλικά ή άλλου είδους ανταλλάγματα υποσχέθηκαν για να εξασφαλίσουν τη συνεργασία τους; Τί ακριβώς περιλάμβανε το «μενού» των δραστηριοτήτων των Ελλήνων πρακτόρων; Πώς αντιλαμβάνονταν οι ίδιοι την υπηρεσία τους αυτή, δεδομένου ότι η Στάζι ήταν μισητή στον πληθυσμό και οι πράκτορές της ο «φόβος και ο τρόμος» της ανατολικογερμανικής κοινωνίας; Υπήρχε η δυνατότητα να αρνηθεί κανείς την ένταξή του στο δίκτυο συνεργατών της Στάζι; Ποια ήταν η τύχη των Ελλήνων συνεργατών μετά την πτώση του Τείχους και πώς επανήλθαν σε φυσιολογικούς ρυθμούς καθημερινότητας; Αυτά είναι ορισμένα από τα ερωτήματα, τα οποία προέκυψαν από τη μελέτη των φακέλων της Στάζι και θυμίζουν, χωρίς υπερβολή, την καταπληκτική κινηματογραφική επιτυχία «Οι ζωές των άλλων».¹⁸⁸

Σε αυτά, λοιπόν, τα ερωτήματα θα εστιάσει η ανάλυση στη συνέχεια, προσπαθώντας να δοθούν απαντήσεις στο βαθμό, φυσικά, που οι πηγές το επιτρέπουν. Πάντως, σε κάθε περίπτωση και ανεξαρτήτως των κινήτρων τους οι Έλληνες ΙΜ βοήθησαν τη Στάζι να διεισδύσει στον κόσμο των πολιτικών προσφύγων. Όπως και οι υπόλοιπες μη γερμανικές εθνοτικές ομάδες, έτσι και η ελληνική βρέθηκε στο στόχαστρο της Στάζι που ήθελε να εξακριβώσει τον βαθμό της νομιμοφροσύνης της απέναντι στο κομμουνιστικό καθεστώς και να εξουδετερώσει εγκαίρως ενδεχόμενες «απειλές» εναντίον του. Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, η Στάζι δεν επεδίωξε συνεργασία με το ΚΚΕ (ή τα «αστυνομικά» παρακλάδια του) αλλά απευθύνθηκε ξεχωριστά σε κάθε πρόσωπο που ήθελε να στρατολογήσει, χωρίς να ενημερώσει γι' αυτό ή να «να πάρει την άδεια» των Ελλήνων συντρόφων. Με άλλα λόγια, οι έλληνες πράκτορες δεν «υπηρετούσαν δύο κυρίους» αλλά δούλευαν αποκλειστικά για λογαριασμό της Στάζι. Φυσικά, η δραστηριότητά τους αυτή έπρεπε να μείνει μυστική όχι μόνο από το ΚΚΕ αλλά και από τις οικογένειές τους. Υπήρχαν όμως και εξαιρέσεις. Σε μία από αυτές καταγράφηκε η περίπτωση ενός πρώην αξιωματικού του «Δημοκρατικού Στρατού», ο οποίος δούλευε παράλληλα για το ΚΚΕ, αρνούμενος να διαθέσει στη Στάζι

¹⁸⁷ Troebst, «Πρόσφυγες σε μια διαιρεμένη χώρα», σ. 193. Panoussi, «Die griechischen politischen Immigranten in der DDR».

¹⁸⁸ Σχετικά με το ιστορικό αντικείμενο που πραγματεύεται η ταινία, βλ. Cheryl Dueck, “The Humanization of the Stasi in „Das Leben der Anderen“”, *German Studies Review* 31:3 (2008), 599-609. Επίσης βλ. την κριτική του Timothy Garton Ash, “The Stasi on Our Minds”, *The New York Review of Books*, 31 May 2007.

πληροφορίες γι' αυτή του την δραστηριότητα· επιθυμία που έγινε αποδεκτή από τη Στάζι.

Για ποιους λόγους, όμως, επεδίωξε η Στάζι τη στρατολόγηση Ελλήνων συνεργατών; Ποιοι λόγοι εξηγούν το ενδιαφέρον της αυτό; Ποια ήταν τα κριτήρια επιλογής; Καταρχάς, πρέπει να σημειωθεί ότι η στρατολόγηση Ελλήνων έγινε ακριβώς γιατί διέθεταν την αναγκαία οικειότητα με τους ομοεθνείς τους. Θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να χρησιμοποιήσει η Στάζι Γερμανούς συνεργάτες που, εκτός από το πρόβλημα της γλώσσας, θα κινούσαν σίγουρα τη δυσπιστία των Ελλήνων συνομιλητών τους. Βεβαίως, η ίδια τακτική εφαρμόστηκε και για τις υπόλοιπες μη γερμανικές εθνοτικές ομάδες. Εκτός αυτού, οι Έλληνες, όπως όλοι οι αλλοδαποί κάτοικοι της ΓΛΔ άλλωστε, είχαν το προνόμιο να ταξιδεύουν ανενόχλητοι στο Δυτικό Βερολίνο και μετά την ανέγερση του Τείχους, κάτι που δεν ίσχυε για τους Γερμανούς πολίτες. Με τη βοήθεια, λοιπόν, των Ελλήνων συνεργατών της, το μακρύ χέρι της Στάζι έφτανε έως και την «καπιταλιστική Δύση». Από την άλλη μεριά, η Στάζι αντιμετώπιζε με καχυποψία τα συνεχή πήγαινε-έλα των αλλοδαπών πολιτών της ΓΛΔ στο Δυτικό Βερολίνο, διότι φοβόταν την πιθανή στρατολόγησή τους από τις μυστικές υπηρεσίες των δυτικών κρατών.¹⁸⁹

Ο αριθμός των Ελλήνων συνεργατών δεν ήταν μεγάλος. Οι πιο δυναμικές προσωπικότητες ήταν δώδεκα στον αριθμό. Για καθέναν από αυτούς η Στάζι είχε συντάξει ξεχωριστό φάκελο που περιλάμβανε α) το βιογραφικό του, συνοδευόμενο από φωτογραφία, β) τους λόγους της στρατολόγησής του και, γ) τη δράση του ως όργανο της Στάζι μέσω των αναφορών που κάθε φορά υπέβαλε και βάσει των οποίων συντάσσονταν οι εκθέσεις των αρμόδιων αξιωματικών για τα «ύποπτα» πρόσωπα που ενδιέφεραν τη Στάζι. Κάθε φάκελος έφερε το ψευδώνυμο του συνεργάτη. Ανάμεσά τους ήταν τόσο άντρες όσο και γυναίκες, ανεξαρτήτου ηλικίας, επαγγέλματος και κοινωνικής ομάδας, όπως εργάτες, φοιτητές, επιστήμονες, νοικοκυρές, άνεργοι, τρόφιμοι φυλακών, περιθωριακά στοιχεία και «άνθρωποι της νύκτας». Δεν έλειψαν επίσης και μέλη του ΚΚΕ. Ένα κοινό γενικό χαρακτηριστικό της επιλογής τους ήταν ότι έρχονταν σε επαφή, κυρίως λόγω της επαγγελματικής τους ενασχόλησης, με πολλούς συμπολίτες τους, όχι μόνο με ομοεθνείς αλλά και με Ανατολικογερμανούς.

Αμέσως μετά τη στρατολόγησή τους από τους αξιωματικούς της Στάζι, οι Έλληνες πληροφοριοδότες λάμβαναν έναν ειδικό τηλεφωνικό αριθμό για να επικοινωνούν με τον στρατολόγο τους σε συγκεκριμένες ημέρες και ώρες αλλά και για να κλείνουν ραντεβού συνήθως σε δημόσιους χώρους. Η ρητή εντολή που είχαν, ήταν πως σε καμία περίπτωση δεν

¹⁸⁹ Το προνόμιο των αλλοδαπών πολιτών να ταξιδεύουν στο Δυτικό Βερολίνο γέννησε και αισθήματα φθόνου στον ανατολικογερμανικό πληθυσμό, Stadt, „Deutschland den Deutschen“.

θα έπρεπε να χαιρετήσουν τους αξιωματικούς σε τυχαία συνάντησή τους στον δρόμο.

Στη συνέχεια θα αναλυθούν ορισμένα παραδείγματα που βοηθούν στην καταγραφή των διαφορετικών τύπων των συνεργατών της Στάζι.

1. Ο «πεπεισμένος κομμουνιστής»

Η πρώτη περίπτωση είναι ο Σ. Π., με το κωδικό όνομα «Christos», πολιτικός πρόσφυγας που το 1949/50 βρέθηκε στην Ανατολική Γερμανία. Προηγουμένως ήταν στην Τσεχοσλοβακία και τη Βουλγαρία. Ο Π. γεννήθηκε στις 17 Σεπτεμβρίου 1933 στον Τρίλοφο Θεσσαλονίκης. Επρόκειτο για ένα από τα παιδιά της γενιάς του Εμφυλίου. Ο πατέρας του ήταν αντάρτης και ο ίδιος συμμετείχε ως ταχυδρόμος στην εξέγερση του ΔΣΕ το 1948/49. Το 1952 έγινε μέλος το ΚΚΕ και, δύο χρόνια αργότερα, μέλος του SED. Το 1957 η κομματική οργάνωση του ΚΚΕ τον έστειλε να εκπαιδευτεί για δύο χρόνια στο κομματικό σχολείο στελεχών στη Ρουμανία. Στη ΓΛΔ θεωρήθηκε διωκόμενος από τον «φασισμό» στην Ελλάδα και απασχολήθηκε στην Επιτροπή Διεθνών Διασυνδέσεων του Πολιτικού Γραφείου του SED. Επίσης, ανέλαβε τη φροντίδα των Ελλήνων συντρόφων, που διέμεναν στην Ανατολική Γερμανία. Διέθετε καλή πολιτική μόρφωση, η στάση του απέναντι στο ανατολικογερμανικό καθεστώς και τη Σοβιετική Ένωση ήταν απολύτως θετική και ανταποκρινόταν στις προσδοκίες των συντρόφων. Η Στάζι τον χαρακτήρισε «πεπεισμένο κομμουνιστή». Η Ανατολική Γερμανία είχε γίνει, σύμφωνα με τα δικά του λόγια, η δεύτερη πατρίδα του, «στην οποία όφειλε πολλά». Στην ιδιωτική του ζωή ήταν φιλικός και ευγενικός, φρόντιζε επιμελώς την εμφάνισή του, είχε μια πολύ καλή σχέση με τη σύντροφό του Β. Π., επίσης μέλος του ΚΚΕ («ψυχή τε και σώματι κομμουνίστρια»), την οποία βοηθούσε στο νοικοκυριό και στα ψώνια. Δεν είχαν χρέη, ούτε ιδιαίτερη συμπάθεια στο αλκοόλ. Η σύντροφός του ήταν επίσης μέλος του SED και του ΚΚΕ και απασχολούταν ως επιστημονική συνεργάτης στο Ινστιτούτο Μαρξισμού-Λενινισμού του Πολιτικού Γραφείου του SED. Μάλιστα, φρόντιζε τη σύζυγο του Χαρίλαου Φλωράκη και γνώριζε προσωπικά τον πρώην καπετάνιο του ΔΣΕ. Αν και επιθυμούσε να επιστρέψει στην Ελλάδα, όπως και ο σύντροφός της άλλωστε, το ΚΚΕ – για άγνωστους λόγους – δεν έδινε τη συγκατάθεσή του.¹⁹⁰

Στις αναφορές της Στάζι, που αφορούν τη συγκεκριμένη περίπτωση, δίνεται μια πολύ καλή εικόνα των στοιχείων που την ενδιέφεραν, μερικά από τα οποία, αν και φαντάζουν ασήμαντα, τη βοηθούσαν να δημιουργήσει το ψυχολογικό προφίλ των πιθανών συνεργατών

¹⁹⁰ BStU, MfS, HA VIII/RF/1774/29 1139/85, Gen. Süßmilch, Berlin, 7 Februar 1985, Bl. 1-5. BStU, MfS, AKK 15076-85, Bd. 1.

της. Αυτή η γραφειοκρατικού τύπου διαδικασία φανερώνει ουσιαστικά τον ολοκληρωτικό χαρακτήρα του καθεστώτος. Από την εμμονή και στις πιο μικρές λεπτομέρειες για τη διαρρύθμιση και την καθαριότητα του σπιτιού, τη σχέση του ζευγαριού με τους υπόλοιπους ενοίκους, την οικογενειακή και κοινωνική ζωή τους, τα χόμπι τους, για το πόσο πολιτικοποιημένοι και κοινωνικοί ήταν, ακόμα και για το αν συμμετείχαν στις συνελεύσεις της πολυκατοικίας τους ή αν δέχονταν επισκέψεις Ελλήνων από τη Δυτική Γερμανία και ταξίδευαν στο εξωτερικό (ιδιαίτερα στις «καπιταλιστικές χώρες»), αντλούνταν στοιχεία για τον βαθμό της κινητοποίησης και της αφοσίωσης του ζευγαριού στο πλαίσιο της δικτατορίας του SED.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, το ζευγάρι ανήκε στη νομενκλατούρα της ΓΛΔ. Ο Π. προσεγγίστηκε τελικά από ανθρώπους της Στάζι και με προθυμία συνεργάστηκε μαζί τους, δίνοντας πληροφορίες για τις συναντήσεις Ελλήνων της Ανατολικής Γερμανίας στο Δυτικό Βερολίνο, που είτε επισκέπτονταν γνώριμά τους πρόσωπα, είτε τα γραφεία της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής. Προφανώς δεν είχε ηθικούς ενδοιασμούς για τη συνεργασία του με τη Στάζι, την οποία αντιλαμβάνονταν ως συμβολή στην «υπόθεση του σοσιαλισμού».

2. Ο αξιωματικός του ΔΣΕ

Μια από τις σπάνιες περιπτώσεις συνεργατών, που είχαν πάρει μέρος στο αντάρτικο στην Ελλάδα, ήταν ο Π. Κ. (κωδικό όνομα «Peter») από τα Βρησικά Διδυμοτείχου. Ο Κ. γεννήθηκε στις 5 Φεβρουαρίου 1925. Σύμφωνα με αυτοβιογραφική του έκθεση, και οι δύο γονείς του ήταν καπνεργάτες. Η μητέρα του ήταν κομμουνίστρια από το 1936 και του μετέδωσε το «επαναστατικό πνεύμα» έως και τη σύλληψή της από το μεταξικό καθεστώς. Στον ίδιο ανατέθηκε η οργάνωση της ΟΚΝΕ στην περιοχή του χωριού του. Κατά τη διάρκεια της αξονικής κατοχής συμμετείχε στον εφεδρικό ΕΛΑΣ. Το 1945 πήγε στη Βουλγαρία και από εκεί βρέθηκε στο διαβόητο στρατόπεδο του Μπούλκες¹⁹¹ στη Γιουγκοσλαβία, όπου απασχολήθηκε σε διάφορα επαγγέλματα. Στις 27 Ιουλίου 1947 προσχώρησε στις τάξεις του «Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας» (ΔΣΕ). Στα τέλη Μαρτίου του 1948 έλαβε το βαθμό του λοχαγού και μετατέθηκε στην 7^η Μεραρχία. Αργότερα κατείχε το πόστο του πολιτικού κομισάριου σε μια μονάδα του ΔΣΕ.

Μετά την ήττα του ΔΣΕ εγκατέλειψε την Ελλάδα κατόπιν εντολής του ΚΚΕ, με τελικό προορισμό την Ανατολική Γερμανία. Έγινε μέλος του SED και συνεργάστηκε με τη Στάζι ως

¹⁹¹ Σχετικά με την ίδρυση, τη λειτουργία και τους στόχους του Μπούλκες, βλ. Milan Ristic, *Το πείραμα Μπούλκες. Η «Ελληνική Δημοκρατία» στη Γιουγκοσλαβία 1945-1949*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2006.

ΙΜΕ (κωδικό όνομα «Peter») στο πλαίσιο ειδικών αποστολών. Αργότερα κατατάχθηκε στην κατηγορία MI-VL. Αν και αναφέρεται πως συνεργάστηκε ανεπισήμως από το 1988, υπάρχει η πληροφορία πως ο «Peter» είχε χρησιμοποιηθεί από την υπηρεσία ασφαλείας XV BV του Ρόστοκ πριν από το 1964 σε αποστολές στη Δυτική Γερμανία, όπου έκανε και δεκαεπτά μήνες φυλακή στο Αμβούργο. Η δράση του, πάντως, ως ανθρώπου της Στάζι διήρκησε έως και την πτώση του Τείχους. Οι αξιωματικοί του τον χαρακτήριζαν «αξιόπιστο και ειλικρινή» και εκτιμούσαν ιδιαίτερα την πλούσια εμπειρία του στην παρανομία. Το 1988 χρησιμοποιήθηκε κατά την Επιχείρηση «Κασκαντέρ» (Σ. Κ.). Η περίπτωση του παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς ο Κ. είχε αρνηθεί να δώσει πληροφορίες στη Στάζι σχετικά με οργανωτικά ζητήματα του ΚΚΕ. Στους αξιωματικούς-συνδέσμους της Στάζι είχε τονίσει πως η σχέση του με το ΚΚΕ δεν τους αφορούσε. Πράγματι, η θέση του αυτή έγινε αποδεκτή.¹⁹² Ίσως και η εμπειρία του από το Μπούλκες και τον Εμφύλιο να είχαν συμβάλει στην τήρηση αγέρωχης στάσης έναντι των εκπροσώπων ενός πανίσχυρου μηχανισμού ασφαλείας. Από την άλλη, φαίνεται ότι εκτελούσε πειθαρχημένα τις αποστολές που του ανέθεταν, χωρίς να αμφισβητεί την «αναγκαιότητά» ή την «ορθότητά» τους. Σύμφωνα με τον *Ριζοσπάστη* ο Κ. επέστρεψε στην Ελλάδα το 1992, όπου και πέθανε τέσσερα χρόνια αργότερα.¹⁹³

3. Ο άτυχος εγκλωβισμένος

Ωστόσο, η Στάζι δεν ενδιαφερόταν μόνο για αφοσιωμένους και συνειδητούς κομμουνιστές. Ο Δ. Μ., συνεργάτης ΙΜ με το κωδικό όνομα «Antana» και, έπειτα, «Arno», είναι μια εντελώς διαφορετική περίπτωση από την προηγούμενη. Καταρχάς, δεν ήταν πολιτικός πρόσφυγας και ούτε είχε αναμιχθεί στην πολιτική. Το 1941, δηλαδή επί γερμανικής κατοχής, αναζήτησε εθελοντικά στο Ράιχ ψωμί και εργασία αλλά και θεραπεία για την ασθένειά του στους πνεύμονες. Εργάστηκε στη Λειψία ως ράφτης και σε αρτοποιείο. Μετά το τέλος του πολέμου βρέθηκε εγκλωβισμένος στην Ανατολική Γερμανία, εμπλεκόμενος σε παράνομες συναλλαγές, δηλαδή σε υποθέσεις μαυραγοριτισμού, προκειμένου να επιβιώσει. Τα χαρτιά και τα παράνομα στοιχεία ήταν τα δύο μεγάλα πάθη του. Ήταν γνωστός θαμώνας των καφενείων της Λειψίας. Η Γερμανίδα σύζυγός του, που δούλευε σε μπαρ, χαρακτηρίζεται από τη Στάζι «ανήθικο στοιχείο». Οι εξωσυζυγικές σχέσεις της ήταν και η

¹⁹² BStU, MfS, HA VIII 4743, Bd. 1. BStU, MfS, GH 31/72, Bd. 21, Bl. 240. BStU, MfS, Dresden, 2224/91, Bd. 1, Bl. 9, 13, 72-77.

¹⁹³ «Στη μνήμη αγωνιστών. Πασχάλης Κωστούδης», *Ριζοσπάστης*, 10 Φεβρουαρίου 2008, στο <http://www.rizospastis.gr/story.do?id=4410044>

αιτία των συχνών διαπληκτισμών μεταξύ τους. Επειδή ο Μ. λάμβανε ένα μικρό οικονομικό βοήθημα, ένα είδος σύνταξης, από την Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή στο Δυτικό Βερολίνο, η Στάζι τον υποψιαζόταν ως όργανο ελληνικών και βρετανικών μυστικών υπηρεσιών.

Μετά τη σχετική ανάκριση, στην οποία υποβλήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1950, ο Μ. δήλωσε πρόθυμος να συνεργαστεί με τους αξιωματικούς της Στάζι και να τους δίνει πληροφορίες, όχι αποκλειστικά για τους ομοεθνείς του αλλά και για μέλη άλλων εθνοτικών ομάδων. Λόγω των συναναστροφών του με κυκλώματα της νύκτας, γνώριζε αρκετά καλά πρόσωπα και πράγματα. Η εντολή που έλαβε ήταν να πληροφορηθεί τα ονόματα ατόμων που ταξίδευαν συχνά στο Δυτικό Βερολίνο και την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Επίσης, του ανατέθηκε η αποστολή να παρακολουθεί, ποιοι επισκέπτες των καφενείων και των εστιατορίων είχαν στην κατοχή τους πολλά χρήματα. Η Στάζι έδειξε ικανοποιημένη από την πρόοδο της εργασίας του Μ. και θέλησε να επωφεληθεί των γνωριμιών του με «ανθρώπους της αστικής τάξεως και επιχειρηματίες». Συγχρόνως, ενδιαφερόταν για τις διασυνδέσεις του με κατόχους ελληνικών διαβατηρίων (πιθανώς μαυραγορίτες), που είχαν διαφύγει στο Δυτικό Βερολίνο ή τη Δυτική Γερμανία. Σχεδίαζε μάλιστα να τον «αξιοποιήσει» από την άλλη πλευρά των συνόρων, ώστε να ανανεωθούν οι επαφές του με τη συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων. Ο ίδιος ο Μ. πίστευε (ή τουλάχιστον έκανε ότι πίστευε) πως συνεργαζόταν με τις αμερικανικές ή τις βρετανικές μυστικές υπηρεσίες.¹⁹⁴

Αρχικά, ο Μ. ανήκε στην κατηγορία των «Μυστικών Πληροφοριοδοτών» («Geheiminformant»-GI). Αργότερα, προβιβάστηκε σε «Ανεπίσημο Συνεργάτη». Η συνεργασία του με τη Στάζι διακόπηκε το 1957/58, για να συνεχιστεί από το 1963. Δεν είναι γνωστοί οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτό το διάλειμμα. Ίσως να σχετίζονται με τα προβλήματα υγείας που αντιμετώπιζε. Όπως και να έχει, με τη βοήθειά του εξιχνιάστηκαν ορισμένες υποθέσεις σε «εστιατόρια χαμηλής ποιότητας». Ενδιαφέρον έδειξαν οι αξιωματικοί της Στάζι και για τις κοινωνικές συναναστροφές της συζύγου του, που «ήταν όμορφη, ντυνόταν επιδεικτικά και έστρεφε επάνω της τα αντρικά βλέμματα». Τα προβλήματα που απασχολούσαν τον οικογενειακό βίο τους ήταν ένα από αντικείμενα των αναφορών τους. Μάλιστα, ο Μ. δεχόταν και συμβουλές για το πως έπρεπε να συμπεριφερθεί ή να αντιδράσει απέναντι στη σύζυγό του, στην οποία είχε ασκήσει πολλάκις σωματική βία. Το ενδιαφέρον σημείο είναι ότι και η γυναίκα του στρατολογήθηκε από τη Στάζι, με το κωδικό όνομα «Christina», χωρίς να το γνωρίζει ο ίδιος. Όπως δήλωσε στους αξιωματικούς της Στάζι, έμενε

¹⁹⁴ BStU, MfS, BV Leipzig, AIM 753/67, Bd. 1, Bl. 18-21, 29-32, 39 f., 75-76. („Arno“).

από οίκτο με τον Έλληνα σύζυγό της, που ήταν άνεργος και δεν είχε άλλες πηγές εσόδων. Τελικά, η δραματική επιδείνωση της υγείας του Μ. συνέβαλε καθοριστικά στο να υποχρεωθεί η Στάζι να τον «απολύσει», αφού άλλωστε το μεγαλύτερο διάστημα βρισκόταν άρρωστος στο σπίτι του και δεν είχε πλέον σημαντικές επαφές με τον έξω κόσμο. Πάντως, μετά το πέρασμά του στο Δυτικό Βερολίνο δέχτηκε την επίσκεψη της (πρώην;) γυναίκας του, η οποία ήθελε προφανώς – για λογαριασμό της Στάζι – είτε να διαπιστώσει αν είχε μιλήσει σε τρίτους για τις παλιές του υπηρεσίες, είτε να τον πείσει να αναλάβει εκ νέου υπηρεσία. Ο Μ., ιδιοκτήτης τώρα ελληνικής ταβέρνας, ήταν πια εξουθενωμένος, ψυχικά και σωματικά, με φανερή την εξάρτησή του από το αλκοόλ.¹⁹⁵ Σε αυτό είχαν συμβάλει αναμφισβήτητα, εκτός από τη δύσκολη οικογενειακή του κατάσταση και τα προβλήματα υγείας, και οι ενοχλητικές για τον ίδιο επισκέψεις των ανθρώπων της Στάζι τα προηγούμενα χρόνια.

Ο Μ. συνεργάστηκε με τη Στάζι για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, από τα μέσα της δεκαετίας του '50 έως τα τέλη της δεκαετίας του '60. Σε αυτό το διάστημα τού επιτράπηκε να ταξιδέψει στην Ελλάδα. Μετά την επιστροφή του, το 1964, προσκόμισε στοιχεία για την κατάσταση των Ελλήνων εργατών στην ιδιαίτερη πατρίδα του, την Καβάλα. Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι γιατί δεν άδραξε την ευκαιρία να εγκαταλείψει την Ανατολική Γερμανία και να συνεχίσει τη ζωή του στην Ελλάδα, ερώτημα που μάλλον βρίσκει εύκολα απάντηση αν αναλογιστεί κανείς τα «συμβόλαια» δέσμευσης των πληροφοριοδοτών με τη Στάζι. Ίσως η εικοσάχρονη απουσία του από την Καβάλα αλλά και η συναισθηματική εξάρτηση που είχε από τη σύζυγό του να ήταν επίσης βασικά αίτια για την απόφασή του να επιστρέψει στη ΓΛΔ.

4. Ο περιπλανώμενος εργάτης

Μεγαλύτερο ζήλο έδειξε ο συνεργάτης με το κωδικό όνομα «Αναγνώστου», ο οποίος έλαβε την εντολή να συλλέξει πληροφορίες για τις διαδικασίες που απαιτούνταν για την έκδοση των διαβατηρίων και αν για το σκοπό αυτό έπρεπε η Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή να ενημερώνει κάθε φορά την Αθήνα. Το πραγματικό όνομα του «Αναγνώστου» ήταν Ν. Γ. Γεννήθηκε στις 17 Μαΐου 1935, οι γονείς του ήταν εργάτες και μετά το σχολείο εργάστηκε ως φούρναρης στην Αθήνα και τον Πειραιά. Στις 16 Ιανουαρίου 1962 μετανάστευσε στη Δυτική Γερμανία, όπου και άσκησε το επάγγελμά του. Ωστόσο, λόγω της φιλοκομμουνιστικής «προπαγάνδας» που διενεργούσε στους κύκλους των Ελλήνων εργατών, έχανε συνεχώς τη δουλειά του και αναγκάστηκε να εργαστεί στην οικοδομή. Σύμφωνα με τη

¹⁹⁵ BStU, MfS, BV Leipzig, AIM 753/67, Bd. 2, Bl. 138-169 („Arno“).

δική του, ηρωική εκδοχή, έμεινε πάλι χωρίς δουλειά και στέγη και επιπλέον είχε προβλήματα με την αστυνομία. Τότε, τον Μάρτιο του 1963, έφυγε για το Δυτικό Βερολίνο, με σκοπό να περάσει στη ΓΛΔ. Σε μια άλλη αναφορά της Στάζι, όμως, επισημαίνεται ότι η «Υπηρεσία Εργασίας» στο Ανόβερο τον προέτρεψε να μεταβεί για δουλειά στο Δυτικό Βερολίνο, όπως και έκανε. Επειδή και εκεί δεν είχε επιτυχία, έκανε αίτηση προς τις αρχές της ΓΛΔ, ώστε να γίνει δεκτός πίσω από το «σιδηρούν παραπέτασμα» και να εργαστεί ως φούρναρης. Αν αληθεύει αυτή η εκδοχή, συνιστούσε μία από τις μάλλον σπάνιες περιπτώσεις ατόμου που πέρασε οικιοθελώς από τη Δυτική στην Ανατολική Γερμανία προς αναζήτηση εργασίας.

Όπως και να έχει, ο Γ. πέρασε στο Ανατολικό Βερολίνο, όπου τον παρέλαβαν οι άνθρωποι της Στάζι. Η εξωτερική του εμφάνιση ήταν επιμελημένη, όπως διαπίστωσαν, και απαντούσε χωρίς καθυστέρηση στις ερωτήσεις που του υποβάλλονταν, αν και δεν μιλούσε, ούτε και καταλάβαινε καλά τα γερμανικά. Εντύπωση τούς έκαναν οι πολλές γνωριμίες του με γυναίκες. Τελικά, στρατολογήθηκε – κατά πάσα πιθανότητα το φθινόπωρο του 1963 – ως «Μυστικός Συνεργάτης» («Geheimer Mitarbeiter»-GM). Η Στάζι έδωσε και την έγκρισή της να ζήσει μόνιμα στη ΓΛΔ και να ασκήσει το επάγγελμα που επιθυμούσε.¹⁹⁶ Η συνεργασία με την κρατική ασφάλεια φαίνεται ότι έδωσε νόημα στη ζωή του, μετά την αποτυχημένη προσπάθειά του να ριζώσει στη Δυτική Γερμανία. Δεν ήταν πια ένας άσημος άνεργος, αλλά ένας μυστικός πράκτορας στην υπηρεσία του «σοσιαλισμού και της ειρήνης».

5. Ο έγκλειστος τυχοδιώκτης

Μια άλλη περίπτωση είναι του «Μυστικού Συνεργάτη» («Geheimer Mitarbeiter»-GM) με το κωδικό όνομα «Buch». Το πραγματικό του όνομα του ήταν Ι. Δ., με καταγωγή από την Κορνοφωλιά Έβρου. Γεννήθηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1937. Οι γονείς του είχαν πάρει μέρος στον «αντιφασιστικό αγώνα του ελληνικού λαού κατά την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας και του απελευθερωτικού αγώνα των ετών 1946-1949». Λόγω των πολιτικών φρονημάτων τους είχαν υποχρεωθεί να εγκαταλείψουν την Ελλάδα. Ο «Buch», επομένως, ανήκε στη γενιά των «παιδιών του εμφυλίου πολέμου». Ο πατέρας του βρισκόταν στην Πολωνία, ενώ η μητέρα του ζούσε στη Ρουμανία. Ο ίδιος είχε μεταφερθεί το 1950 στην Ανατολική Γερμανία. Αποφοίτησε από το δημοτικό σχολείο της Δρέσδης και εν συνεχεία εκπαιδεύτηκε στο επάγγελμα του μηχανικού. Αν και του δόθηκε η άδεια να σπουδάσει το εν λόγω επάγγελμα, ενάμιση χρόνο αργότερα διαγράφηκε από το μητρώο φοιτητών του πανεπιστημίου. Μέχρι τον

¹⁹⁶ BStU, MfS, BV Cbs. AIM 895/79, Bd. 1, Bl. 23, 24-26, 39-40, 42, 80-81, 149, 157 («Anagnostu»).

Μάιο του 1965 δεν άσκησε κάποιο σταθερό επάγγελμα. Αντ' αυτού κερδοσκοπούσε από την παράνομη μεταφορά και πώληση δυτικών αυτοκινήτων. Επειδή ήρθε σε σύγκρουση με τις ισχύουσες τελωνειακές διατάξεις, συνελήφθη και καταδικάστηκε σε χρηματικό πρόστιμο και ποινή φυλάκισης δύο ετών.

Ενόσω εξέτιε την ποινή του, τον Φεβρουάριο του 1966 τον πλησίασαν άνθρωποι της Στάζι με σκοπό τη συνεργασία για την παρακολούθηση των αλλοδαπών κρατούμενων, που είχαν «υποπέσει σε αξιόποινες πράξεις» κατά της ΓΛΔ. Ένα μήνα αργότερα στρατολογήθηκε επισήμως από τη Στάζι. Επειδή η συνεργασία τους κρίθηκε πετυχημένη, η Στάζι μεσολάβησε στο αρμόδιο δικαστήριο για την υπό όρους αναστολή εκτελέσεως της ποινής με ισχύ από τις 5 Ιουνίου 1966. Μετά την αποφυλάκισή του, ο «Buch» συνέχισε τη δραστηριότητά του ως «Μυστικός Συνεργάτης». Σύμφωνα με τις οδηγίες των υπεύθυνων αξιωματικών έπρεπε να αναζητήσει κατάλληλη εργασία και να αποκαταστήσει τις επαφές με τους πρώην φίλους και συνεργούς του. Επίσης έπρεπε να συνάψει σχέσεις με αλλοδαπούς επισκέπτες της φθινοπωρινής έκθεσης στη Λειψία το 1967 και να ανακαλύψει πολίτες της ΓΛΔ που ήθελαν να διαφύγουν στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία.

Φαίνεται, ωστόσο, ότι επρόκειτο για έναν αρκετά δύσκολο και αφερέγγυο συνεργάτη. Με εκνευρισμό παρατηρούσε η Στάζι πως συνέχιζε να διατηρεί τις παλιές «επαγγελματικές» του συνήθειες. Μάλιστα, τον Δεκέμβριο του 1967 διέφυγε στο Δυτικό Βερολίνο. Έναν χρόνο αργότερα αποκατέστησε η Στάζι την επαφή μαζί του. Τότε ενημερώθηκε από τον ίδιο ότι, μετά την παραμονή του στο στρατόπεδο υποδοχής Μάριενφελντε (Marienfelde),¹⁹⁷ είχε ανακριθεί από αμερικανικές υπηρεσίες και είχε δεχτεί χρηματικά ποσά με αντάλλαγμα την παροχή πληροφοριών για «αξιόπιστους Έλληνες πολίτες από τη Δυτική Γερμανία και το Δυτικό Βερολίνο, την πρωτεύουσα της ΓΛΔ και τη Λειψία». Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, απολάμβανε της πλήρους εμπιστοσύνης του Έλληνα γενικού προξένου στο Δυτικό Βερολίνο και του είχε ζητηθεί να προβεί σε εκτιμήσεις-αξιολογήσεις Γερμανών και Ελλήνων πολιτών, εφόσον θα υπήρχε ανάγκη. Παρ' όλα αυτά φάνηκε πρόθυμος να εξακολουθήσει τη συνεργασία του με τη Στάζι. Μάλιστα, επιχείρησε να πουλήσει στη Στάζι τα ονόματα των συνδέσμων του στην Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή και στις αμερικανικές υπηρεσίες. Για να εκτελέσει στο εξής αποδοτικά την εργασία του, χρειαζόταν μεγάλα χρηματικά ποσά, προκειμένου να εισχωρήσει στους κύκλους που ενδιέφεραν τη Στάζι. Ο αρμόδιος αξιωματικός της Στάζι διέγνωσε ορθά ότι ο «Buch» ήταν απλώς σε αναζήτηση μιας επιπλέον πηγής εσόδων. Εν τούτοις, το δέλεαρ της συνεργασίας μαζί του ήταν μεγάλο. Από το 1969

¹⁹⁷ Το στρατόπεδο αυτό ήταν ο πρώτος σταθμός για όσους εισέρχονταν παράνομα στο Δυτικό Βερολίνο, βλ. σχετικά https://de.wikipedia.org/wiki/Notaufnahmelaager_Marienfelde.

ζούσε μόνιμα στο Δυτικό Βερολίνο και ήταν συνétairos σε ένα εμπορικό κατάστημα δερμάτινων ρούχων. Χάρη στο επάγγελμά του ήταν εύκολο να έρθει σε επαφή με επιχειρηματίες από τη Δυτική Γερμανία, την Τσεχοσλοβακία και την Πολωνία, δίχως να κινήσει υποψίες. Επίσης, η Στάζι ενδιαφερόταν για τις σχέσεις του με τις μυστικές υπηρεσίες των δυτικών χωρών.¹⁹⁸ Από τη μελέτη του φακέλου του, ωστόσο, δεν προκύπτει αν στρατολογήθηκε τελικά εκ νέου.

6. Ο πρόθυμος αστός

Πολλά υποσχόμενη ήταν και η συνεργασία με τον Θ. Χ. (κωδικό όνομα «Gondrell»), έμπορο γουναρικών από τη Λειψία. Ο Χ. γεννήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1909 στη Λειψία. Ο πατέρας του ήταν Έλληνας και η μητέρα του Γερμανίδα. Στην αρχή στρατολογήθηκε ως ΙΜ, για να αναβαθμιστεί αργότερα σε GM και ΙΜV. Σύμφωνα με έκθεση της Στάζι, επρόκειτο για έναν αστό, σε ό,τι αφορούσε τη σκέψη και την εμφάνισή του. Καταγόταν από αστική οικογένεια, και η συμπεριφορά του πρόδιδε τον αστικό κώδικα αξιών. Αφού είχε κατηγορηθεί πρώτα για επαφές με πράκτορες των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών σε ένα ταξίδι του στο Δυτικό Βερολίνο, στρατολογήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1960 από τη Στάζι. Η υπηρεσία του περιλάμβανε την αναγνώριση «υπόπτων» πολιτών της ΓΛΔ, τη διασάφηση του ρόλου της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής στο Δυτικό Βερολίνο και τη δημιουργία σκίτσων για θέσεις των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών στο εξωτερικό. Ως κάτοχος ελληνικού διαβατηρίου είχε τη δυνατότητα να ταξιδεύει στο Δυτικό Βερολίνο και την υπόλοιπη «καπιταλιστική Ευρώπη». Σημαντική επιτυχία του ήταν η εξακρίβωση της δράσης μιας αμερικανικής υπηρεσίας στη Φρανκφούρτη.

Εξίσου σημαντική, αν όχι σημαντικότερη, ήταν η ενεργοποίησή του σε κύκλους Ελλήνων επιχειρηματιών της Δυτικής και Ανατολικής Γερμανίας. Οι πληροφορίες του ήταν πάντα έγκυρες. Ωστόσο, εξαιτίας του προκεχωρημένου της ηλικίας του, τα όρια της δράσης του ήταν στενά περιορισμένα. Εξάλλου, η Στάζι δεν τον θεωρούσε απολύτως αξιόπιστο, καθότι επιρρεπής στη «δυτική προπαγάνδα». Προφανώς, οι αξιωματικοί της δυσπιστούσαν απέναντι στην αστική καταγωγή και τον αστικό τρόπο σκέψης και ζωής του. Λόγω και των προβλημάτων υγείας που αντιμετώπιζε, η Στάζι αποφάσισε να διακόψει τη συνεργασία.¹⁹⁹

¹⁹⁸ BStU, MfS BV Halle, AIM 794/74, Bd. 1, Bl. 223-229, 246-247.

¹⁹⁹ BStU, MfS, BV Leipzig, AIM 218/80, Bd. 1, Bl. 19-23, 30, 39 f., 208-213, 216-221.

7. Ο καλός δάσκαλος

Σε αντίθεση με τα παραδείγματα που εξετάστηκαν προηγουμένως, η περίπτωση του «δάσκαλου» («Lehrer») είχε να κάνει αποκλειστικά με την κοινότητα των πολιτικών προσφύγων. Ο «δάσκαλος» στρατολογήθηκε από τη Στάζι ως «ανεπίσημος συνεργάτης» τον Ιούνιο του 1975. Το κωδικό του όνομα αντιστοιχούσε στο πραγματικό του επάγγελμα. Ως δάσκαλος στο ελληνικό σχολείο του Radebeul της Λειψίας είχε συχνή επαφή με τις οικογένειες των μαθητών και γνώριζε έτσι από πρώτο χέρι την κατάσταση που επικρατούσε στην ελληνική κοινότητα. Από αυτή την άποψη ήταν μια πολύτιμη πηγή πληροφοριών για τη Στάζι.

Ο «δάσκαλος» είχε ξεκινήσει τις σπουδές του στην Αθήνα, αλλά λόγω της εθελοντικής του προσχώρησης στον ΔΣΕ το 1947/48 δεν πρόλαβε να αποκτήσει πτυχίο. Στην Ανατολική Γερμανία εργάστηκε αρχικά ως συνοδός και εκπαιδευτής των «παιδιών του Εμφυλίου». Ήταν οργανωμένος στο κόμμα, στις εκδηλώσεις του οποίου συμμετείχε ενεργά.²⁰⁰ Εν τούτοις, η συνεργασία του με τη Στάζι φαίνεται πως ερχόταν σε αντίθεση με τη συνείδησή του. Σε έκθεση της 8^{ης} Ιουλίου 1981, ο αρμόδιος αξιωματικός παρατηρούσε ότι ο «δάσκαλος» απέφυγε από φόβο την επαφή με τους πράκτορες της Στάζι. Για να μη δώσει αφορμή για περαιτέρω πιέσεις εκ μέρους της, απέφυγε επίσης τις πολιτικές συζητήσεις με την ηγεσία των εξόριστων προσφύγων.²⁰¹ Δυστυχώς, τα διαθέσιμα στοιχεία δεν μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε την κατάληξη της άρνησης του «δάσκαλου» να συνεχίσει την εκτέλεση της υπηρεσίας του ως «ανεπίσημος συνεργάτης» της Στάζι.

8. Η Μάρθα του Ρόστοκ

Άλλους συνεργάτες επιστράτευσε η Στάζι από τον γυναικείο πληθυσμό, που δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Μία από τις πιο σημαντικές Ελληνίδες καταδότριες ήταν η Π. Ε. από τη Σάμο. Η περίπτωσή της έχει εξαιρετική σημασία γιατί φωτίζει τον μηχανισμό στρατολόγησης και τα διάφορα στάδια που απαιτούνταν για να συναφθεί επισήμως η συνεργασία. Η Ε. γεννήθηκε στις 16 Μαΐου 1935. Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, και συγκεκριμένα το 1948, εκτελέστηκε ο πατέρας της ως γραμματέας του ΚΚΕ στη Σάμο και η μητέρα της εξορίστηκε. Η ίδια μετέβη το 1961 για σπουδές στην Ανατολική Γερμανία. Αρχικά, έμεινε στη Λειψία, όπου ζούσε και η αδελφή της, και το 1962 μετακόμισε στην πόλη του Ρόστοκ (Rostock). Εκεί

²⁰⁰ BStU, MfS, BV Dresden, AKG 1740/81, Bd. 1, Bl. 21-23 («Lehrer»).

²⁰¹ Στο ίδιο, Bl. 36.

σπούδασε ιατρική και δημιούργησε οικογένεια με έναν Ανατολικογερμανό πολίτη, ο οποίος ήταν επίσης φοιτητής ιατρικής. Η αστυνομική διεύθυνση του Ρόστοκ (Kriminalpolizei) της άνοιξε φάκελο με την κωδική ονομασία «OM Balkan», διότι υποψιαζόταν πως διακινούσε λαθραία χρήματα και τρόφιμα. Σύμφωνα με τις αστυνομικές αρχές, τα δεκατρία ταξίδια που είχε πραγματοποιήσει στο Βερολίνο ενίσχυαν την παραπάνω υποψία. Στο πλαίσιο αυτό καταρτίστηκε ένα πλάνο δράσης που περιλάμβανε επίσημα και ανεπίσημα μέτρα. Για παράδειγμα, τα επίσημα μέτρα προέβλεπαν επισκέψεις στο πανεπιστήμιό της ή πληροφορίες για το αν είχε επίσημη άδεια να ταξιδεύει. Στα ανεπίσημα συμπεριλαμβάνονταν η διεξαγωγή ερευνών στο διαμέρισμά της, η εξακρίβωση των ονομάτων των προσώπων, με τα οποία ερχόταν σε επαφή, και η ενημέρωση για την οικονομική της κατάσταση. Σχετικά με την επιβεβαίωση των πρώτων πληροφοριών γύρω από το πρόσωπό της προγραμματίστηκε να επιλεγεί ένα άτομο (ως IM) από τον κύκλο των γνωριμιών της, προκειμένου να κομίσει τα απαραίτητα στοιχεία. Έτσι, στήθηκε ολόκληρη επιχείρηση παρακολούθησης και συντάχθηκε ειδικό πρωτόκολλο με αριθμό 65)64 «Balkan».

Χάρη σε αυτόν τον μηχανισμό, η αστυνομική διεύθυνση του Ρόστοκ συγκέντρωσε πληροφορίες για το άτομό της, καθώς και στοιχεία για τα ταξίδια της. Επίσης, πληροφορήθηκε το μέρος, στο οποίο είχε διανυκτερεύσει, και ποια πρόσωπα είχε συναντήσει. Ακόμη έλαβε γνώση της στάσης της απέναντι στο καθεστώς, για το αν είχε «ηθικά μειονεκτήματα» και αν συμμετείχε στις συγκεντρώσεις των ενοίκων της πολυκατοικίας. Το πανεπιστήμιο, στο οποίο φοιτούσε, η γραμματεία και οι καθηγητές της έδωσαν και άλλα στοιχεία. Άλλες έρευνες απέδωσαν καρπούς σχετικά με την οικογένειά της. Για παράδειγμα, ο άντρας της είχε έρθει στην Ανατολική Γερμανία από τη Δυτική λόγω των δυσκολιών που αντιμετώπιζε εκεί γιατί ο πατέρας του ήταν συνεργάτης σε μια κομμουνιστική εφημερίδα. Σελίδες επί σελίδων αφιερώθηκαν στο γεγονός πως η Ε. πούλησε λαθραία δεκατέσσερα αδιάβροχα, δύο γυναικεία σακάκια και ένα καλσόν. Το ίδιο ενδιαφέρον έδειξαν οι αστυνομικές αρχές για την ανακάλυψη των αγοραστών των παραπάνω ειδών, οι οποίοι ζούσαν στο Ρόστοκ. Ανάμεσα στα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν, υπήρχαν οι συνεντεύξεις της, καθώς και το βιογραφικό που η ίδια κατέθεσε για να γίνει δεκτή στο πανεπιστήμιο.

Φαίνεται πως η Στάζι εκμεταλλεύθηκε τα προβλήματα που είχε με την αστυνομία για να πετύχει τη στρατολόγησή της ως «Μυστικής Πληροφοριοδότριας» («Geheiminformant»–GI) με το κωδικό όνομα «Martha». Ωστόσο, κάπου στα 1969 η συνεργασία διακόπηκε, καθώς υπήρχε η υποψία πως μπορεί να ήταν διπλός πράκτορας. Πριν από τη στρατολόγηση προηγήθηκε η έκθεση έρευνας στο σπίτι της, και ακολούθησε το συνήθες ραντεβού που κλεινόταν για να προετοιμαστεί η στρατολόγηση, μετά το οποίο συντασσόταν και η σχετική

έκθεση (Ausprachbericht). Αφορμή για τη συνάντηση υπήρξε ένα ταξίδι της στην Ισπανία. Αμέσως και χωρίς δισταγμό δέχτηκε να γίνει συνεργάτης της Στάζι και κατόπιν εξιστόρησε διάφορα επεισόδια από τη ζωή της. Υπογράμμισε ότι ποτέ δεν είχε τοποθετηθεί εναντίον του καθεστώτος και ότι ποτέ δεν είχε συναντήσει κάποιον που να της είχε ζητήσει να ενεργήσει κατά της ΓΛΔ. Στη συνέχεια υπέγραψε το προβλεπόμενο «σύμφωνο σιωπής».

Στη δεύτερη συνάντηση που ακολούθησε (5 Νοεμβρίου 1964) η Ε. απαρίθμησε συγγενείς και γνωστά της πρόσωπα από την ελληνική παροικία του Ρόστοκ, για την οποία ισχυρίστηκε πως κανείς από τα μέλη της δεν είχε σχέσεις με τη Δυτική Γερμανία. Κλείστηκε και επόμενο ραντεβού, ενώ αυτό ολοκληρώθηκε με τον υπεύθυνο της Στάζι να της εξηγεί τον χαρακτήρα των δύο γερμανικών κρατών και να της τονίζει την απειλή που συνιστούσε ο «δυτικός ιμπεριαλισμός και μιλιταρισμός» για την ειρήνη στην Ευρώπη και τον κόσμο. Όπως σημείωνε ο αξιωματικός της Στάζι, η «Martha» φάνηκε να μην αντιλαμβάνεται όλα όσα της έλεγε. Ωστόσο, η συνομιλήτριά του παρατήρησε πως αν η Δυτική Γερμανία επιθυμούσε έναν πόλεμο, τότε φυσικά όλοι θα έπρεπε να ενώσουν τις δυνάμεις τους για τη διατήρηση της ειρήνης. Κατέληξε πως η μητέρα της είχε πάρει μέρος στην πορεία ειρήνης του Μαραθώνα. Ακολούθησαν και άλλες συναντήσεις, με τους αξιωματικούς της Στάζι να σημειώνουν στις αντίστοιχες εκθέσεις τους ακόμα και τα λεπτά της καθυστερημένης προσέλευσής της. Όλα τα ονόματα που ανέφερε η Ε., τέθηκαν στο μικροσκόπιο της περαιτέρω έρευνας και συντάχθηκαν σχετικές εκθέσεις. Οι αξιωματικοί της Στάζι συνέχισαν την πολιτική και ιδεολογική της καθοδήγηση, καταγράφοντας την ελλιπή πολιτική εκπαίδευσή της. Η διαβεβαίωσή της, πως κατανοούσε τη διαφορά ανάμεσα στην «φιλειρηνική πολιτική» που ακολουθούσε η ΓΛΔ σε αντίθεση με τη «ρεβανσιστική πολιτική» της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας, κρίθηκε επαρκής και πως μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για τη συνέχεια. Η Ε. δήλωσε τότε έτοιμη να συνεργαστεί, αλλά δίστασε να υπογράψει τη «δήλωση ανάληψης υποχρεώσεων». Περισσότερο τη φόβιζαν τα προβλήματα που θα ανέκυπταν, αν γινόταν γνωστή αυτή η συνεργασία, στην περίπτωση που ήθελε κάποτε να επιστρέψει στην Ελλάδα. Στο τέλος οριστικοποιήθηκε η συνεργασία, και η ίδια επέλεξε το κωδικό της όνομα. Επίσης συμφωνήθηκαν τα τακτικά ραντεβού (στο ίδιο μέρος και την ίδια ώρα) και της δόθηκε ένας αριθμός τηλεφώνου σε περίπτωση που υπήρχε ανάγκη. Από την πλευρά των αξιωματικών της Στάζι υπογραμμίστηκε πως σε τυχαία μεταξύ τους συνάντηση στον δρόμο δεν θα έπρεπε να χαιρετιστούν. Η «Martha» δεν θα διέψευδε τις προσδοκίες των στρατολόγων της, τουλάχιστον έως το χρονικό σημείο που θα γινόταν η ίδια ύποπτη και «αναξιόπιστη».²⁰²

²⁰² BStU, MfS, BV Rst. AOP, 641/73, Bd. 1 και Bd. 2.

9. Ο συγγραφέας-ζηλωτής

Η τελευταία περίπτωση είναι αναμφίβολα η πιο ενδιαφέρουσα. Πρόκειται για τον συγγραφέα Θ. Ν. (κωδικό όνομα «Anton»), ο οποίος είχε γεννηθεί το 1937 στο Αμπελικό της Καρδίτσας. Ο Ν. ανήκε στη γενιά των «παιδιών του Εμφυλίου». Το 1957 σπούδασε δημοσιογραφία στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας, όπου και δίδαξε αργότερα ως λέκτορας. Το 1958 έγινε μέλος του ΚΚΕ. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν καταδότης της Στάζι, με εξαιρετική επιτυχία, όπως επιβεβαιώνουν οι εκθέσεις των ανωτέρων του. Πέντε φάκελοι υπάρχουν αποκλειστικά για τον Ν., που ανταγωνίζεται σε όγκο υλικού και γνωστούς Ανατολικογερμανούς αστέρες της Στάζι. Από την 1^η Σεπτεμβρίου 1962, την ημέρα που συμφώνησε να συνεργαστεί με την κρατική ασφάλεια, διακρίθηκε στη συλλογή πληροφοριών για τους Έλληνες φοιτητές του Δυτικού Βερολίνου. Όμως, η δραστηριότητά του δεν σταμάτησε εκεί. Επεκτάθηκε και στην συλλογή πληροφοριών για τη στάση των φοιτητών από άλλες εθνικές ομάδες, όπως για παράδειγμα από την Αφρική ή την Ινδονησία, απέναντι στο SED και τη ΓΛΔ.

Ο Ν. επισκεπτόταν επίσης συχνά – όπως και άλλοι πράκτορες – τα γραφεία της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής στο Δυτικό Βερολίνο για να πετύχει την έκδοση ελληνικού διαβατηρίου. Σύμφωνα με την έκθεση που υπέβαλε στις 16 Ιουλίου 1965 πληροφορήθηκε από τους συνδέσμους του τα ονόματα Ελλήνων πρακτόρων των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, που συμμετείχαν παράλληλα στην οργάνωση της διαφυγής Ανατολικογερμανών πολιτών στο Δυτικό Βερολίνο, καθώς και στο εμπόριο ναρκωτικών. Στο άλλοτε αστικό περιβάλλον του «Café Corso» στη Λειψία συναντούσε συχνά πρόσωπα που τον ενδιέφεραν. Το «Café Corso» ήταν άλλωστε τόπος μυστικών συναθροίσεων αντιστασιακών δικτύων του φοιτητικού κόσμου, που εξέδιδαν και κυκλοφορούσαν παράνομα φυλλάδια με αντικομμουνιστικό περιεχόμενο. Η ανακάλυψη και εξάρθρωση αυτών των δικτύων ήταν σίγουρα ψηλά στην ατζέντα της Στάζι.

Αργότερα προστέθηκε στις αρμοδιότητές του και η παρακολούθηση των καλλιτεχνικών αναζητήσεων διάφορων αντικαθεστωτικών ποιητών και συγγραφέων, για παράδειγμα του Ράινερ Κούντσε (Rainer Kunze), του Φόλκερ Μπράουν (Volker Braun) και του Βόλφ Μπίρμαν (Wolf Biermann). Ως μέλος της «Κοινότητας Εργασίας Νέων Συγγραφέων» («Arbeitsgemeinschaft Junger Autoren») του σωματείου συγγραφέων στην περιφέρεια της Λειψίας, ο Ν. γνώριζε προσωπικά τους περισσότερους συγγραφείς σε αυτή την περιφέρεια. Δεν παρέλειψε μάλιστα να υποβάλει προτάσεις για την αναδιοργάνωση της «Γερμανικής

Ένωσης Συγγραφέων» («Deutscher Schriftstellerverband»)²⁰³ Χάρη και στη συνεργασία του με τη Στάζι κατάφερε να αποκτήσει πρόσβαση στους ανώτερους κύκλους της λογοτεχνίας και του καλλιτεχνικού χώρου. Ο ίδιος διακρίθηκε στη συγγραφή μυθιστορημάτων και διηγημάτων και συγχρόνως μετέφρασε Γερμανούς συγγραφείς στα ελληνικά, όπως και Έλληνες συγγραφείς στα γερμανικά.

Ως δημοσιογράφος ο Ν. έγραψε άρθρα στον καθεστωτικό Τύπο. Εκτός των άλλων ανέλυσε την κατάσταση στην Ελλάδα ως ανταποκριτής της εφημερίδας *Ελευθερία (Freiheit)*, όργανο της περιφερειακής διοίκησης του SED στο Χάλε (Halle). Επειδή η διεύθυνση σύνταξης απαίτησε να υπογράφει τα άρθρα με το πραγματικό του όνομα, η περιφερειακή διοίκηση της Στάζι στη Λειψία φοβήθηκε ότι η δημοσιοποίηση του ονόματός του θα δυσκόλευε την προσπάθειά του να διεισδύσει στους αντιπολιτευτικούς κύκλους του «Café Corso», όπως και άλλων παρόμοιων χώρων. Το αποτέλεσμα ήταν να διακόψει ο Ν. τη συνεργασία του με την εφημερίδα.²⁰⁴ Σε σχέση με την κατάσταση των πολιτικών προσφύγων στο Χάλε, ενημέρωσε τη Στάζι ότι Έλληνες «κατάσκοποι» είχαν προλειάνει το έδαφος για «υπονομευτική και διαλυτική δραστηριότητα».²⁰⁵ Ως ανταμοιβή για την επιτυχή εκτέλεση των αποστολών που του ανατέθηκαν, έλαβε διάφορα χρηματικά ποσά. Επειδή έδειχνε μεγάλη αφοσίωση και έβαζε στην άκρη τα προσωπικά του συμφέροντα, η Στάζι του χορηγούσε – αναλόγως με την περίπτωση – ειδικό πριμ.²⁰⁶

Ο ζήλος που επέδειξε ο Ν. κατά την άσκηση των «καθηκόντων» του, φαίνεται πως είχε ιδεολογικά αλλά και καιροσκοπικά κίνητρα. Από τη μια πλευρά ήταν ένθερμος οπαδός της κομμουνιστικής ιδεολογίας, και από την άλλη επιθυμούσε σφόδρα να αναρριχηθεί στην ιεραρχία της πολιτιστικής ζωής της Ανατολικής Γερμανίας. Δεν ήταν τυχαίο πως διακρίθηκε σε αυτό τον τομέα, μεταξύ άλλων για τις μεταφράσεις ελληνικών λογοτεχνικών κειμένων στα γερμανικά, αποτελώντας γέφυρα συνεννοήσεως ανάμεσα σε δύο διαφορετικούς κόσμους. Για την εκπλήρωση των αποστολών του ταξίδευε συχνά στο Δυτικό Βερολίνο, παγιδεύοντας Ανατολικογερμανούς πολίτες που προσπαθούσαν να διαφύγουν στην Ομοσπονδιακή Γερμανία. Ενθάρρυνε μάλιστα τους συνομιλητές του να υλοποιήσουν τις «παράνομες» ενέργειές τους και συνέτασσε εκθέσεις σχετικά με την πολυσχιδή δράση του. Η Στάζι φρόντιζε να τον ανταμείβει συχνά, σε δυτικά και ανατολικά μάρκα, για τις υπηρεσίες του. Από τις εκθέσεις της για τον Ν. προκύπτει ότι εξαιτίας της δραστηριότητάς του ως καταδότη

²⁰³ BStU, MfS, BVfS Potsdam, V-AIM 64/79, Bd. 1, Bl. 5-6, 133-136 (GM «Anton»). BStU, MfS BVfS Potsdam, V-AIM 64/79, Bd. 2, Bl. 40, 199-202, 238-239 (GM «Anton»). BStU, MfS, BVfS Potsdam V-AIM 64/79, Bd. 3, Bl. 51-54, 220-221 (GM «Anton»).

²⁰⁴ BStU, MfS, BVfS Potsdam, V-AIM 64/79, Bd. 3, Bl. 136-137 (GM «Anton»).

²⁰⁵ BStU, MfS BVfS Potsdam, V-AIM 64/79, Bd. 4, Bl. 73-74 (GM «Anton»).

²⁰⁶ Στο ίδιο, Bl. 146 (GM «Anton»).

συνελήφθησαν πολίτες και καταδικάστηκαν σε ποινές φυλάκισης.²⁰⁷ Η συνέπεια ήταν να κινήσει εναντίον του τις υποψίες αντιπολιτευτικών στοιχείων. Σε ορισμένες περιπτώσεις κατηγορήθηκε ευθέως ως άνθρωπος της Στάζι. Ύστερα από σχετικές οδηγίες που έλαβε, αρνήθηκε έξαλλος τις κατηγορίες «διαρρηγνύοντας τα ιμάτιά του».

Το 1992, μετά την πτώση του Τείχους, επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου αναγνωρίστηκε η συμβολή του στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στην Ανατολική Γερμανία. Πολύ μεγαλύτερη, ωστόσο, ήταν η «συμβολή» του στην καταπολέμηση του «εσωτερικού εχθρού» στη ΓΛΔ. Ο θάνατός του στις 9 Σεπτεμβρίου 2008 βρήκε τον *Ριζοσπάστη* να θρηνεί για την απώλεια ενός «άξιου Έλληνα» που είχε κρατήσει ψηλά τη σημαία της πατρίδας του όλα αυτά τα πικρά χρόνια της πολιτικής προσφυγιάς.²⁰⁸

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν, φανερώνουν ότι οι Έλληνες συνεργάτες της Στάζι βοήθησαν το κομμουνιστικό καθεστώς να διεισδύσει και να απλώσει τον έλεγχό του στον κόσμο των πολιτικών προσφύγων, με σκοπό να πληροφορηθεί τη στάση του έναντι της ΓΛΔ, της Σοβιετικής Ένωσης και της κομμουνιστικής ιδεολογίας γενικότερα. Ο φόβος για τις συνέπειες της απόρριψης της συνεργασίας, η ελπίδα για οικονομικά ανταλλάγματα και «ευκαιρίες» καριέρας και η προσδοκία της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης ήταν τα βασικά κίνητρα των Ελλήνων πρακτόρων της Στάζι. Δεν έλειψαν, βεβαίως, και εκείνοι που θεωρούσαν ότι η συνεργασία με τη Στάζι ήταν ένα λιθαράκι στο «οικοδόμημα του σοσιαλισμού», αγνοώντας ή απωθώντας το δυσάρεστο γεγονός πως έγιναν η αιτία να διωχθούν αμείλικτα συμπολίτες τους από ένα ολοκληρωτικό καθεστώς. Τα θύματα των Ελλήνων συνεργατών της Στάζι, η πλειοψηφία των οποίων προέρχονταν από τη γενιά «των παιδιών του Εμφυλίου» (που είχαν πλήρως ενσωματωθεί στη νέα δεύτερή τους πατρίδα) και στρατολογήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1960, δεν ήταν αποκλειστικά πολιτικοί πρόσφυγες. Ανατολικο- και Δυτικογερμανοί, εκπρόσωποι του ελληνικού κράτους στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας αλλά και πολίτες άλλων κρατών συμπεριλήφθηκαν εξίσου στον κατάλογο των «υπόπτων» ή «ιδεολογικών εχθρών», που υποτίθεται ότι απειλούσαν την ασφάλεια της ΓΛΔ.

²⁰⁷ BStU, MfS BVfS Potsdam, V-AIM 64/79, Bd. 3, Bl. 223-224 (GM «Anton»).

²⁰⁸ «Στη μνήμη αγωνιστών. Θωμάς Νικολάου», *Ριζοσπάστης*, 19 Οκτωβρίου 2008 στο <http://www.rizospastis.gr/page.do?publDate=19/10/2008&id=10161&pageNo=30>. Σχετικά με το συγγραφικό του έργο, βλ. Ζωή Βαλάση, «Πρεσβευτής των ελληνικών γραμμάτων στη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας», *Ριζοσπάστης*, 25 Ιουνίου 2006.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το τέλος του πολέμου το 1945 βρήκε τη Γερμανία ολοκληρωτικά κατεστραμμένη και υπό συμμαχική κατοχή. Το χιλιόχρονο Ράιχ ανήκε ήδη στο παρελθόν, η διοικητική και στρατιωτική του μηχανή είχε συντριβεί και η οργανωμένη οικονομία του πλέον δεν υφίστατο. Τα δύο διάδοχα κράτη που προέκυψαν το 1949 συνόδευσαν και διαμόρφωσαν όσο τίποτε άλλο την ιστορία του Ψυχρού Πολέμου, τουλάχιστον στην Ευρώπη. Η ανέγερση του Τείχους του Βερολίνου, τον Αύγουστο του 1961, έγινε το κατεξοχήν σύμβολο της διαίρεσης του μεταπολεμικού κόσμου σε δύο εχθρικούς μεταξύ τους συνασπισμούς. Η Ελλάδα, ύστερα από έναν αδυσώπητο Εμφύλιο Πόλεμο (1946-1949), εντάχθηκε μεν στο στρατόπεδο του λεγόμενου «ελεύθερου κόσμου», ωστόσο ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού της βρέθηκε εκτός συνόρων να περιπλανιέται σε χώρες του Ανατολικού μπλοκ υπό όρους πολιτικής εξορίας.

Σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κομμουνιστικά κράτη, η παρουσία των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στη νεοϊδρυθείσα Ανατολική Γερμανία ήταν σχεδόν μηδαμινή και αφορούσε κυρίως τα «παιδιά του Εμφυλίου», που είχαν γεννηθεί και ζήσει για ένα διάστημα στην Ελλάδα και είχαν έπειτα μεταφερθεί με απόφαση του ΚΚΕ σε διάφορες χώρες-μέλη του Ανατολικού συνασπισμού. Εξάλλου, ο σκληρός πυρήνας της ηγεσίας του ΚΚΕ είχε επιλέξει να εγκατασταθεί σε άλλες χώρες. Σε ό,τι αφορά την Ανατολική Γερμανία, το SED συμφώνησε αρχικά να συμβάλλει στην προετοιμασία των προσφυγόπουλων για την επάνοδό τους στη «σοσιαλιστική Ελλάδα». Όταν, όμως, διαφάνηκε ότι ο Εμφύλιος – και η πιθανότητα εγκαθίδρυσης λαϊκοδημοκρατικού καθεστώτος στην Ελλάδα – είχε οριστικά λήξει, τότε το SED, σε συμφωνία με το ΚΚΕ, αποφάσισε την πολιτική και κοινωνική ενσωμάτωση των πολιτικών προσφύγων στη ΓΛΔ. Από τις αρχές της δεκαετίας του '50, οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες απέκτησαν μια νέα πατρίδα – την πρωσική κοιτίδα του άλλοτε εθνικοσοσιαλισμού – και όφειλαν να συμβάλλουν με τη σειρά τους στην «οικοδόμηση του σοσιαλισμού». Την ίδια απαίτηση είχε το κομμουνιστικό καθεστώς και από δύο άλλες κατηγορίες Ελλήνων, που είχαν εγκλωβιστεί στην Ανατολική Γερμανία μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Επρόκειτο για μέλη των προπολεμικών ελληνικών κοινοτήτων και εργάτες από την κατεχόμενη από τα στρατεύματα του Άξονα (έως τον Οκτώβριο του 1944) Ελλάδα. Για τις δύο αυτές κατηγορίες δεν ίσχυε φυσικά το καθεστώς της «προλεταριακής αλληλεγγύης». Το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών από την άλλη δεν είχε μεγάλα περιθώρια δυναμικής παρέμβασης.

Εκτός από τις γενικές δυσκολίες που συνάντησαν οι πολιτικοί πρόσφυγες κατά την ενσωμάτωσή τους σε μια ξένη και άγνωστη προς αυτούς κοινωνία, όπως το ζήτημα της εκμάθησης της γερμανικής γλώσσας, είχαν να αντιμετωπίσουν και την πραγματικότητα ενός ολοκληρωτικού, ανελεύθερου καθεστώτος, που δεν εμπιστευόταν τους υπηκόους του και έβλεπε παντού «εχθρούς και κατασκόπους». Για τους πολιτικούς πρόσφυγες, που εν αντιθέσει με τους Ανατολικογερμανούς συμπολίτες τους δεν είχαν «γευτεί» το προηγούμενο εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς, ήταν σίγουρα μια πρωτόγνωρη εμπειρία. Ωστόσο, και για τις δύο πλευρές η Ανατολική Γερμανία ήταν μια «νέα» πατρίδα, αν αναλογιστεί κανείς ότι στο παρελθόν δεν είχε υπάρξει ποτέ ξεχωριστό ανατολικογερμανικό κράτος. Πάντως, σε γενικές γραμμές, η κοινωνική ενσωμάτωση των προσφυγόπουλων στη ΓΛΔ ήταν μάλλον επιτυχημένη. Αρκετά μέλη της προσφυγικής κοινότητας αναδείχθηκαν σε υψηλές θέσεις της κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Παρά την ομαλή, φαινομενικά, ένταξή τους στη ΓΛΔ, σε καμία περίπτωση δεν απαλλάχθηκαν από τις υποψίες του δύσπιστου καθεστώτος. Η οποιαδήποτε «λάθος κίνηση» είχε άμεσες συνέπειες εναντίον τους.

Στο πλαίσιο του ολοκληρωτικού ελέγχου που άσκησε το SED, η ελληνική κοινότητα κίνησε την προσοχή και το ενδιαφέρον του πανίσχυρου μηχανισμού παρακολούθησης του «Υπουργείου Κρατικής Ασφαλείας», βασικού πυλώνα εγγύησης της κρατικής ύπαρξης της ΓΛΔ. Για μια σειρά από λόγους (ανέγερση του Τείχους του Βερολίνου το 1961, εγκαθίδρυση στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα το 1967, σοβιετική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία και διάσπαση του ΚΚΕ έναν χρόνο μετά), το ελληνικό στοιχείο στη ΓΛΔ βρέθηκε στη δεκαετία του '60 υπό την επιτήρηση των πρακτόρων της Στάζι, έως και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η παρουσία της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής στο Δυτικό Βερολίνο, που θεωρήθηκε άντρο κατασκοπευτικής δράσης σε βάρος της ΓΛΔ, ανησυχούσε έντονα τους ανθρώπους της κρατικής ασφάλειας, οι οποίοι ήθελαν να αποκλείσουν κάθε πιθανό ενδεχόμενο να περιέλθουν οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Γερμανία υπό την επιρροή των μυστικών υπηρεσιών του ελληνικού κράτους ή, γενικά, των κατασκοπευτικών μηχανισμών της «καπιταλιστικής Δύσης». Με άλλα λόγια, η Στάζι ανησυχούσε για την ύπαρξη ενός «δούρειου ίππου» (μιας «πέμπτης φάλαγγας» δηλαδή) στο εσωτερικό της ΓΛΔ, που σε περιόδους διεθνών ή εσωτερικών εντάσεων (όπως στην εργατική εξέγερση του 1953) θα έβαζε σε κίνδυνο τη σταθερότητα του καθεστώτος. Και στην «ελληνική περίπτωση», επομένως, η Στάζι λειτούργησε προληπτικά, με σκοπό να εξουδετερώσει τον «κίνδυνο» εν τη γενέσει του ή, ακόμη καλύτερα, πριν αυτός καν εμφανιστεί και γίνει απειλητικός για το SED και τη ΓΛΔ.

Με ποιον τρόπο, όμως, θα πετύχαινε η Στάζι να διεισδύσει και να εδραιώσει τον έλεγχο της στην κοινότητα των πολιτικών προσφύγων; Ως καταλληλότερη μέθοδος για την επίτευξη του άνω σκοπού προκρίθηκε η στρατολόγηση πρακτόρων, συνεργατών και καταδοτών από τον ίδιο τον κόσμο των πολιτικών προσφύγων, που γνώριζαν ασφαλώς πρόσωπα και καταστάσεις και ήταν έτσι σε θέση να προμηθεύσουν τη Στάζι με όλες τις πληροφορίες, που την ενδιέφεραν. Διέθεταν την εμπιστοσύνη των ομοεθνών τους, με τους οποίους συνδέονταν φιλικά σε αρκετές περιπτώσεις, και μπορούσαν εύκολα και χωρίς να κινούν υποψίες να αποσπών τις σχετικές πληροφορίες. Οι αξιωματικοί της Στάζι ήθελαν γενικά να εξακριβώσουν τη νομιμοφροσύνη των πολιτικών προσφύγων απέναντι στο κομμουνιστικό καθεστώς και το Ανατολικό μπλοκ. Συγκεκριμένα, τους ενδιέφεραν οι συναναστροφές των Ελλήνων της ΓΛΔ με τους Έλληνες του Δυτικού Βερολίνου και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, το αν ταξίδευαν συχνά στο εξωτερικό και σε ποιες χώρες και ποια ήταν η σχέση τους με την Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή στο Δυτικό Βερολίνο. Η Στάζι είχε την υποψία πως οι Έλληνες της ΓΛΔ, που είχαν συχνά επαφές «με τη Δύση», ήταν πιθανόν (ή θα μπορούσαν να γίνουν) πράκτορες ξένων μυστικών υπηρεσιών και να επηρεάσουν αρνητικά τους ομοεθνείς τους έναντι του κομμουνισμού στην Ανατολική Γερμανία.

Εκτός αυτού, στο πλαίσιο της σινο-σοβιετικής ρήξης, η Στάζι ενδιαφέρθηκε για τη δράση «αιρετικών» (μαοϊκών) οργανώσεων στο Δυτικό Βερολίνο (αν θεωρήσει κανείς τον σταλινισμό ως γνήσια έκφραση του μαρξισμού-λενινισμού), που επεδίωκαν να διαδώσουν την «αίρεσή» τους ανάμεσα στους Έλληνες της Ανατολικής Γερμανίας. Ως επικίνδυνη εκτιμήθηκε από το 1967 και η πιθανή επιρροή της στρατιωτικής δικτατορίας. Παράλληλα, οι Έλληνες πράκτορες και καταδότες της Στάζι παρακολουθούσαν και έδιναν πληροφορίες σχετικά με «ύποπτους» Ανατολικογερμανούς συμπολίτες τους ή «εχθρικά στοιχεία» άλλων εθνικών κοινοτήτων που ζούσαν στη ΓΛΔ. Η δράση τους, δηλαδή, δεν περιορίστηκε μόνο στους κύκλους των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων αλλά επεκτάθηκε και σε άλλες κατηγορίες πολιτών, με τους οποίους συνυπήρχαν στον ίδιο κοινωνικό ή επαγγελματικό χώρο.

Ποιο ήταν, όμως, το προφίλ των Ελλήνων της Στάζι; Υπήρξε ένας κοινός τύπος Έλληνα πράκτορα ή καταδότη; Σύμφωνα με τα όσα αναπτύχθηκαν στο οικείο κεφάλαιο, η απάντηση είναι πως όχι. Οι συνεργάτες της Στάζι στρατολογήθηκαν από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις και επαγγελματικές ομάδες, με βασικό κριτήριο τη δυνατότητα παρακολούθησης των ατόμων που ενδιέφεραν την κρατική ασφάλεια. Έτσι, από την κατηγορία των συνεργατών δεν έλειψε ούτε ο αφοσιωμένος κομμουνιστής, αλλά ούτε και το αδιάφορο πολιτικά περιθωριακό

στοιχείο, ούτε η απλή νοικοκυρά, αλλά ούτε και ο μορφωμένος επιστήμονας, ούτε ο ανειδίκευτος εργάτης, αλλά ούτε και ο έμπορος αστός. Όλοι τους, χωρίς εξαίρεση, βοήθησαν – συνειδητά ή μη – τη Στάζι να υφάνει τον πολύπλοκο ιστό της γύρω από τον κόσμο των πολιτικών προσφύγων, με σκοπό να πληροφορηθεί τη στάση του έναντι της ΓΛΔ, της Σοβιετικής Ένωσης και της κομμουνιστικής ιδεολογίας γενικότερα. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η δράση τους δεν έμεινε άγνωστη από τους ανυποψίαστους, αρχικά, συνομιλητές τους. Τότε η Στάζι έπαιρνε σειρά μέτρων για την προστασία των πρακτόρων της (για παράδειγμα βάσει ειδικών εντολών ή μέσω της «απενεργοποίησής» τους σε συγκεκριμένες περιοχές).

Αναφέρθηκε ήδη πως λόγοι ομορτουμιστικοί αλλά και ιδεολογικοί οδήγησαν στην αποδοχή της «προσφοράς συνεργασίας» της Στάζι. Υπήρχε, ωστόσο, η δυνατότητα να αρνηθεί κανείς την «προσφορά» αυτή; Από τη μελέτη των διαθέσιμων πηγών δεν προκύπτουν στοιχεία, που να επαληθεύουν ή να απαντούν αρνητικά στο παραπάνω ερώτημα. Η περίπτωση, όμως, του «καλού δάσκαλου» φαίνεται να επιτρέπει το συμπέρασμα πως σε ορισμένες περιπτώσεις η άρνηση συνεργασίας ήταν εφικτή και δίχως συνέπειες για το ίδιο το άτομο και το οικογενειακό περιβάλλον του. Αυτό, φυσικά, δεν μπορούσε να το γνωρίζει κανείς εκ των προτέρων. Η άλλη δυνατότητα που υπήρχε, ήταν να διακόψει η ίδια η Στάζι τη συνεργασία, εφόσον είχε την εντύπωση ότι τα αποτελέσματα της εργασίας του πληροφοριοδότη ήταν πενιχρά. Τέλος, πρέπει να αναρωτηθεί κανείς αν οι πληροφορίες των καταδοτών απεικόνιζαν τις πραγματικές «ζωές των άλλων» ή ήταν (έστω και μερικώς) μυθεύματα της φαντασίας τους, είτε γιατί δεν ήθελαν να καταδώσουν γνώριμά τους πρόσωπα, είτε γιατί δεν είχαν να αναφέρουν κάτι που θα ενδιέφερε τη Στάζι. Σε κάθε περίπτωση αποτελούν αυθεντικές πηγές για την εξονυχιστική διερεύνηση του θέματος. Εδώ η σύγκριση με τις πρακτικές παρακολούθησης, καταστολής και ελέγχου των αντίστοιχων υπηρεσιών ασφαλείας άλλων χωρών του Ανατολικού μπλοκ (όπως της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας για παράδειγμα) καθίσταται εκ των πραγμάτων απαραίτητη για τη βαθύτερη κατανόηση της δομής και των επιλογών της Στάζι.

Ως κατακλείδα θα μπορούσε ανάμεσα σε πολλά να ειπωθεί απλώς πως η Στάζι συνιστά ένα λαμπρό ερευνητικό πεδίο για τη μελέτη και την κατανόηση των κομματικών μηχανισμών επιβολής και κυριαρχίας που στήριζαν για δεκαετίες ολοκληρωτικής μορφής καθεστώτα, καθώς και για τη θέση των υπό ασφυκτική επιτήρηση κοινωνιών μέσα σε αυτά. Από την πλευρά της Ελλάδας έχει γίνει μέχρι σήμερα πολύ περιορισμένη χρήση του αρχείου της, κυρίως για ιδιωτικούς και δημοσιογραφικούς σκοπούς. Και εάν στην πρώτη περίπτωση οι άμεσα ενδιαφερόμενοι έχουν αφήσει αχνά τα ίχνη της έρευνάς τους στους φακέλους, στη

δεύτερη πολλοί περισσότεροι – για αλλότριους φυσικά της επιστημονικής έρευνας σκοπούς – βρέθηκαν κατά πόδας του «Ρόκου» ή «Κασκαντέρ» στην ελληνική εκδοχή του James Bond. Αυτή, όμως, είναι μια άλλη ιστορία, που αναζητά ακόμη τον συγγραφέα της...

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α δημοσίευτες πηγές

1. ΑΡΧΕΙΑ

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik [BStU], Berlin

MfS, HA XX ZMA 606

MfS, HA VIII/RF/1774/29 1139/85

MfS, HA VIII 4743, Bd. 1

MfS, Zentralarchiv Allg. 161/168, Bd. 4

MfS, GH 31/72, Bd. 19, 21, 22

MfS, AFO 131/83, Bd. 1-4

MfS, AKK 15076-85, Bd. 1

MfS, BV Cbs. AIM 895/79, Bd. 1

MfS, BV Berlin, Abteilung II 597, Bd. 1/3

MfS, BV Berlin, Abt. II 597, Bd. 3/3

MfS, Dresden, 2224/91, Bd. 1

MfS, BV Leipzig, AIM 753/67, Bd. 1, 2

MfS, BV Leipzig, AIM 218/80, Bd. 1

MfS, BV Halle, AIM 794/74, Bd. 1

MfS, BV Dresden, AKG 1740/81, Bd. 1

MfS, BV Rst. AOP, 641/73, Bd. 1-2.

MfS, BVfS Potsdam, V-AIM 64/79, Bd. 1-3

ΕΛΛΑΔΑ

Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών (ΙΑΥΕ), Αθήνα

1949, φάκελοι 11/2, 86/4, 6, 92/1, 160/9

1950, φάκ. 57/5

1951, φάκ. 42/1

1952, φάκ. 138/1

1962, φάκ. 134/6

1964, φάκ. 215

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), Αθήνα

Αρχείο ΚΚΕ (Ειδικές Υπηρεσίες Εξωτερικού του ΚΚΕ)

κουτί 180, φάκ. 8/6/1, 3, 4, 13, 14, 16, 19, 25, 26, 30, 36, 39, 46, 50, 54, 62, 85

Αρχείο ΚΚΕ (Αλληλογραφία της Κεντρικής Επιτροπής με την Κομματική Οργάνωση Ανατολικής Γερμανίας)

κουτί 127, φάκ. 7/14/1, 2, 3, 5, 7, 12, 16, 85, 88, 89, 102, 107, 111, 129, 199, 243

Αρχείο ΚΚΕ (Διεθνείς Σχέσεις του ΚΚΕ: Αλληλογραφία του ΚΚΕ με το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανίας, 1948-1971)

κουτί 360, φάκ. 20/10/36, 39, 40, 46, 48, 69, 79, 79β, 90, 92, 96, 100, 109, 113, 115, 130, 143

κουτί 361, φάκ. 20/11/34, 38, 64, 77, 89, 94, 158

Δημοσιευμένες πηγές

1. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξιάτος Γεράσιμος, *Οι Έλληνες του Γκαίρλιτς, 1916-1919*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2010.

Γιαννακάκης Ήλιος, «Τα όπλα παρά πόδα. Η εγκατάσταση των προσφύγων στις σοσιαλιστικές χώρες», Βουτυρά Ευτυχία-Δαλκαβούκης Βασίλης-Μαραντζίδης Νίκος-Μποντίλα Μαρία (επιμ.), *Το όπλο παρά πόδα. Οι πολιτικοί πρόσφυγες του ελληνικού εμφυλίου πολέμου στην Ανατολική Ευρώπη*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 3-17.

Δορδανός Στράτος Ν., *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη. Επιβιώσεις του δοσιλογισμού στη Μακεδονία, 1945-1974*, Εστία, Αθήνα 2012.

Λατίφη-Τέντα Κατίνα, Πέτρος Σ. Κόκκαλης (1896-1962). *Βιοματική βιογραφία*, Εστία, Αθήνα 2011.

Ματθαίου Άννα-Πολέμη Πόπη, *Η εκδοτική περιπέτεια των Ελλήνων κομμουνιστών από το βουνό στην υπερορία, 1947-1968*, Βιβλιόραμα-ΑΣΚΙ, Αθήνα 2003.

Μποντίλα Μαρία, «Πολύχρονος να ζεις, μεγάλε Στάλιν». *Η εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στα ανατολικά κράτη (1950-1964)*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.

Τσέκου Κατερίνα, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη, 1945-1989*, Αλεξάνδρεια (Θέματα Ιστορίας 6), Αθήνα 2013.

Τσέκου Κατερίνα, *Προσωρινώς διαμένοντες...Έλληνες Πολιτικοί Πρόσφυγες στη Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας (1948-1982)*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2010.

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, 10^η έκδ., Πατάκης, Αθήνα 2010.

Ψιμούλη Βάσω, “Ελεύθερη Ελλάδα”, “*Η Φωνή της Αλήθειας*”. *Ο παράνομος ραδιοσταθμός του ΚΚΕ: Αρχείο 1947-1968*, ΑΣΚΙ/Θεμέλιο, Αθήνα 2006.

Andrews Molly, “One Hundred Miles of Lives: The Stasi Files as a People’s History of East Germany”, *Oral History* 26/1 (1998), 24-31.

Antonaros Evangelos, „War Griechenlands ‘Businessman des Jahres’ ein DDR-Spion?“, in <http://www.welt.de/print-welt/article376043/War-Griechenlands-Businessman-des-Jahres-ein-DDR-Spion.html>.

Auerbach Thomas, „Jugend im Blickfeld der Stasi“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 80-86.

Bessel Richard, *Γερμανία 1945. Από τον πόλεμο στην ειρήνη*, μετάφρ. Ελένη Αστερίου, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010.

Blume Dorlis-Blume Regina-Zündorf Irmgard, „Biografie Wilhelm Zaisser“, *LeMO-Biografien, Lebendiges Museum Online, Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, in <http://www.hdg.de/lemo/biografie/wilhelm-zaisser.html>.

Boeschoten Riki Van-Danforth Loring M., *Παιδιά του ελληνικού Εμφυλίου. Πρόσφυγες και πολιτική της μνήμης*, μετάφρ. Μιχάλης Λαλιώτης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015.

Deutscher Gewerkschaftsbund, Bundesministerium des Innern/Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (Hg.) „50 Jahre (Arbeits-) Migration in Deutschland“, Düsseldorf 2005, in http://www.migration-online.de/data/publikationen_datei_1135273254.pdf

Dueck Cheryl, “The Humanization of the Stasi in „Das Leben der Anderen““, *German Studies Review* 31:3 (2008), 599-609.

Dümmel Karsten, „Schild und Schwert der SED-Was war die Stasi?“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 37-63.

Dümmel Karsten, „Die Stasi-ein gewöhnlicher Geheimdienst?“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 13.

Dümmel Karsten, „Kunst, Kultur und Stasi“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 108-111.

Dümmel Karsten, „Rekrutierungsmaßnahmen der Stasi bei Kindern und Jugendlichen“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 87-90.

Dümmel Karsten, „Aufbau und Struktur der Stasi. Das Linienprinzip“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 10-11.

Fricke Karl-Wilhelm, *Die DDR-Staatssicherheit. Entwicklung, Strukturen, Aktionsfelder*, 3te έκδ., Köln 1989.

Fricke Karl Wilhelm-Peter Steinbach-Johannes Tuchel (Hg.), *Opposition und Widerstand in der DDR. Politische Lebensbilder*, Verlag C.H. Beck, München 2002.

Gauck Joachim, „Das Erbe der Stasi-Akten“, *German Studies Review* 17 (1994), 187-198.

Gieseke Jens, *Mielke-Konzern. Die Geschichte der Stasi 1945-1990*, Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart 2001.

Gieseke Jens, „Die Hauptamtlichen Mitarbeiter“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 64-70.

Gieseke Jens, *Die Hauptamtlichen Mitarbeiter des MfS*, Berlin 1995.

Mazower Mark, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας, μετάφρ. Κώστας Κουρεμένος*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001.

Müller-Enbergs Helmut, *Die Inoffiziellen Mitarbeiter*, 2 Bd., Berlin 1996, 1998.

Müller-Enbergs Helmut, „Inoffizielle Mitarbeiter“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 71-73.

Neubert Ehrhart, *Geschichte der Opposition in der DDR 1949-1989*, Bundeszentrale für politische Bildung, 2te έκδ., Bonn 2000.

Panoussi Maria, „Die griechischen politischen Immigranten in der DDR“, in <http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschlandarchiv/189030/die-griechischen-politischen-immigranten-in-der-ddr>

Popplewell Richard, „The Stasi and the East German Revolution of 1989“, *Contemporary European History* 1 (1992), 37-63.

Ristovic Milan, *Το πείραμα Μπούλκες. Η «Ελληνική Δημοκρατία» στη Γιουγκοσλαβία 1945-1949*, μετάφρ. Αδριανός Ι. Παπαδριανός, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2006.

Schröder Klaus, *Der SED-Staat: Geschichte und Strukturen der DDR 1949-1990*, 3^η έκδ., Köln-Weimar-Wien 2013.

Stergiou Andreas, *Im Spagat zwischen Solidarität und Realpolitik: Die Beziehungen zwischen der DDR und Griechenland und das Verhältnis der SED zur KKE*, Bibliopolis Verlag, Mannheim und Möhnesee 2001.

Suckut Siegfried-Suss Walter (Hg.), *Staatspartei und Staatssicherheit. Zum Verhältnis von SED und MfS*, Christoph Links Verlag, Berlin 1997.

Templin Wolfgang, «Stasi von ihnen-Die Mitarbeiter», Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 59-63.

Troebst Stefan, «Πρόσφυγες σε μια διαιρεμένη χώρα: Ελληνόπουλα στη ΛΔΓ, 1949-1989», Λαγάνη Ειρήνη-Μποντίλα Μαρία (επιμ.), *‘Παιδομάζωμα’ ή ‘Παιδοσώσιμο’; Παιδιά του Εμφυλίου στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2012, σσ. 163-193.

Waibel Harry, *Der gescheiterte Anti-Faschismus der SED. Rassismus in der DDR*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2014.

Walther Joachim, „Literatur und Stasi“, Karsten Dümmel-Christian Schmitz (Hg.), *Was war die Stasi? Einblicke in das Ministerium der Staatssicherheit der DDR (MfS)*, Sankt Augustin 2002, S. 113-116.

Weber Hermann, *Geschichte der DDR 1945-1990*, 5^η έκδ., Oldenbourg Verlag, München 2012.

Würz Markus, „Ausbau der Staatssicherheit“, *Lebendiges Museum Online, Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, in <http://www.hdg.de/lemo/kapitel/geteiltes-deutschland-modernisierung/reformversuche-im-osten/ausbau-der-staatssicherheit.html>

2. ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=7853734>

<http://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?ID=4556>

https://de.wikipedia.org/wiki/Grete_Keilson

<http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschlandarchiv/189030/die-griechischen-politischen-immigranten-in-der-ddr>

http://www.migration-online.de/data/publikationen_datei_1135273254.pdf

<http://www.britannica.com/topic/Nationalist-Party-Chinese-political-party>

<http://www.kkempl.gr/diadromi/>

https://de.wikipedia.org/wiki/Notaufnahmelager_Marienfelde.

http://www.bstu.bund.de/DE/Archive/UeberDieArchive/_node.html;jsessionid=DC5AD0AB8A8E2D44B7D7D93005C23F33.2_cid344

http://www.bstu.bund.de/DE/Wissen/Publikationen/Publikationen/archivreihe_band-01.html

3. ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Βαλάση Ζωή, «Πρεσβευτής των ελληνικών γραμμάτων στη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας», *Ριζοσπάστης*, 25 Ιουνίου 2006.

Μπουγάτσου Αριστέα, «Ποιους κατέδιδε ο 'Κρόκος' στη Στάζι», στο <http://www.kathimerini.gr/142528/article/epikairothta/politikh/poioys-katedide-o-krokoys-sth-stazi>.

Πολίτη Τίνα, «Στα άδυτα της Στάζι. Ιστορίες καθημερινής προδοσίας», *Το Βήμα*, 24 Νοεμβρίου 1996.

«Στη μνήμη αγωνιστών: Πασχάλης Κωστούδης», *Ριζοσπάστης*, 10 Φεβρουαρίου 2008, στο <http://www.rizospastis.gr/story.do?id=4410044>

«Στη μνήμη αγωνιστών: Θωμάς Νικολάου», *Ριζοσπάστης*, 19 Οκτωβρίου 2008, στο <http://www.rizospastis.gr/page.do?publDate=19/10/2008&id=10161&pageNo=30>

Dieckmann Christoph, „Der Trotz auf Erden. Stefan Heym ist gestorben“, *Die Zeit*, 19 Dezember 2001.

Gamman Alexander, „Das begreift keiner. Wie die Stasi ihren eigenen Untergang mitschnitt“, *Die Zeit*, 22 Januar 2015.

Garton Ash Timothy, “The Stasi on Our Minds”, *The New York Review of Books*, 31 May 2007.

Josi Comas, «Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας: Η φωλιά των αμείλικτων κατασκόπων», *Το Βήμα*, 13 Αυγούστου 2009.

Ross Jan, „Ein Revolutionsrest im Rechtsstaat. Im Reich der Akten, die Kohl und Schily sperren wollten: Ein Porträt der Gauck-Birthler-Behörde“, *Die Zeit*, 9 August 2001.

„Schild und Schwert der Partei (I)“, *Der Spiegel* 6 (1990), 50-82.

Schlegel Matthias, „Staatsfeind Nummer 1“, *Die Zeit*, 11 Februar 2010.

Schröter Ulrich, „Wie wurde man ein IM?“, *Die Zeit*, 6 Februar 1992.

Stadt Jochen, „Deutschland den Deutschen“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 31 August 2015.

Vensky Hellmuth, „Spitzel unter sich. Die Stasi-Gründung 1950“, *Die Zeit*, 8 Februar 2010.

Wichner Ernest, „Die petzenden Poeten. Die langerwartete Studie von Joachim Walther: Sicherungsbereich Literatur–Schriftsteller und Staatssicherheit“, *Die Zeit*, 18 Oktober 1996.